

YRITYKSEN SOSIAALINEN VASTUU

– sosiaalisten yritysten avainhenkilöiden käsityksiä yrityksen sosiaalisesta vastuusta

RAIVIO JOHANNA
Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
Sosiaalipolitiikan pro gradu – tutkielma
Marraskuu 2005

Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

RAIVIO, JOHANNA: Yrityksen sosiaalinen vastuu – sosiaalisten yritysten avainhenkilöiden käsityksiä yrityksen sosiaalisesta vastuusta.

Pro gradu –tutkielma, sivumäärä 81 s., 1 liites.

Sosiaalipolitiikka

Lokakuu 2005

Yritysten yhteiskuntavastuusta käytävä keskustelu on kiihtynyt, sillä globaalin talouden mukanaan tuomat ongelmat ja eri muotoja saanut kansalaisaktivismi ovat lisänneet vaatimuksia yritysten yhteiskuntavastuullisempaan toimintaan. Yhteiskuntavastuu jaetaan kolmeen osa-alueeseen: taloudelliseen, ympäristö- ja sosiaaliseen vastuuseen. Tutkimuksessani näistä osa-alueista sosiaalinen vastuu on erityisen kiinnostuksen kohteena. Sosiaalisen vastuun käsite on uudehko ja määritelmät yrityksen sosiaalisesta vastuusta eivät ole vakiintuneet.

Tutkimuksessani tarkastelen millaisia ovat sosiaalisten yritysten avainhenkilöiden käsitykset yrityksen sosiaalisesta vastuusta ja miten heidän yrityksensä pyrkii toteuttamaan sosiaalista vastuuta yrityksen sisällä ja suhteessa toimintaympäristöönsä. Sosiaalisten yritysten toiminnan voidaan ajatella olevan yhteiskuntavastuullista, koska ne työllistävät vaikeassa työmarkkina-asemassa olevia ja siten antavat panoksensa paikallisyhteisön kehittämiseen ja osallisemman yhteiskunnan vahvistamiseen.

Tutkimuksen aineisto on kerätty kirjoituspyynnöllä. Tutkimusmetodina on käytetty fenomenografiaa. Fenomenografinen tutkimus on ihmisten ajattelussa ilmenevien käsitysten laadullista, aineistolähtöistä tutkimusta.

Luokittelin vastaajien käsitykset niiden sisällön perusteella merkityskategorioiksi, jotka puolestaan muodostavat yhdessä ylemmän tason kategorioita. Tutkimuksessa vastaajien käsityksiä yrityksen sosiaalisesta vastuusta voidaan tarkastella kahdella ylemmän kategorian - moraalisten kannanottojen ja konkreettiseen - toiminnan tasoilla. Moraalisten kannanottojen tasolla käsitettä lähestytään arvoihin, normeihin ja moraaliin liittyvin ilmaisin. Ilmaisuihin sidotaan yhtäältä tämän hetkiseen talouspoliittisen toiminnan luonteeseen toisaalta yritysten menneiden aikojen tapaan toimia. Konkreettisen toiminnan tasolla käsitettä puretaan konkreettisten, käytäntöihin liittyvien esimerkkien kautta. Sosiaalisten yritysten avainhenkilöiden mielestä yritykset kantoivat ennen enemmän vastuuta työntekijöistään. Nykyaikana yritykset tavoittelevat voittoa niin kiivaasti, että yritys ei kykene tai halua toimia vastuullisesti. Vastaajien mukaan perheyrietykset toimivat muun tyyppisiä yrityksiä vastuullisemmalla tavalla, erityisesti ne huolehtivat omasta henkilöstöstään ja sen hyvinvoinnista. Konkreettisesti sosiaalisesti vastuullinen yritystoiminta ilmenee vastaajien mukaan vuoropuheluna yrityksen sidosryhmien kanssa, henkilöstöstä huolehtimisena myös taloudellisesti huonoina aikoina sekä työllistäjänä toimimisena. Tutkimus antaa sekä näkökulmia ja välineitä ymmärtää yritysten sosiaalista vastuuta että ensikäden tietoa sosiaalisten yritysten tavasta toteuttaa sitä. Se myös paljastaa ongelmia ja haasteita, joita sosiaalisilla yrityksillä on toimintansa ja resurssiensa suhteen.

SISÄLLYSLUETTELO:

1. JOHDANTO	4
2. VASTUUN KÄSITE SOSIAALIPOLITIIKASSA	9
3. VASTUUN KÄSITE LIIKETALOUSTIETEISSÄ	15
4. YRITYKSEN YHTEISKUNTAVASTUU	17
4.1. Yrityksen taloudellinen vastuu.....	19
4.2. Yrityksen ympäristövastuu	20
5. YRITYKSEN SOSIAALINEN VASTUU.....	22
6. NÄKÖKULMIA YRITYKSEN YHTEISKUNTAVASTUUSEEN	26
6.1. Yritys ja yhteiskunta.....	26
6.3. Kuluttajat vaativat vastuullisuutta.....	31
7. SOSIAALINEN YRITYS	33
7.1. Sosiaalinen ja yritys.....	33
7.2. Sosiaalinen yritys kansainvälisessä määrittelyssä.....	34
7.3. Sosiaalisen yrityksen määrittely Suomessa	36
7.4. Pitkäaikaistyötön ja vajaakuntoinen.....	40
8. TUTKIMUKSEN AINEISTO	42
9. FENOMENOGRAFIA –KEINO TUTKIA IHMISTEN KÄSITYKSIÄ	47
9.1. Mitä on fenomenografinen tutkimus?	47
9.2. Fenomenografisen tutkimuksen vaiheet	49
9.3. Merkitysten selittäminen - kategorioiden muodostaminen.....	51
9.4. Tutkimuksen teoreettinen yleisyys ja luotettavuus	52
10. KÄSITYKSIÄ SOSIAALISESTA VASTUUSTA	54
10.1. Moraalisia kannanottoja.....	55
10.2. Konkreettinen toiminta	62
10.3. Sosiaalisten yritysten tapa kantaa sosiaalista vastuuta	66
10.3.1 Yrityksen sisällä	66
10.3.2. Yrityksestä ulospäin.....	68
11. SOSIAALISTEN YRITYSTEN TOIMINTAEDELLYTYKSET JA ONGELMAT	69
11.1. Työllistettävien työkyky	69
11.2. Tuet eivät korvaa työntekijän alentunutta työkykyä	70
11.3. Työtehtäviä vaikea löytää	73
11.4. Matalaa profiilia	74
12. LOPUKSI	75
13. TUTKIMUKSEN ARVIOINTIA JA POHDINTAA.....	78
LIITE 1.....	82
LÄHTEET	83

1. JOHDANTO

Olen opiskellut pääaineeni sosiaalipolitiikan ohella sivuaineopintoja johtamistieteiden ja taloustieteiden laitoksella. Opinnot eri laitoksilla ovat tukeneet toisiaan ja antaneet erilaisia näkökulmia erityisesti tapoihin tuottaa hyvinvointia julkisen sektorilla. Sosiaalipolitiikka on auttanut ymmärtämään erityisesti hyvinvoinnin tuottamisen inhimillisiä, johtamis- ja taloustieteet taas enemmän organisatorisia ja taloudellisia ehtoja. Monesti kuitenkin on tuntunut, että olen seikkaillut kahdessa tai jopa kolmessa hyvin erilaisessa ajattelumaailmassa ja olen ollut hämilläni siitä, kuinka erilaisia näiden maailmojen arvot ja ajatusrakenteet ovat. Tästä hämmennyksestä on kummunnut kiinnostukseni yritysten vastuukysymyksiin, erityisesti sosiaaliseen vastuuseen sekä sosiaalisiin yrityksiin, jotka ainakin paperilla ottavat muita yrityksiä isomman palan tätä vastuuta.

Tutkimuksen ajankohtaisuutta ja valintaa voidaan perustella sillä, että monet suuryritykset ovat viimeaikoina irtisanoneet ja lomauttaneet useita satoja työntekijöitään taloudellisiin ja tuotannollisiin syihin vedoten. Kuitenkin samat yritykset näyttävät menestyvän taloudellisesti ja niiden julkistamat osavuosikatsaukset ovat yrityksen rahoittajille ja sijoittajille mieluista luettavaa. Sijoittajille ja yrityksen johdolle satelee osinkoja ja optioita, kun toisaalta työntekijät saavat pelätä työpaikkojensa puolesta. Nämä jatkuvasti median uutisoimat tapahtumat ovat herättäneet mielessäni monia kysymyksiä yritysten vastuusta, vallasta ja etiikasta.

Aihe on myös siinä mielessä ajankohtainen, että globaalit talouden mukanaan tuomat ongelmat ja eri muotoja saanut kansalaisaktivismi ovat lisänneet vaatimuksia yritysten yhteiskuntavastuullisempaan toimintaan ympäri maailman. Useat monikansalliset yhtiöt ovat täsmentäneet sosiaalisen ja eettisen vastuun periaatteitaan ja pyrkineet luomaan itsestään mielikuvaa vastuullisina toimijoina. (Anttiroiko 2004, 18) Myös useat suomalaiset suuryritykset, esim. S-ryhmä, Kesko ja Finnair ovat ottaneet yhteiskuntavastuun toteuttamisen osaksi omaa toimintapolitiikkaansa. Yritykset julkaisevat vuosittain yhteiskuntavastuun raportin, jossa kerrotaan yhteiskuntavastuun toteutumisesta yrityksen toiminnassa eri mittarein mitattuna.

Raija Järvisen (2004,5) mielestä 2000-luvun länsimaissa yhteiskuntavastuulle on selvä tilaus. 1980-luvun taloudellinen noususuhdanne sekä sen jälkeinen taantuma korostivat omalla tavallaan yksilöllisyyttä ja yksilöiden pyrkimyksiä huolehtia omasta menestyksestään ja selviytymisestään. Järvisen mukaan yksilöllisyyden kautta seuraa yleensä yhteisöllisyyden kausi. Yhteiskuntavastuu sisältää yhteisöllisyyttä, halua tehdä jotain yhteisen hyvän vuoksi ja toimia vastuullisena

kansalaisena tai organisaationa yhteiskunnassa. Yhteiskuntavastuun toteuttaminen ei kuitenkaan saisi olla vain yrityksen imagon kiillottamista, vaan aitoa vastuunottamista, jossa yritys voi joutua muuttamaan omia toimintatapojaan ja uhraamaan omaa etuaankin. (Takala 2004, 215)

Suomessa yritysten yhteiskuntavastuun tieteellisen tutkimisen pioneerina on toiminut Jyväskylän yliopiston liiketaloustieteen professori Tuomo Takala. Hän on useissa eri julkaisuissa pohtinut yritysten vastuukysymyksiä filosofisessa ja historiallisessa kontekstissa sekä vastuun ottamisen konkreettista ilmenemistä yritysten toimintastrategioissa. Takala on myös kehittänyt yritysten vastuunäkökohtien ja niissä ilmenevien erojen pohjalta kolme yrityksen yhteiskuntavastuun ideologiaa, joita esittelen kappaleessa 6.2. (ks. myös Takala 2000, 589–600).

Yhdessä Merja Lähdesmäen kanssa Tuomo Takala on tarkastellut luontoyrittäjän liiketoimintaa etiikan teorioiden avulla. Luontoyrittäjyydellä tarkoitetaan luonnonantimiin ja luonnon tarjoamiin elämyksiin perustuvaa yrittäjyyttä. Tutkimuksen mukaan luontoyrittäjyys on yrittäjyyttä, jossa taloudellinen ja eettinen yrittäjyysaspekti on sovitettu hyvin yhteen. Luontoyritysten toiminta näyttäytyi tutkimuksessa hyvin kokonaisvaltaisesti vastuullisena yritystoimintana. Vastuulliseen toimintaan liittyi oleellisena osana yrittäjän suhde hänen keskeisiin sidosryhmiinsä, erityisesti asiakkaisiin. Asiakkaat vaikuttivat siihen, että luontoyrityksen on taloudellisesti menestyäkseen kannettava toiminnastaan laajempi vastuu kuin mitä siltä laillisten minimivaatimusten mukaan odotetaan. Luontoyrittäjät näkivät yhteiskunnallisen vastuun kantamisen liiketoiminnallisena mahdollisuutena, eivät sitä rajoittavana tekijänä. (Lähdesmäki & Takala 2003, 35, 82–85)

Meri Vehkaperä (2003, 5, 96–100) on liseniaattitutkielmassaan tutkinut diskursseja eli puhetapoja, joilla yritysetiikasta ja yrityksen yhteiskuntavastuusta kirjoitettiin *Talouselämä*-lehdessä 1990-luvulla. Tutkimuksen tuloksena hän esittää koko aineistossa esiintyvän luottamuksen metadiskurssin, jossa korostetaan eettisen toiminnan lisäävän luottamusta liike-elämässä. Tämän lisäksi aineistossa esiintyi neljä yhteiskuntavastuun diskurssia, jotka ovat: koko yhteiskunnan etu, kaikkien sidosryhmien etu, omistajan etu ja yrityksen etu. Vehkaperän mielestä yhteiskuntavastuuseen liittyvän keskustelun voi tulkita määrittelykamppailuksi, jossa jokaisella on omat tavoitteensa. Liike-elämässä toimivat pyrkivät vaikuttamaan yhtäältä yhteiskuntavastuun kehitykseen ja toisaalta itse käsitteen sisältöön siten, että siitä seuraa mahdollisimman suuri hyöty ja pienin mahdollinen haitta liike-elämän toiminnalle.

Muun muassa Totti Könnölä ja Pasi Rinne (2001) ovat tutkineet yritysten vastuullista toimintaa kilpailunäkökulmasta, kun taas Tapio Aaltonen (2004) on tarkastellut yrityksen vastuukysymyksiä henkilöstön johtamisen näkökulmasta. Suomen rajojen ulkopuolella yritysten vastuullisesta ja eettisestä toiminnasta ovat kirjoittaneet esimerkiksi yhdysvaltalaiset O. C. Ferrell ja Archie B. Carroll (Ferrell 2000, Carroll 1993). Lähdeviitteissä olen pääsääntöisesti pitäytynyt suomalaisissa yrityksen yhteiskuntavastuuta koskevissa tutkimuksissa, sillä yhteiskuntavastuun ja sosiaalisen vastuullisuuden sisältö vaihtelee eri maissa ja kulttuureissa muun muassa sen mukaan millainen rooli yhteiskunnalla on peruspalvelujen, esimerkiksi terveydenhuollon tai sosiaaliturvan järjestämisessä. Pohjoismaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa se on erilainen kuin Yhdysvalloissa tai Englannissa. Yritysten toimintaympäristö ja -kulttuuri ovat myös näissä maissa erilaisia Suomeen verrattuna. Edellä mainituista seikoista johtuen ei ole aiheellista soveltaa em. maissa tehtyä tutkimusta tai keskustelua sellaisenaan Suomeen.

Huomionarvoista on, että valtaosa Suomessa ja ulkomailla tehdyistä tutkimuksista on talous- tai hallintotieteiden alaan kuuluvia. Yhteiskuntatieteissä ei niinkään ole pohdittu yrityksen vastuullisuutta suhteessa yhteiskuntaan ja yksilöihin. Sosiaalipolitiikan professori Heikki Lehtonen (1996, 11) tosin pohtii sosiaalipolitiikan ja talouden yhteyttä kirjassaan ”Sosiaalipolitiikka moraalitaloutena”. Hänen mielestään moraalitalous viittaa taloudellisten suhteiden ohella yhteiskuntatalouden keskinäisiin vastuusuhteisiin.

Tuula Kukkonen (2003, 130–132) on yhteiskuntapoliittisesta näkökulmasta tutkinut vajaakuntoisten työllistymisen tukemista työnantajanäkökulmasta. Tutkimuksessa Kukkonen analysoi sitä, miten työnantajanäkökulma näkyy politiikassa ja toimintakäytännöissä, joilla pyritään vajaakuntoisten työllisyyden tukemiseen. Yritysten sosiaalista vastuuta tutkimuksessa tarkastellaan analysoimalla yritysten näkökulmasta vajaakuntoisten työttömien rekrytointiperusteita. Kukkonen jaottelee rekrytointiperusteet osaamisperusteisiin, välillisiin taloudellisiin ja sosiaalisiin. Sosiaaliset rekrytointiperusteet ovat yrityksen näkökulmasta kaikkein haasteellisimpia, erityisesti mikäli yhteyttä taloudellisiin perusteluihin ei ole löydettävissä edes välillisesti. Tällöin kysymyksessä on julkisella tuella rahoitettavasta sosiaalisperusteisesta työllistamisestä.

Sosiaalista yrittäjyyttä on Suomessa toistaiseksi tutkittu hyvin vähän. Ainuttakaan tutkimusta ei ole tehty, jossa sosiaalisissa yrityksissä toimivat henkilöt kertoisivat sosiaalisen yrityksen arkipäivästä. Pekka Pättiniemi ja Simo Mannila ovat kirjoittaneet sosiaalisista yrityksistä joitain artikkeleja ja aihetta sivuavan kirjan (esim. Mannila 1996; Pättiniemi 2000). Sittenkin Pekka Stenholmin ja

Johanna Lehdon tekemä soveltuvuustutkimus sosiaalisen yrityksen mallista vuonna 2000 oli tärkeä keskustelun avaus. Turun kauppakorkeakoulussa tehdyssä tutkimuksessa ”Sosiaalinen yritys Suomessa – Soveltuvuustutkimus sosiaalisen yrityksen mallista” hahmotellaan suomalaista sosiaalisen yrityksen mallia. Tutkimuksessa on tarkasteltu eurooppalaisten sosiaalisten yritysten malleja ja Delfoi asiantuntijahaastattelu-menetelmän avulla koottu eri asiantuntijoiden näkemyksiä sosiaalisen yrityksen toimintaedellytyksistä ja ideoita sosiaalisen yrityksen mallintamiseksi. Tutkimuksessa sosiaalista yritystoimintaa lähestytään liiketaloudellisesta näkökulmasta.

Kauppa- ja teollisuusministeriön alaisen työryhmän loppuraportissa ”Sosiaalisen yritystoiminnan edistäminen” (2002) selvitetään sosiaalisen yritystoiminnan tilaa ja sen merkitystä vajaakuntoisten työllistämisen keinona. Raportissa esitetään toimenpide-ehdotuksia sosiaalisen yrityksen perustamiseen ja harjoittamiseen tarvittavista tukitoimenpiteistä sekä sosiaalisen yrittäjyyden koulutus- ja neuvontapalveluiden järjestämisestä. Työryhmän raportti on osa hallituksen yrittäjyushanketta. Työryhmän toimenpide-esityksenä oli perustaa sosiaalisen yritystoiminnan valtakunnallinen ja alueelliset yhteistyöfoorumit. Se ei kuitenkaan suosittanut erillistä lainsäädäntöä sosiaalisista yrityksistä, vaan ehdotti että sosiaalista yritystä määritellään lainsäädännössä eri hallinnonaloittain. Kauppa- ja Teollisuusministeriön raportti oli ensimmäinen Suomen hallituksen aloitteesta tehty selvitys sosiaalisista yrityksistä ja siinä mielessä tärkeä avaus sosiaalisten yritysten lainsäädännölle. Stenholmin ja Lehdon tutkimus sekä Kauppa- ja teollisuusministeriön asetaman työryhmän loppuraportti toimivat pohjana hallituksen esitykselle sosiaalisista yrityksistä säädettävän lain valmistelussa vuonna 2003. Työpoliittisessa Aikakauskirjassa on käyty tieteellistä keskustelua sosiaalisesta yrittäjyydestä 1990-luvun lopulta lähtien, erityisen vilkasta keskustelu oli vuosituhannen vaihteessa, kun lakiesitystä valmisteltiin (esim. Ylipaavalinniemi & Vaaranka 2002; Järvinen 2003). Stakes julkaisi vuoden 2004 lopulla ensimmäisen varsinaisen kirjan sosiaalisesta yrittäjyydestä (ks. Grönberg 2004).

Pirkko Lehtinen (2005,7-8,62-69) on tutkimuksessaan selvittänyt Pohjoinen Equal-hankkeen toimijoiden käsityksiä sosiaalisesta yritystoiminnasta. Hanke on osa Euroopan sosiaalirahaston rahoittamaa Equal –yhteisöaloiteohjelmaa, jonka tavoitteena on työmarkkinoilla ilmenevän syrjinnän, syrjäytymisen ja epätasa-arvoisuuden vähentäminen. Tutkimuksessa selvitetään mitkä ovat sosiaalisen yrityksiä tunnuspiirteitä ja pohditaan sosiaalisen yritystoiminnan vahvuuksia, heikkouksia, mahdollisuuksia ja uhkia. Lehtisen tutkimustulokseksi muotoutuivat viisi sosiaaliselle yritystoiminnalle ominaista tunnuspiirrettä. Käsityksissä vahvimmin oli esillä yhteiskunnallisen tasa-arvon ylläpitäminen. Työllistäminen kuuluu vahvasti sosiaalisen päämäärän toteuttamiseen ja

institutionaalista näkökulmasta katsottuna sosiaaliin yrityksiin työllistyvät erilaisen työkyvyn omaavat henkilöt saavat vahvistusta identiteetilleen. Myös yrityksen arvoperustan näkyväksi tekeminen on osa sosiaalista ulottuvuutta ja inhimilliset arvot huomioidaan taloudellisten arvojen rinnalla. Sosiaaliset yritykset myös mahdollistavat sosiaalisen individualismin toteuttamisen käytännössä. Yritystoiminnan vahvuudeksi luettiin työllistäminen sekä ihmisten ominaisuuksien kunnioittaminen ja sitä kautta elämän arjen parantaminen. Mahdollisuuksia nähtiin sosiaalisen ja talouden uudenaikaisessa vuorovaikutuksessa, muuttuvaan palveluntuotantoon vastaamisesta sekä työvoiman saatavuuden turvaamisesta. Toiminnan heikkoudet kulminoituvat yrityksen taloudellisen kannattamattomuuteen. Työntekijöihin kohdistuvat epävarmuustekijät asettavat yritykselle haasteita tulevaisuudessa. Sosiaalisen yritystoiminnan kehittymisen edellytyksenä nähdään verkostoituminen.

Tutkimukseni on aineistolähtöinen, mutta käyty keskustelut ja aiheeseen liittyvät teoriat ovat lisänneet ymmärrystäni sekä yritysten yhteiskuntavastuusta että sosiaalisista yrityksistä. Edellä mainituista tutkijoista erityisesti Tuomo Takala ja Heikki Lehtonen ovat ohjanneet ja haastaneet ajatteluaani läpi tutkimusprosessin ja tähänastinen tutkimus ja tieto toimivat viitekehyksenä läpi tutkimuksen. Keskeiset käsitteet tutkimuksessa ovat yrityksen yhteiskuntavastuu ja sosiaalinen vastuu sekä sosiaalinen yritys. Näitä käsitteitä avaan kappaleesta neljä eteenpäin.

Tutkimuksessani haluan selvittää millaisia ovat sosiaalisten yritysten avainhenkilöiden käsitykset yrityksen sosiaalisesta vastuusta ja miten heidän yrityksensä toteuttaa sosiaalista vastuuta yrityksen sisällä ja suhteessa toimintaympäristöönsä.

Haluan siis saada tietoa niistä **käsityksistä**, joita sosiaalisten yritysten avainhenkilöillä on yritysten **sosiaalisesta vastuusta** ja miten heidän yrityksensä **toteuttaa** sosiaalista vastuuta suhteessa sidosryhmiinsä. Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

- * Mitä sosiaalisten yritysten avainhenkilöt **ymmärtävät** yrityksen sosiaalisella vastuulla
- * Miten sosiaalinen yritys avainhenkilöiden mukaan **toteuttaa** sosiaalista vastuuta

- a) yrityksen sisällä
- b) yrityksestä ulospäin

Sosiaalisten yritysten päämääränä on paitsi tuottaa voittoa, myös luoda työllistymismahdollisuuksia vaikeassa työmarkkina-asemassa oleville henkilöille. Yrityksen toiminnalla on siis

kaksoispäämäärä: toimia menestyksellisenä liikeyrityksenä ja samalla toteuttaa sosiaalisia päämääriä. Sosiaaliselle yritykselle erityiset ongelmat syntyvät näiden kahden päämäärän yhtäaikaisesta toteuttamisesta ja niihin täytyy keksiä luovia ratkaisuja päivittäin. Sosiaalisen vastuun kantajina sosiaaliset yritykset voidaan nähdä pelaavan eri liigassa kuin muiden saman toimialan tai samankokoisten ns. tavallisten markkinoilla olevien yritysten. Tästä syystä olen valinnut tutkimukseni kohteeksi juuri sosiaaliset yritykset. Jos sosiaaliset yritykset onnistuvat kaksoispäämäärän toteuttamisessa, voisi olettaa että halutessaan siihen pysyisi luultavasti myös moni ns. tavallinen yritys.

Tutkimuksen alkupuolella pohdin vastuun käsitettä sosiaalipolitiikan alueella ja liiketaloustieteissä. Sitten puran yrityksen yhteiskuntavastuun käsitettä ja sen osa-alueita, joista keskeisimpänä tässä tutkimuksessa on sosiaalinen vastuu. Tarkastelen yrityksen yhteiskuntavastuuta vielä kolmesta eri näkökulmasta: yhteiskunnan, yrityksen sekä kuluttajan näkökulmasta. Kappaleessa seitsemän kuvailen, miten sosiaalista yritystä on määritelty ja millaisena ilmiönä se tällä hetkellä esittäytyy. Tämän jälkeen kerron tutkimuksen aineistonkeruuprosessista ja esittelen fenomenografisen tutkimusmetodin, joka toimi tutkielmani menetelmällisenä viitekehysenä. Kappaleesta kymmenen alkaa tutkimuksen aineiston analyysi, jonka jälkeen arvioin tutkimusta sekä esitän johtopäätöksiä.

2. VASTUUN KÄSITE SOSIAALIPOLITIIKASSA

Ajatus vastuusta ja sen jakamisesta on läsnä, kun pohditaan työnjakoa sosiaalipolitiikan alueella valtion, markkinoiden, kolmannen sektorin ja perheen kesken. Nämä eri tahot ovat yhteiskunnassa erilaisissa vastuusuhteiden verkostoissa jotka muuttuvat ajassa ja paikassa. Kun sosiaalipolitiikkaa suunnitellaan ja toteutetaan, vastuun kysymys saa konkreettisen muotonsa. Kuka vastaa mistäkin? Mitkä asiat ovat perheen tai yksilön vastuulla? Mistä hyvinvoinnin turvaamiseen liittyvistä asioista kuntien ja valtion tulee vastata? Mistä tehtävistä kolmas sektori tai yritykset voivat ottaa vastuuta? Mistä hyvinvointiin liittyvistä asioista yritysten tulisi kantaa vastuuta? (ks. myös Kukkonen 2003, 19)

Lainsäädännöllä on selkeästi määritelty tiettyjä asioita esimerkiksi valtion, kunnan tai työnantajan vastuulle. Siitä, missä määrin ja mihin rajaan saakka eri toimijat ovat vastuullisia, käydään kuitenkin yhteiskunnassa jatkuvasti keskustelua. Tällöin on kyse lainsäädännön lisäksi moraalisisista ja eettisistä kysymyksistä. Heikki Lehtosen (1996, 135) mukaan jokainen sosiaalipoliittinen teko tai

päätös vaikuttaa jonkun ihmisen toiminnan mahdollisuuksiin ja toimeentuloon. Tämän vuoksi jokainen teko on luonteeltaan moraalinen. Huomattava osa sosiaalipolitiikkaan liittyvästä keskustelusta käydään moraalien alueelle sijoittuvien argumenttien. Puhutaan sellaisilla käsitteillä kuin tarve, oikeus, vastuu, velvollisuus, hyöty ja riski, sekä otetaan kantaa tai sitoudutaan johonkin asiantilaan tai toimintaan. Erkki Kemppaisen (1998, 82) mielestä sosiaalipolitiikan eri kehitysvaiheisiin liittyvät usein kysymykset vastuusta ja sen jakamisesta. Hänen mukaansa keskeistä vastuunjaossa on tapa, miten siihen päädytään sekä miten vastuiden asettaminen ja niiden ottaminen tapahtuu. (ks. myös Anttonen & Sipilä 2000, 276)

Sosiaalipoliittisessa keskustelussa yhteiskunnan ja yksilön välinen vastuunjakko on ollut keskeinen teema läpi vuosikymmenten. Keskiössä ovat kysymykset: kuinka paljon yksilö on itse velvollinen kantamaan vastuuta omasta hyvinvoinnistaan ja missä määrin valtion tulee ottaa vastuuta kansalaistensa hyvinvoinnista? Näiden kysymysten lisäksi on pyritty määrittelemään mikä on julkisen vastuun aluetta ja missä määrin markkinat tai kolmas sektori voivat vastata ihmisten hyvinvoinnista. (Kukkonen 2003, 37) Vastuuta on asetettu, otettu ja jaettu eri ajassa, paikassa ja tilanteessa eri lailla. Seuraavaksi tarkastelen lyhyesti vastuun suhteita suomalaisen sosiaalipolitiikan historiallisessa kontekstissa.

Sääty-yhteiskunnan sosiaalipoliittinen toiminta rakentui perheiden, sukulaisten, lähiyhteisön ja kirkon tarjoaman turvan varaan. Oli myös olemassa työväestön keskinäisiä avustuskassoja, säästöpankkeja ja osuustoimintaa. Avustuskassat olivat merkittäviä ilmiöitä 1800-luvun sosiaalipoliittisella kentällä. Ne olivat työläisten keskinäisiä järjestelmiä, joiden toiminnasta on löydettävissä moraalitaloudellisia aineksia. Kassat turvasivat merkittävästi työläisten elämää ja vaikuttivat myöhempiin sosiaalivakuutusta koskeviin ratkaisuihin. (Anttonen & Sipilä 2000, 23-24; Heinonen 1993, 11; Lehtonen 1996, 157-159)

1800-luvun teollistumiskehitys synnytti suurtehtaita maaseutupaikoihin ja pikkukaupunkeihin. ”Patruunoiden ajan” tehtaat loivat paikkakunnille oman pienoisyhteiskuntansa, jolla ne turvasivat toimintamahdollisuutensa. Suurtehtaissa vallitsi patriarkaalinen hallinto, jossa yhdistyivät kuri ja huolenpito tehtaisten työläisistä. Työntekijöiltä odotettiin ehdotonta kuuliaisuutta patruunoille. Patruunat puolestaan katsoivat olevansa vastuussa omista työntekijöistään ja päättivät mikä oli heille parhaaksi. Patruunat tarjosivat työntekijöilleen sosiaalista turvaa. Tehtaat tukivat työntekijöitään tapaturmatilanteissa ja heidän terveydestään koettiin pitää huolta. Esimerkiksi Forssan kehrutehtailla oli oma apteekki, lääkäri ja sairashuone, joiden palvelut olivat työntekijöille

ilmaisia. Tehtailla oli myös kouluja ja lasten päiväkotia. (Karisto & Takala & Haapoja 1999, 161-163, 252; Anttonen & Sipilä 2000,29) Tällainen patriarkaalinen yrityksen sosiaalisen vastuun malli oli hyödyllinen ja jopa välttämätön, koska sosiaalis-taloudelliset rakenteet olivat vielä tuolloin kehittymättömiä ja valtion ylläpitämät hyvinvointitoiminnot olivat minimaaliset. (Takala 2004, 592) Tämä patruunojen luoma sosiaalinen turvallisuus helpotti siis vain tehtaan työväkeä ja heidän perhekuntiaan. Suurin osa suomalaisista asui kuitenkin edelleen maaseudulla. Maaseudulle oli työvoimatarpeen vähentyessä ja tilattomien aseman heiketessä muodostunut liikaväestöä. Aiemmin maaseudun tilattomat olivat olleet tilallisten palveluksessa ja ”laillisessa suojeluksessa”. Tuottavuuden noustessa työvoimatarve väheni ja laillisen suojelun pakosta luovuttiin. Maaseudulta lähdettiin kasvaviin kaupunkeihin ja siirtolaiseksi kaukomaille etsimään toimeentuloa. (Karisto & Takala & Haapoja 1999,24-26)

Heikki Lehtonen (1996,11, 147) käyttää moraalitalouden käsitettä, joka hänen mukaansa viittaa taloudellisiin suhteisiin ja yhteiskuntatalouden keskinäisiin vastuusuhteisiin. Kehittyvä markkinatalous 1800-luvun loppupuolella ei voinut toimia holhousuhteiden varassa, vaan edellytti itsestään huolehtivaa ja vapaata palkkatyöläistä. Kapitalismi ja vuoden 1879 elinkeinovapaus vapautti paitsi työläisen, myös työnantajan työntekijänsä moraalitaloudellisesta vastuusta. Kapitalistisen tuotantotavan läpimurto myös Suomessa edellyttikin valtion puuttuvan uudella tavalla elinkeinojen harjoittamiseen ja arkielämän järjestämiseen (Anttonen & Sipilä 2000, 41). Markkinoiden ei 1800-luvun lopulla katsottu suoriutuvan oman toimintansa seurauksia koskevasta vastuusta, minkä vuoksi tarvittiin julkista sääntelyä ja vastuunottamista. Sittenkin julkinen vastuu laajeni kattamaan myös markkinoiden toimintaedellytyksistä huolehtimisen ja talouden kehittymisen tukemisen. (Kukkonen 2003,37) Lehtosen (1996, 168) mielestä sosiaalipoliittiset reformit voidaan joiltain osin tulkita moraalitalouden katoamista kompensoivina uudenaikaisina turvallisuuden ja yhteiskunnallistuneen moraalisen vastuun ilmauksina. Esimerkkinä hän esittää valtiollisen työsuojelujärjestelmän, joka syntyi korvaamaan palkollisasetuksen isännänvastuuta.

Vuosisadan vaihtuessa teollisissa suhteissa tapahtui murros, jota ilmensivät lakot ja työläisten järjestäytyminen. Paluuta entisenlaisiin työelämän suhteisiin ei enää ollut. Sosiaalipoliittikka alkoi kehittyä verkkaisesti vuosisatojen vaihteessa. Sosiaalipoliittisesti vuoden 1895 työtapaturmavakuutuslaki on merkittävä, sillä se on ensimmäinen laaja sosiaaliturvan uudistus Suomessa ja sosiaalivakuutuksen kehittämisen ensimmäinen askel. (Auvinen 1980, 13; Karisto & Takala & Haapoja 1999,254; Helne 2003, 51) Näkisin lailla olevan merkitystä myös vastuusuhteiden uudelleenjärjestämisen kannalta, sillä se määrittää lainsäädännöllisesti vastuun

osapuolia eli työnantajaa ja työntekijää. Palkkatyöläisten sosiaalisten oikeuksien laajeneminen on ollut tärkeä osa sosiaalipolitiikan modernisoitumista ja sitä prosessia, jossa yksilöt ovat voineet irtautua parernalistisesta sosiaalisen vastuun järjestyksestä (Anttonen & Sipilä 2000, 59).

Sosiaalivakuutusta pidetään merkittävänä sosiaalipoliittisena uudistuksena ja modernin sosiaalipolitiikan merkinä. Sitä voidaan luonnehtia myös keskeiseksi hyvinvointivaltioiden perustaksi. Hyvinvointivaltion tyypillinen perusrakenne on muodostunut samalla kun sosiaalivakuutus on astunut kattavasti voimaan. Sosiaalivakuutusjärjestelmä toteutui Suomessa hitaasti ja varsinaisesti vasta 1950-luvulta lähtien alettiin kulkea kohti hyvinvointivaltiota. Sosiaalivakuutuksen sosiaalipoliittinen ja moraalitaloudellinen merkittävyys riippuu siitä, miten sitä toteutetaan ja rahoitetaan sekä kuinka kattava ja riittävä se on. Ajatus sosiaalipolitiikan kolmesta mallista pohjautuu Richard Titmussin ajatteluun. Ideaalityypiset mallit ovat: residuaalinen, ansiosidonnainen ja universalistinen sosiaalipolitiikka. Todellisuudessa eri maiden sosiaalipolitiikassa on aineksia kaikista näistä kolmesta mallista – tosin eri suhteissa. Hallitsevan aseman saaneen jakoperiaatteen ja samalla hyvinvointimallin voidaan ajatella ilmentävän myös yhteiskunnallista moraalialia. Ansiosidonnaisen jakoperiaatteen taustalla on vastuu- tai velvollisuusetiikka ja etuus on sidottu työsuhteeseen ja –suoritukseen. Ihminen ansaitsee omat ja perheensä etuudet. Sosiaalipolitiikan näkökulmasta katsottuna sosiaaliset oikeudet näin ollen kietoutuvat vahvaan markkinariippuvuuteen. Universalistisen mallin taustalla on jonkinlainen hyötyetiikka. Kokonaishyöty kasvaa kun rahaa siirretään varakkaimmilta köyhemmille. Keynesiläisen talouspoliittisen ajattelun mukaan tulontasaus nopeuttaa talouskasvua ja kaikki siis hyötyvät. (Anttonen & Sipilä 200, 192-195; Heinonen 1999, 18, 32-33; Helne 2003, 52-53; Lehtonen 1996, 163, 167)

Sittemmin hyvinvointivaltiota alettiin kritisoida taloudellis-poliittisin ja moraalisin argumentein. Hyvinvointivaltion on nähty passivoivan ihmisiä tekemällä heidät riippuvaisiksi yhteiskunnan tuesta. Kriitikoiden mielestä ihmisten vapaaehtoiselle toiminnalle ei jää tilaa, kun yhteiskunta huolehtii sellaisista tehtävistä, jotka aiemmin kuuluivat perheelle, suvulle tai lähiyhteisölle. Väitetään että, hyvinvointivaltiossa yhteiskunta pyrkii korjaamaan hyvinvointiin vaikuttavia epäkohtia ilman, että ihmisille itselleen annetaan mahdollisuus ottaa vastuu niistä. 1980-luvulta lähtien tämä uusliberalistinen ajattelu alkoi Suomessakin vahvistua, keynesiläisyyden jäädessä sivuun. Hyvinvointivaltiota arvostelevat uusliberalistit ovat erityisen huolissaan juuri yksilöiden vapaudesta toimia yhteiskunnassa vastuullisesti. (Kopperi 2000, 13-14; Helne 2003, 63) Uusliberaalia ajattelua edustaa esimerkiksi Risto Harisalonen ja Ensio Miittisen (1999) kirja

”Vastuuyhteiskunnan perustuslait”. Kirjassaan he kritisoivat voimakkaasti hyvinvointivaltiota ja heidän mielestään Suomessa olisi siirryttävä vastuuyhteiskuntaan, joka rakentuu yksilön työlle ja vastuunotolle itsestään, läheisistään ja yhteisöistään. Uusliberalismissa kannatetaan valtiollisen sääntelyn vähentämistä ja markkinamekanismin toiminnan laajentamista yhteiskunnan eri alueille (Helne 2003,63). Voidaan puhua myös ”taloudellistumisesta”, joka on viime vuosikymmenien trendi. ”Taloudellistuminen” on sen kaltaista kehitystä, jossa elämän ilmiöt tulkitaan ennen kaikkea talouden näkökulmasta. Kaikki hankkeet on perusteltava taloudellisesti menestyväksi, jotta niihin ylipäättään ryhdytään. Kärjistäen voidaan väittää, että talous määrittelee elämän tarpeet, oikean ja väärän sekä kehityksen suunnan. Markkinat levittäytyvät yhä uusille elämänalueille. (Aaltonen & Luoma & Rautiainen 2004, 32-33) Kun valtiolle ja kunnille aiemmin asetettua vastuuta pyritään siirtämään takaisin yksilölle, voidaan puhua vastuun yksityistämisestä. Jos vastuu omasta toimeentulosta on täysin yksilöllä itsellään ja maata koettelee esimerkiksi joukkotyöttömyys, saattaa käydä niin, että toimeentulo hankitaan rikollisin keinoin, jopa väkivaltaa käyttämällä. (Lehtonen 1996,163)

Raija Julkusen (2004, 238-240) mukaan sosiaalipoliittinen retoriikka uudessa (tai oikeastaan uusvanhassa) moraalitaloudessa puhuu yksilön vastuun ja velvollisuuden, aktiivisuuden, kannustimien ja sopimusten kieltä. Se ei puhu kieltä, jossa tarpeet, turvallisuus, tasa-arvo, sosiaaliset oikeudet tai kollektiivinen vastuu olisivat päälauseessa. Uusi moraalitalous tuottaa uutta, individualistisempaa eetosta ja subjektiviteettia. Tavoitteena ovat yksilöt, jotka ovat omavaraisia, riippumattomia ja vastuuntuntoisia. He kykenevät resursseja ja pätevyyttä vaatimaan finanssijätteluun ja oman elämänsä projektinomaiseen etukäteissuunnitteluun. He ovat kiinnostuneita omasta kompetenssistaan ja kilpailukyvystään työmarkkinoilla ja varautuvat riskeihin ennemmin maksimoimalla omia vahvuuksiaan kuin vahvistamalla yhteisöllisiä siteitään. Julkusen mukaan tästä eetoksesta on eri yhteiskuntaluokille tarjolla omat versionsa. Keskiluokalle on tarjolla menestystä ja paikka kansallisessa kilpailukyky-yhteiskunnassa. Vaikeasti työllistyvät tai vähätuottoiset sijoittuvat työelämän hierarkioiden pohjille ja pyrkivät eri keinoin elättämään itsensä. Uuden moraalitalouden eetos oikeuttaa keskiluokan käsittämään menestyksen omana ansionaan, eikä keskinäiseen riippuvuuteen nojaavana saavutuksena.

Sosiologi Ulrich Beck (1995, 16, 22, 27) kuvaa teoksissaan riskiyhteiskuntaa. Riskiyhteiskunnalla hän tarkoittaa modernin yhteiskunnan kehitysvaihetta, jossa sosiaaliset, poliittiset, taloudelliset ja yksilölliset riskit yhä useimmin luistavat teollisen yhteiskunnan luomien seuranta- ja turvainstituutioiden otteesta. Instituutiot murenevät tai menettävät arvoaltaansa ja perinteiset

normit eivät enää ohjaa ja neuvo ihmisiä valintojen edessä. Riskiyhteiskunnan voidaan ajatella olevan epävarmuuden yhteiskunta, sillä valinnoille ei ole selkeitä ja yksiselitteisiä ratkaisuja. Beckin mielestä riskien kasvaessa ”taivaanranta hämärtyy”, sillä riskit kertovat mitä ei tule tehdä. Sen sijaan ne eivät kerro mitä tulisi tehdä. Beckin kuvaamalle riskiyhteiskunnalle on ominaista yksilöllistyminen. Hänen mukaansa tämä merkitsee teollisen yhteiskunnan elämäntapojen riisumista puitteistaan ja toiseksi niiden uudelleen puitteistamista niin, että yksilöt joutuvat itse suunnittelemaan, laatimaan, sovittamaan, parsimaan ja paikkaamaan omat elämäkertansa. Riskiyhteiskunnassa yksioiden vastuu oman elämäntarinansa kirjoittajana ja esiintyjänä siis korostuu. Mitä ilmeisemmin yhteiskunnan vastuu kansalaisistaan pienenee. Tällöin on mahdollista että yritykset ja kolmannen sektorin toimijat ottavat riskiyhteiskunnassa hoitaakseen joitain tehtäviä, joista julkinen valta on aiemmin huolehtinut. Riskiyhteiskunta sisältää siis nimensä mukaisesti enenevässä määrin riskejä, mutta niihin sisältyy myös uudenlaisia neuvotteluja vastuusta ja valinnoista.

Elämme globaalin maailmatalouden aikakautta. Yhteiskunnallisena projektina hyvinvointivaltio on näihin päiviin asti ollut syvästi kansallinen. Hyvinvointivaltiollinen sosiaalipoliittinen aikakausi lienee päättymässä ainakin yhdessä merkityksessä: kansallisena hyvinvointivaltio-ohjelmana. Hyvinvointivaltiosta ollaan siirtymässä tai joidenkin tulkintojen mukaan jo siirrytty hyvinvointiyhteiskuntaan, jossa valtio ei ole pääasiallinen hyvinvoinnin tuottaja. Hyvinvointiyhteiskunta tarkoittaa hyvinvoinnin tuottamisen sekamallia (welfare mix), jossa yhä laajempi vastuu hyvinvoinnin tuottamisesta on järjestöillä, vapaaehtoistyöllä, verkostoilla, yrityksillä, perheillä ja yksilöillä. Valtion sijaan halutaan enemmän markkinoita ja kansalaisyhteiskuntaa tuottamaan hyvinvointia. (Anttonen & Sipilä 2000, 16, 268-269)

Tulevaisuudessa tulemme varmasti sosiaalipoliitikassa pohtimaan omavastuun ja yhteisvastuun kysymyksiä. Hyvinvointiyhteiskunnan toimintamahdollisuudet ovat riippuvaista globaalista taloudesta ja sen seurannaisvaikutuksista. Bob Deacon (1997, 2, 79) on pohtinut globaalin talouden hallintaa sosiaalipoliittikan näkökulmasta ja hän näkee ihmisten hyvinvointia ajatellen neljä vaihtoehtoista tulevaisuuden kuvaa. Ensinnäkin globaalin talouden nimissä leikataan sosiaaliturvaa ja heikennetään ihmisten hyvinvoinnin edellytyksiä. Tästä hänen mielestään seuraa sosiaalista ja poliittista levottomuutta. Yhteiskunta jakautuu menestyjiin ja syrjäytyneisiin. Mikäli eriarvoisuuden ja köyhyyden annetaan kasvaa, lisääntyy poliittinen ja sosiaalinen epäjärjestys ja talous ennen pitkää hajoaa. On siis kaikkien edun mukaista, että eriarvoisuutta synnyttäviin ja sitä lisääviin tekijöihin puututaan. Deacon näkee toisena vaihtoehtona paluuta kansalliseen säätelyyn eli kukin

valtio asettaa rajat taloudelliselle toiminnalle. Kolmanneksi mahdollisuudeksi hän esittää globaalien pelisääntöjen ja keinojen luomista globaalin talouden säätelemiseksi. Viimeinen vaihtoehto sisältää standardit, jotka säätelevät alueellisesti taloutta ja hyvinvointia. Tällainen alueellinen toimija on esimerkiksi Euroopan Unioni, jonka Deacon uskoo olevan vahvin vaihtoehto.

3. VASTUUN KÄSITE LIIKETALOUSTIETEISSÄ

Ennen 1900-lukua moraalinen ulottuvuus oli mukana talousteorioissa. Taloustieteiden isänäkin pidetyn Adam Smithin ajattelua ohjasi moraalifilosofinen eetos. Smithin toisessa pääteoksessa ”Moraaliteoria” painottuu individualismin ohella yhteisöllinen ulottuvuus. Smithin mukaan jokaisen yksilön tulisi toimia niin, että hänen toimintansa hyödyttää myös lähiyhteisöä ja vahvistaa sen moraalisia ja poliittisia siteitä. (Aaltonen & Luoma & Rautiainen 2004, 30; Harisalo & Miettinen 2000, 27-28)

1900-luvun alkupuolella keskusteluun tuli liike-elämän eettinen vastuu. Keskustelun innoittajana oli taylorismi, joka oli uudenlainen työn järjestämisen muoto. Taylorismissa organisaatio nähtiin mekanistisena tuotantokoneena, jonka osasia työntekijät olivat. Vuosisadan alussa erityisesti työväenliike alkoi peräänkuuluttaa tuotevastuuta. Eettisen pohdiskelun mukaantulo talouskeskusteluihin herätti intohimoja ja syntyi etiikkaa koskevia ajatusmalleja. Ääripäänä voidaan pitää Nobel –palkitun Milton Friedmanin ajatusta, jonka mukaan yrityksen ainoa tehtävä on voiton tuottaminen. Toisella äärilaidalla on ajatus, että yritysten tulee edistää kestävästä kehitystä yhteiskunnassa. (Aaltonen & Luoma & Rautiainen 2004, 30, Kopperi 2000, 39)

Viime vuosikymmenen lopulla keskustelu talouden ja etiikan suhteesta sai uutta vauhtia. Pontta keskustelulle antoivat maailmantalouden kriisit: öljykriisi ja lama, sijoittajien uudet odotukset sekä eettisempää toimintaa vaativat kuluttajat ja kansalaisaktivistit. Samalla alkoi yleistyä näkemys, että yritys ei olekaan vastuussa toiminnastaan ainoastaan osakkeenomistajilleen, vaan enemmän tai vähemmän myös muille toimintansa vaikutuspiiriin kuuluville tahoille eli sidosryhmilleen. Yksipuolisen omistajalähtöisen ajattelun rinnalla alkoi esiintyä sidosryhmälähtöistä ajattelua. Englanninkielinen termi shareholder viittaa osakkeenomistajien intressien korostamiseen ja termi stakeholder taas henkilöön tai ryhmään, jotka voivat vaikuttaa yrityksen toimintaan tai joihin yrityksen toiminta vaikuttaa. Yritykset eivät siis ole vastuussa ainoastaan osakkeenomistajilleen

vaan kaikille toimintansa vaikutuspiiriin kuuluville. (Aaltonen & Luoma & Rautiainen 2004, 30; Kopperi 2000, 39-40)

Näiden pohdintojen myötä syntyi moraalitalouden käsite. Taloutta ja moraalisia kysymyksiä käsitellään yhdessä, sillä talous ei ole etiikasta vapaata. Esimerkiksi ajatukseen jatkuvasta taloudellisesta kasvusta liittyy monia arvo- ja moraalivalintoja. (Aaltonen & Luoma & Rautiainen 2004, 30; ks. myös Lehtonen 1996) Käytävään vastuukeskusteluun liittyy tänä päivänä merkittävästi maailmantalouden muutos ja globalisoituminen. Maapallon toisella puolella tapahtuvilla asioilla tai päätöksillä on enenevässä määrin vaikutuksia sellaisten ihmisten elämään, jotka eivät millään tavoin ole niissä osallisina. Globalisaatiosta ja hyvinvoinnista keskusteltaessa on keskusteltava myös siitä, millaisin ehdoin talous toimii ja millä tavalla taloudellisessa toiminnassa otetaan huomioon ihmiset ja heidän hyvinvointinsa. Globaali talouskin tarvitsee eettiset perustelut, sosiaaliset ja ekologiset tekijät huomioon ottavat peilissäännöt. Näiden sääntöjen muotoileminen edellyttää yhteisen globaalien etiikan pohtimista ja määrittämistä. Tämä tehtävä on vaikea, sillä elämme niin moniarvoisessa ja jatkuvasti muuttuvassa maailmassa. (Kopperi 2000, 7-8,12)

Yritysten toiminnan etiikan ja vastuullisuuden tarkastelu on keskittynyt enemmän suuriin, usein monikansallisiin yrityksiin, sillä niiden toiminta on näkyvää ja vaikuttaa suureen joukkoon ihmisiä eri puolilla maailmaa. Pienyrityksienkin toimintaa tulee kuitenkin myös tarkastella vastuullisuuden ja eettisen toiminnan näkökulmasta. Niiden merkitys paikallisyhteisölle on monella tavalla merkittävä ja yrityksen vaikutukset lähiympäristöön ja alueen sosiaalisiin verkostoihin ovat usein välittömiä. Edelleen voidaan ajatella, että Suomen kaltaisessa maassa, jossa on paljon pienyrityksiä, pienistä puroista kasvaa aikaa myöten suuri joki.

Viimevuosina yhteiskuntavastuun ja yritysten etiikan pohdiskelu lehdistössä on lisääntynyt. Erityisesti talouslehdet ovat innostuneet aiempaa enemmän julkaisemaan pohdiskelevia kirjoituksia siitä, mitä yhteiskuntavastuu yleensä tarkoittaa ja mikä sen merkitys yritykselle on. Erityisesti yhteiskuntavastuun käsite avautuu nyt yrityksille maineen ja sitä kautta riskienhallinnan osana. (Noronen & Lehtonen 2005, 25-26)

Aaltosen ja Junkkarin (1999, 19-21) mukaan Euroopassa, Yhdysvalloissa ja Australiassa on yli kaksikymmentä laitosta, joissa tutkitaan etiikan ja liike-elämän suhdetta. Käsite ”Business Ethics” esiintyy monien viimevuosina julkaistujen kirjojen kannessa, ja alan aikakauslehtiä sekä muita

julkaisuja on useita. Etiikka keskustelua käydään myös Suomessa ja yrityksille tarjoillaan arvo- ja etiikkaseminaareja. Yritysetiikkaa opetetaan myös korkeakouluissa ja muissa oppilaitoksissa.

4. YRITYKSEN YHTEISKUNTAVASTUU

Yrityksen yhteiskunnallisesta vastuusta puhuttaessa tarkoitetaan sitä, että yrityksen tulisi kantaa vastuuta ympäristöstä tai vähintään lähiyhteisöstään, sillä yritystoiminnan seuraukset ja vastuut koskevat tavalla tai toisella ympäröivää luontoa, lähiympäristöä ja koko yhteiskuntaa. Vaatimuksia vastuun ottamisesta esittävät yritykseen liittyvät sidosryhmät. Ne antavat oma panoksensa yritykseen ja asettavat siten myös vaateita sen suhteen. Sidosryhmiä ovat esimerkiksi yrityksen työntekijät, viranomaiset, tavarantoimittajat, sijoittajat ja asiakkaat. (Takala 2004, 212)

Puhuttaessa yhteiskuntavastuusta on pohjimmiltaan kysymys arvoista ja niiden järjestyksestä. Yritysten kohdalla voidaan arvioida, millä hinnalla ja millaisiin arvoihin nojautuen se pyrkii täyttämään perustehtävänsä eli taloudellisen hyvinvoinnin tuottamista. Vastuullinen yritys ei pyri taloudellisen lisäarvon tuottamiseen millä keinolla hyvänsä, vaan kestävän kehityksen ehdoilla. (Kalpala 2004, 13-14)

Tuomo Takalan (2004, 214; 2000, 600) mukaan käynnissä on kaksisuuntainen liike: yhtäältä yritykset haluavat integroitua yhä enemmän yhteiskuntaan ja sitoutua sidosryhmiinsä, ja toisaalta globalisoituvaa markkinataloutta pakottaa yrityksiä muuttamaan sinne missä tuotto-kustannussuhde on yrityksen kannalta paras. Yritysten on kyettävä oikeuttamaan olemassaolonsa sitoutuneena yhteisön ja yhteiskunnan jäsenenä sekä toisaalta yhä parempana maailmankylän kansalaisena. Edellä mainittu aiheuttaa yritykselle haasteita toimintansa suhteen sillä, toisin kuin yrityksen lähiympäristössä toimivilla sidosryhmillä, pääomalla ei ole isänmaata.

Takala (1987,13-14) on analysoinut vastuun käsitettä ja toteaa, että olennaista vastuun määrittämisessä on subjektin määrittely. On oltava joku, joka tuntee ja ottaa vastuuta. Tarvitaan myös objekti, josta tämä subjekti tuntee tai ottaa vastuuta. Tämän lisäksi tarvitaan taho, jolle toimija eli subjekti on vastuussa. Olennaista aidolle vastuunottamiselle on myös vapaaehtoisuus.

Kun yrityksillä on enemmän tai vähemmän valtaa ja vaikutusta yhteiskunnassa ja globaalisti, tästä seuraa myös vastuuta. Yritykset voivat vaikuttaa ihmisten elämänlaatuun monella tapaa ja näin ollen

niiden nähdään olevan vastuullisia elämänlaadun tuottamisesta. Mitä suurempi yritys, sitä suurempi on sen vastuu. Valta ja vastuu siis kietoutuvat toisiinsa. (Evans 1981, 13-18) Omassa tutkimuksessani lähdän liikkeelle ajatuksesta, että yritysten ja sosiaalisen vastuun tarkastelu on mahdollista ja tarpeellista, sillä yritykset ovat merkittäviä vallanpitäjiä ja –käyttäjiä yhteiskunnallisessa päätöksenteossa sekä Suomessa että koko maailmassa. Ei ole yhdentekevää miten ja millaisin ehdoin yritykset toimivat, sillä ne vaikuttavat niin monien ihmisten jokapäiväiseen elämään ja hyvinvoinnin laatuun.

Kun puhutaan yrityksen yhteiskunnallisesta vastuusta, niin voidaan kysyä: miten voidaan säilyttää vaatimus vastuusta yritykselle, joka on eloton olento ja instituutio? Pitääkö vastuu vierittää yrityksessä toimiville ihmisille vai voidaanko yritystä arvostella vain kollektiivisena kokonaisuutena? Voimme jatkaa yksilötason eettisen vastuun pohdintaa kysymällä: kuinka talouselämässä on mahdollista toimia eettisesti ja millä perustein toimijoilta vaaditaan vastuullisuutta? Esimerkiksi yritysten johtajat saattavat toimia voimakkaiden taloudellisten systeemipakkojen alaisena kiristyvässä globaalissa kilpailussa, jolloin yli voiton tuottamistehtävän menevää vastuuta on vaikea toteuttaa. Usein yritysten johtajien päätökset perustuvat pääasiassa voimakkaaseen voiton tavoitteluun ja osakkeiden tuotto-odotuksiin. Tämä johtaa siihen, että yritystoiminnassa vastuullisuus unohtuu ja se sivuutetaan. (Takala 2004, 216).

Könnölä ja Rinne (2001, 17-18) pohtivat sitä, miten yritysetiikka ja yrityksen vastuullisuus eroavat toisistaan. Yritysetiikka pohtii hyvää ja pahaa, oikeaa ja väärää. Se painii sellaisten kysymysten kanssa, jotka liittyvät yrityksessä toimivien yksilöiden ja organisaation arvoihin. Yritys löytää eettisen arvoprosessin kautta yhteiset arvot, joiden mukaan se pyrkii toimimaan. Yritysten vastuullisuus on liiketoimintaa, jossa tulkitaan sidosryhmiltä tulevia viestejä ja niiden vaikutuksia yrityksen toimintoihin. Yhteiskunnallinen vastuullisuus voidaan siis nähdä taloustieteellisenä ja liikkeenjohdollisena lähestymistapana yritykseen, joka on osa yhteiskuntaa.

Yritysten yhteiskuntavastuun voidaan ajatella rakentuvan monella eri tavalla. Ferrell, Fraedrich ja Ferrell (2000,71) jakavat yhteiskunnallisen vastuun: lailliseen, eettiseen ja taloudelliseen vastuuseen. Laillinen vastuu on lakien ja säännösten noudattamista. Eettinen vastuu tarkoittaa yrityksen sidosryhmien määrittelemän hyväksyttävän toiminnan sääntöjen noudattamista. Taloudellinen vastuu taas sidosryhmien hyvinvoinnin turvaamista ja voiton maksimointia. Tämän lisäksi he mainitsevat yhtenä yrityksen vastuun alueena hyväntekeväisyyden paikallisyhteisössä,

esimerkiksi lahjoitukset tai koulujen toiminnan tukemisen. Kirjoittajat ovat amerikkalaisia, joten tämä osa määritelmää on syytä suhteuttaa heidän paikalliseen kontekstiinsa.

Caroll (1993, 32-33) taas näkee yhteiskuntavastuun jakautuvan neljään osaan: taloudelliseen, lailliseen, moraaliseen ja filantrooppiseen vastuuseen. Taloudellinen vastuu on taloudellista menestymistä, joka luo perustan muille vastuun osa-alueille. Taloudellinen menestys tulee kuitenkin saavuttaa noudattaen lakeja ja asetuksia. Moraalisen vastuun hän näkee olevan sitä, että yritys noudattaa yhteiskunnallisia arvoja ja moraalinormeja sekä toimii oikeudenmukaisesti. Filantrooppista vastuuta kantava yritys toimii hyvänä yrityskansalaisena ja toiminnallaan edistää yhteiskunnan hyvinvointia.

Aaltonen, Luoma ja Rautiainen (2004, 43-45) esittävät yhteiskuntavastuun ulottuvuudet 6+1-jaottelulla. Tämän jäsenyyksen mukaan yrityksen yhteiskuntavastuun keskiössä on yrityksen kulttuuri. ”Vastuupiirakan” kuusi ulottuvuutta ikään kuin asettuvat kulttuurin ympärille. Yhteiskuntavastuuseen liittyvät ulottuvuudet ovat: talous, tuotteet ja palvelut, ekologinen ympäristö, lähiyhteisö, henkilöstö sekä prosessit ja rakenteet. Ulottuvuudet eivät ole painoarvoltaan yhtä merkittäviä, sillä yritysten vastuut ja tehtävät painottuvat eri tavoin. Liikkeyrityksen toiminnassa talouden painoarvo saattaa olla merkittävä, kun taas liiketoimintaa harjoittavalla aatteellisella yhdistyksellä ideologia voi korostua sen toiminnassa.

Tässä tutkimuksessa käytän yhteiskuntavastuun jaottelua kolmeen osa-alueeseen: taloudelliseen vastuuseen, ympäristövastuuseen ja sosiaaliseen vastuuseen. Tätä jäsenystä on käyttänyt mm. Teollisuuden ja Työnantajien keskusliitto TT (nykyisin Elinkeinoelämän keskusliitto) ensimmäisessä yhteiskuntavastuuta käsittelevässä suomalaisessa työmarkkinajärjestöoppaassa vuonna 2001 (Teollisuus ja työnantajat 2001, 8).

4.1. Yrityksen taloudellinen vastuu

Taloudellinen vastuu on yrityksen menestymisen perusta ja se luo edellytykset muille vastuullisuuden osa-alueille. Taloudellinen vastuu edellyttää, että yrityksen toiminta on tehokasta, kannattavaa ja kilpailukykyistä. Tämä luo perustan omistajien tuotto-odotuksiin vastaamiselle ja yrityksen yhteiskuntavastuun sosiaalisen ja ympäristöosan toteutumiselle. Jotta yritys voi luoda yhteiskunnallista hyvinvointia; tavaroiden ja palveluiden tuottajina, työllistäjinä, veronmaksajina ja

sosiaaliturvan rahoittajina tulee sen olla taloudellisesti tasapainossa. Taloudelliset vaikutukset voivat olla myös välillisiä. Näitä vaikutuksia voi hahmottaa pohtimalla yrityksen toimialan kansataloudellista merkittävyyttä, innovaatioiden laajempaa yhteiskunnallista vaikuttavuutta tai yrityksen toimintojen sijoittamispäätöksiin liittyviä taloudellisia vaikutuksia. Välillisiä vaikutuksia voidaan havaita myös tavarantoimittajilta tehtyjen ostojen työllistämisaikutuksista ja tästä työllistamisestä edelleen syntyviä palkkatuloja ja verotuloja. Taloudellisen tuloksen ja vastuun toteutumista voidaan mitata erilaisin liiketaloudellisin mittarein. (Niskala & Tarna 2003, 19; Neilimo 2004, 131; Siltaoja & Takala 2003, 22; Vehkaperä 2003, 20, Teollisuus ja työnantajat 2001, 3)

4.2. Yrityksen ympäristövastuu

Ympäristövastuu on moniulotteinen käsite, jolle on mahdotonta muodostaa tarkkaa ja kattavaa määritelmää sen abstraktisuuden vuoksi (Takala 2000, 600). Kiinnostus yrityksen ympäristövastuuseen on suhteellisen nuori ilmiö, sillä vasta 1970-luvulla alettiin kiinnittää huomiota yritysten toiminnan aiheuttamiin ympäristöongelmiin. Lainsäädännöllä ja verotuksellisin keinoin pyrittiin vaikuttamaan yritysten ympäristökäyttäytymiseen. Tuolloin ympäristölle ja luonnolle ei vielä juurikaan ollut eturyhmää tai puolestapuhujaa. Luonto tai ympäristö käsitettiin liike-elämän näkökulmasta lähinnä negatiiviseksi rajoitteeksi, joka kuitenkin piti ottaa jossain määrin huomioon. Ensimmäisenä ympäristönsuojelussa alettiin kiinnittää huomiota tuotantolaitosten saastepäästöihin, joihin pyrittiin vaikuttamaan juuri lainsäädännöllä ja julkisella valvonnalla. Yritykset reagoivat tuolloin passiivisesti lainsäädännön muutoksiin ja pyrkivät pysymään päästörajojen alapuolella mahdollisimman pienin kustannuksin. Varsinaisesti omaehtoista toiminnan kehittämistä ympäristöystävällisemmäksi ei kuitenkaan tapahtunut. (Kopperi 2000, 47; Takala 2000, 593; Stenholm & Lehto 2000, 35)

Yhteiskunnallinen tietoisuus ympäristöongelmien olemassaolosta kasvoi 1980-luvulla siinä määrin, että myös yrityksiltä alettiin vaatia entistä aktiivisempaa roolia ongelmien ratkaisemisessa. Ympäristöliikkeiden toiminta aktivoitui Suomessakin ja paine yrityksiä kohtaan kasvoi. Tämän vuosikymmenen aikana myös yritys-elämässä asenteet muuttuivat ympäristölle myönteisempään suuntaan. Kehitys jatkui, vahvistuen 1990-luvulla. Ympäristöystävällisyys nousi arvostetuksi tekijäksi ja yritykset parantelivat tuotteidensa ominaisuuksia ja kehittivät ympäristöystävällisempiä tuotteita markkinoille. Ympäristötietoisuus lisääntyi ja kuluttajien vaatimukset tuotteiden

ekologisen laadun suhteen kasvoivat, asiakkaat olivat valmiita maksamaan ympäristöystävällisistä tuotteista jopa enemmän kuin ns. tavallisista tuotteista. Ympäristöystävällisyyttä ei yrityksissä nähty enää kustannuksia aiheuttavana tekijänä, vaan kilpailukeinona, johon oltiin valmiita investoimaan. (Kopperi 2000, 47; Takala 2000, 593; Silvasti 2003,101; Stenholm & Lehto 2000, 35)

Vähitellen ympäristönsuojelu on muuttunut kokonaisvaltaisemmaksi ympäristö-, terveys- ja turvallisuusasioiden hallinnaksi, joka merkitsee ympäristön huomioimista tuotteen koko elinkaaren ajan. Huomio kiinnittyy ympäristöystävällisyyteen aina tuotteen suunnittelusta sen hävittämiseen asti. Viime aikoina on alettu puhua ympäristömyötäisestä suunnittelusta, jonka tavoitteena on materiaalien käytön ja energiankulutuksen vähentäminen, tuotteen pitkäikäisyys ja kestävyys sekä kierrätettävyys. Tuotteen ympäristövaikutukset sen koko elinkaaren ajalta pyritään kartoittamaan ja ottamaan huomioon jo sitä suunnitellessa. (Kopperi 2000, 47)

Ympäristöjärjestelmät, -standardit, -indikaattorit ja -laskenta ovat ympäristövastuun ja ympäristöjohtamisen käytännön välineitä. Ympäristöjärjestelmän avulla organisaatio ottaa ympäristöasiat järjestelmällisesti huomioon kaikessa toiminnassaan. ISO 14001 on yksi kansainvälisen standardoimisjärjestön ISO:n (International Organization for Standardization) ympäristöasioita käsittelevistä standardeista. ISO 14000 –standardisarjassa on lisäksi mm. elinkaariarviointeja ja ympäristömerkintöjä käsitteleviä standardeja. ISO 14001 mukainen ympäristöjärjestelmä on myös osa EU:n asetukseen perustuvaa EMAS-järjestelmää. EMAS edellyttää organisaatioilta aina ympäristölainsäädännön noudattamista ja julkista ympäristöselontekoa. Järjestelmässä myös kiinnitetään erityistä huomiota henkilöstön osallistumiseen ja ympäristön suojelun tason jatkuvaan paranemiseen. Suomessa organisaatioiden rekisteröinnistä EMAS-järjestelmään vastaa Suomen ympäristökeskus. Ympäristöjärjestelmän tuottamaa tietoa ja tuloksia voidaan käyttää sidosryhmille ja myös viranomaisille laadittavissa ympäristöraporteissa sekä viestinnässä ja muussa markkinoinnissa. Ympäristöraportissa organisaatio kertoo sidosryhmille toimintansa ympäristövaikutuksista. (Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu 2005)

Gloaalista näkökulmasta katsottuna on huolestuttavaa, kuinka yritykset siirtävät sekä luonnolle että sosiaaliselle ympäristölle vahingollisia toimia ja tuotantoa kehitysmaihin. Luontoa ja paikallisten asukkaiden sosiaalista ympäristöä vahingoittavaa teollisuutta on alettu kutsua rape and run –teollisuudeksi, koska yritykset ottavat kehitysmaista kaiken tuotannollisen hyödyn irti ja sen jälkeen jättävät paikalliset ”oman onnensa nojaan”. Yritykset siirtävät kehitysmaihin paitsi

saastuttavia tuotantomuotoja myös jätteitään, sillä tämä on yritykselle helpompaa ja halvempaa maissa joissa ympäristölainsäädäntö on kehittymätöntä. Teollisuusmaiden yritysten voitot toki kasvavat, mutta toiminta ei ole ekologisesti kestävällä pohjalla ja moraalisesti arveluttavaa. (Silvasti 2003,101-102)

Takalan (2000, 600-601) mukaan yrityksen ympäristövastuu tulee yhä keskeisemmäksi tämän vuosituhannen aikana, sillä menestyäkseen yrityksen on vaalittava vihreää imagoa ja toimimaan ekologisena yrityskansalaisena. Yrityksen on kyettävä sisäistämään ja purkamaan ekologis-eettinen näkemys liiketoiminnalliseksi visioksi omalla toimintakentällään. Ympäristövastuun tarkkailemiseen ja todentamiseen on kehitetty erilaisia mittareita, standardeja ja sertifikaatteja. Epäeettisestä ympäristöön kohdistuvasta toiminnasta saattaa nykypäivänä yritykselle koitua huomattaviakin rangaistuksia. (Siltaoja & Takala 2003, 22; Vehkaperä 2003, 20)

5. YRITYKSEN SOSIAALINEN VASTUU

Yhteiskuntavastuuta on edellä esitetty taloudellisen vastuun ja ympäristövastuun osalta. Tässä kappaleessa tarkastelen kolmatta ja vähiten huomiota saanutta yhteiskuntavastuun osa-aluetta eli sosiaalista vastuuta. Tutkimuksessani sosiaalinen vastuu on erityisen kiinnostukseni kohteena ja keskiössä. Sosiaalista vastuuta on teoreettisella tasolla pyritty purkamaan eri tavoin. Esittelen joitain ajatusrakennelmia, jotka pyrkivät avaamaan käsitettä. Sosiaalista vastuuta pohdittaessa tulee pitää mielessä että kaikilla yhteiskuntavastuun osa-alueilla on vaikutusta toisiinsa. Ne ovat yrityksen toiminnassa paitsi rinnakkain, myös limittäin.

Inhimillisen pääoman merkitys yritysten toiminnassa on viimevuosina korostunut. Kiinnostus henkilöstön ja muiden yrityksen sidosryhmien suhteen on lisääntynyt. Sosiaalinen vastuullisuus on avointa toimintaa, hyvien toimintatapojen ja sidosryhmien eettisten käsitysten kunnioittamista. Sosiaalinen vastuu yrityksen sisällä merkitsee vastuullista henkilöstöpolitiikkaa ja toimimista työnantajana. Yrityksestä ulospäin suuntautuva vastuullisuus ilmenee osallistumisena lähiyhteisön ja yhteiskunnan kehittämiseen. Konkreettisesti tämä tarkoittaa vastuullista suhtautumista yrityksen sidosryhmiin kuten yhteistyökumppaneihin tai asiakkaisiin. Sosiaalisesti vastuullinen yritys saattaa sidosryhmien tietoisuuden kasvaessa saada vastuullisuudestaan jopa kilpailuedun sellaisiin yrityksiin nähden, jotka eivät jostain syystä halua toimia vastuullisella tavalla. (Kalpala 2004, 14; Takala 2004, 212; Vehkaperä 2003, 20)

Sosiaalisesta vastuusta huolehtiminen voi Vesa Kuhasen (1999, 41-45) mielestä tapahtua yrityksissä joko välittömästi tai välillisesti. Välitöntä toimintaa on esimerkiksi heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden työllistäminen ja koko yrityksen henkilöstön työhyvinvoinnista huolehtiminen koulutuksen, kuntoutuksen tai virkistykseen muodossa. Välillisesti yritys voi harjoittaa sosiaalista vastuunkantamista esimerkiksi avustamalla järjestöjä tai osallistamalla kummikoulutoimintaan. Voidaan kuitenkin kysyä, miksi yritysten ja työnantajien tulisi olla kiinnostunut heikommassa työmarkkina-asemassa olevan henkilön työllistamisestä. Yrityksen taloudellinen perustehtävä on kuitenkin ylläpitää kannattavaa liiketoimintaa ja maksimoida voittoa tiettyjä hyödykkeitä tai palveluja tuottamalla. Työllistämistoiminta kuitenkin puolestaan edellyttää pehmeämpien, sosiaalisten arvojen tunnistamista yrityskulttuurissa.

Sosiaalista vastuuta voidaan Teollisuuden ja Työnantajien raportin (2001, 9) mukaan jakaa neljään eri osa-alueeseen: henkilöstön hyvinvointiin ja osaamiseen, tuoteturvallisuuteen ja kuluttajansuojaan, hyviin toimintatapoihin ja yhteistyöhön yritysverkostossa sekä lähiyhteisösuhteisiin ja yleishyödyllisten toimintojen tukemiseen. Henkilöstön hyvinvointia ja osaamista koskevia asioita ovat muun muassa työturvallisuus, työkyvyn ylläpitäminen eri keinoin, henkilöstön koulutus ja palkitseminen sekä henkilöstön näkemysten huomioonottaminen yrityksen toiminnassa. Oleellisia asioita, jotka liittyvät tuoteturvallisuuteen ja kuluttajansuojaan ovat markkinoinnin ja mainonnan totuudenmukaisuus, tuotteiden terveysturva- ja turvallisuusvaikutusten tunteminen, asianmukaiset tuotemerkinnot ja kuluttajien valitusten asianmukainen käsittely. Hyviin toimintatapoihin ja yritysverkostossa toimimiseen sisältyviä asioita ovat muun muassa suhteet yrityksen asiakkaisiin ja liikekumppaneihin, alihankkijoiden, raaka-aineiden toimittajien ja urakoitsijoiden arviointi, lahjonnasta kieltäytyminen sekä teollis- ja tekijänoikeuksien kunnioittaminen. Suhteet lähiyhteisöihin ja yleishyödyllisten toimintojen tukeminen sisältävät esimerkiksi yhteydet toimintaympäristön asukkaisiin ja yhteisöihin sekä viranomaisiin ja poliittisiin päättäjiin. Yhteistyöhankkeet alueen koulujen kanssa sekä erilaiset lahjoitukset sisältyvät myös tähän osa-alueeseen.

Tuija Kukkonen ja Pirjo Juvosen (1998, 40-45) mukaan sosiaalista vastuuta voidaan tarkastella yhtäältä yrityksen sisällä olevana ja ulospäin suuntautuvana, toisaalta myös kahdella eri toiminnan tasolla. Sisäinen vastuu kohdistuu ennen kaikkea yrityksen omaan henkilöstöön. Ulkoinen vastuu on vastuuta yrityksen toimintaympäristöstä ja aluekehityksestä sekä yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisuun osallistuvaa toimintaa. Toiminnan tasoina voidaan nähdä olevan yleinen taso, jossa

vastuunotto on jatkuvaa, ehkäisevää tai kehittävää ja tapauskohtainen taso, jossa vastuunotto on enemmän tapauskohtaista, reagoivaa tai korjaavaa.

Kukkosen ja Juvosen (emt., 40-45; Kukkonen 2003, 118-122) sosiaalisen vastuun mallissa yrityksen sisäinen, yleisen tason vastuu henkilöstöstä tarkoittaa yleisiä, kaikkia työntekijöitä koskevia käytäntöjä ja toimintapolitiikkoja, jotka liittyvät mm. työn organisointiin, koulutusmahdollisuuksiin ja työympäristön kehittämiseen. Tämän yleisen ja ennaltaehkäisevän toiminnan rinnalla mallissa on huomioitu tilannekohtainen, reagoiva toiminta, sosiaalisen vastuun muotona. Niiden tilanteiden varalle, kun työntekijän työkyky- tai työstä suoriutuminen heikkenee syystä tai toisesta, on oltava valmiita toimintamalleja. Esimerkiksi kun työntekijän omainen sairastuu vakavasti, työntekijälle järjestetään mahdollisuus jäädä hoitamaan omaistaan kotiin määrätyn ajaksi. Yleisellä tasolla yrityksen vastuuta toimintaympäristöstä ja aluekehityksestä voidaan tarkastella yrityskansalaisuuden käsitteen kautta. Yritys on samalla tavoin osallinen oman alueensa toiminnassa ja kehityksessä kuin siellä asuvat kansalaiset. Tämän ajattelun mukaisesti yrityksellä on alueella siis myös oikeuksia ja velvollisuuksia. Yritykset voivat esimerkiksi panostaa alueen nuoriin tarjoamalla harjoittelupaikkoja. Yrityksen tavoitteena on paitsi saada nuoret pysymään alueella myös turvata oma työvoiman saantinsa tulevaisuudessa. Tapauskohtaisella tasolla yhteiskunnallisiin ongelmien ratkaisuun osallistuminen tarkoittaa sosiaalisen vastuun mallissa sitä, että yritys toimii syrjäytyneiden tai syrjäytyvien ryhmien hyväksi. Käytännössä tämä on vastuuta vaikeasti työllistyvien työllistämisestä: yritys tarjoaa työharjoittelu- ja työkokeilumahdollisuuksia maahanmuuttajille, pitkäaikaistyöttömille, vajaakuntoisille tai muutoin vaikeasti työllistyville.

Sosiaalista vastuuta koskevissa määritelmissä on paljon samoja aineksia. Ne eroavat toisistaan lähinnä toiminnan tasojensa ja painotustensa suhteen. Kaiken kaikkiaan sosiaalisen vastuun nähdään olevan yrityksen sisäistä ja yrityksestä ulospäin suuntautuvaa toimintaa.

Nykyään useat suuryritykset toimivat globaaleilla markkinoilla ja niiden tuotantoyksiköt saattavat sijaita useissa eri maissa ja maanosissa. Alihankkijoiden ja tavarantoimittajien toiminnan sosiaalisen ja koko yhteiskunta vastuullisuuden seuraaminen kuuluu emoyritykselle. Maaliskuussa 2005 matkapuhelinjätti Nokia sai kyseenalaista julkisuutta, kun kansalais- ja ammattijärjestöjen Finn Watch -verkosto ja Kansalaisjärjestöjen vientiluottokampanja julkistivat tutkimuksen, jossa selvitettiin vuokratyövoiman oloja Nokian ja sen alihankkijoiden tehtaissa Etelä-Kiinassa. Tutkimuksen mukaan Nokia ja sen alihankkijat laiminlyövät siirtotyöläisten perusoikeuksia eivätkä

noudata kansainvälisen työjärjestön ILO:n yleissopimusta. (Iltalehti 17.3.2005) Kun yrityksellä on liiketoimintaa ulkomailla tai se käyttää ulkomaisia alihankkijoita, voi paikallisen lainsäädännön asettama vaatimustaso olla paljon alhaisempi kuin Suomessa. Kulttuurierojen vuoksi paikalliset käytännöt eivät aina vastaa meidän käsityksiämme vastuullisesta yritystoiminnasta. Useat yritykset kuitenkin asettavat vastuullisuuteen liittyvät tavoitteensa omaehtoisesti paikallista käytäntöä tai lainsäädäntöä vaativammaksi. Mikäli yritys toimii eri tavalla eri maissa, on syytä olettaa, että päätös on harkittu tietoisesti ja se voidaan perustella esimerkiksi kuluttajille. (Könnölä & Rinne 2001, 69)

Yritykset kertovat toiminnastaan erilasten raporttien avulla. Taloudelliset seikat raportoidaan vuosikertomuksissa, joihin liitetään usein myös tietoja ympäristö- ja henkilöstöasioista. Yhteiskuntavastuun raportointi on lisääntymässä. Raporteissa esitettävien tietojen on oltava olennaisia, oikeita ja lukijan helposti ymmärrettäviä. Uskottava raportointi on mahdollista vain yrityksen toiminnan ja tulosten seurannan pohjalta. Tavoitteiden asettamista ja seurantaan varten tulee esittää mittareita. Osa yrityksistä pyrkii saamaan raportille lisää uskottavuutta hankkimalla ulkopuolisen, puolueettoman tahon arvioinnin. (Teollisuus ja työnantajat 2001, 33)

Sosiaalisen vastuun kantamisesta yritys voi raportoida uskottavasti. Otan esimerkiksi Kesko-konsernin sosiaalisen vastuun raportoinnin. Kesko on Suomen suurin kaupan alan konserni ja sen yhteiskuntavastuun raportti noudattaa Global Reporting Iniativen (GRI) laatimaa kestävän kehityksen raportointimallia. Keskon sosiaalisen vastuun tulosten raportointi jakaantuu kahteen osaan: konsernin omaa henkilökuntaa koskevan vastuun mittareihin ja tuotteiden hankintaketjussa työskentelevän henkilökunnan työoloihin. Ensin mainittuihin kuuluvat mm. henkilöstön keski-ikä, työsuhteen pituus, työsuhteen päättymissyöt, koulutuspäivät, sairauspoissaolot ja järjestäytymisaste Kesko on välillisesti vastuussa myös ostamiensa tuotteiden työntekijöiden työoloista ja -ehdoista. Tavarastoja tehdään paljon kehityksimaista. Kesko mainitsee tavoitteekseen varmistaa, että sen tavarantoimittajat noudattavat vähintään tavaroiden tuotantomaan kansallista lainsäädäntöä tai työelämän kansainvälisiä sopimuksia. Keskolla on ostotoiminnan eettiset periaatteet, jotka on julkaistu vuonna 2000. Periaatteet pohjautuvat Kansainvälisen Työjärjestön ILO:n työelämää sääteleviin sopimuksiin sekä YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmalliseen julistukseen ja lapsen oikeuksien sopimukseen. Näihin sopimuksiin pohjautuen on laadittu kansainvälinen Social Accountability SA 8000-standardi. Tämän standardin käyttöä Kesko toivoo tavarantoimittajiltaan. Sosiaalinen sertifiointi voidaan rinnastaa laatu- ja ympäristöjärjestelmien sertifiointiin siinä mielessä, että vaatimuksien täyttymisen todistaa ulkopuolinen sertifiointioikeudet omaava auditoija, ei tuotteita valmistava tai valmistuttava yritys itse. Standardin käyttäminen ja sertifiointi on

kuitenkin täysin vapaaehtoista.(Global Reporting Initiative 2005; Kesko. Yhteiskuntavastuun raportti 2003, 2, 5, 39-49; Social accountability international 2005)

SA 8000 –standardin tarkoituksena on työolojen parantaminen maailmanlaajuisesti. Standardin kehittämistä on koordinoanut Social Accountability International, joka myös myöntää oikeuksia suorittaa standardin mukaisia sertifiointeja. Standardi asettaa sertifiikaatin saamiseksi tiettyjä tarkasti määriteltyjä raja-arvoja ja rohkaisee toiminnan jatkuvaan parantamiseen. SA 800 –standardin osa-alueita on yhdeksän. Standardin mukaisen sertifiointin edellytyksenä on, että yritys luopuu lapsityövoiman käytöstä ja vastaa mahdollisesti työpaikkansa menettävien lasten koulunkäynnistä. Standardi kieltää kaikenlaisen pakkotyön käytön. Sen tavoitteena on myös taata terveellinen ja turvallinen työpaikka. Työntekijöillä on oikeus kuulua ammattiliittoon tai muuhun heidän etujaan ajavaan järjestöön. Maissa, joissa laki kieltää työntekijöiden järjestäytymisen, tulee yrityksen käyttää muita keinoja ollakseen aktiivisessa dialogissa työntekijöidensä kanssa. Standardin syrjintää käsittelevä osa koskee kaikkia henkilöstöhallinnon osa-alueita rekrytoinnista eläkkeelle jäämiseen. Työnantajalla ei ole oikeutta työntekijöidensä ruumiilliseen rankaisuun eikä henkiseen pakottamiseen. Tavoitteena on yksilön oikeuksien ja hyvinvoinnin kunnioittaminen työpaikalla. Työajan tulee ensisijaisesti perustua paikalliseen lainsäädäntöön, mutta standardissa määritellään työajan enimmäisaikarajat. Työstä saatavan korvauksen on oltava riittävä ruuan, vaatetuksen ja asumisen kustantamiseen ja sen saavuttamisen tulee olla mahdollista ilman ylitöitä. Standardin toimimisen edellytys on, että yrityksen ylin johto on sitoutunut toimimaan standardin vaatimusten mukaisesti ja että standardi on luontevasti integroitu yrityksen toimintastrategiaan sekä johtamisjärjestelmiin. (Könnölä & Rinne 2001, 75-79)

6. NÄKÖKULMIA YRITYKSEN YHTEISKUNTAVASTUUSEEN

6.1. Yritys ja yhteiskunta

Yritystä ei voi erottaa sitä ympäröivästä yhteiskunnasta. Yritys on yhteiskunnasta riippuvainen ja toimivan, tasapainoisen yhteiskunnan avulla se voi turvata olemassaolonsa. Yrityksen päätökset ja toiminta vaikuttavat paitsi siihen itseensä myös ympäröivään yhteiskuntaan. Suomalaisessa yhteiskunnassa yritysten vastuun muodot ovat muuttuneet yhteiskunnan muuttuessa. Maatalousvaltaisesta Suomesta on tullut globaalissa liiketoimintaympäristössä toimiva moderni valtio. Suomi on käynyt läpi voimakkaan yhteiskunnallisen ja taloudellisen muutoksen viimeisen

sadan vuoden aikana. Sosiaalipolitiikan eräs peruspilareista on elinkeinoelämä, josta saatavilla verorahoilla rahoitetaan sosiaalipalveluita. Vastaavasti voisi pohtia, mikä on sosiaalipolitiikan merkitys elinkeinoelämälle ja siellä toimiville yrityksille. Onko yritysten ja yhteiskunnan välillä olemassa vastavuoroista vastuuta?

Yritys voi monin tavoin osoittaa, että se kantaa vastuutaan myös yhteiskunnan toiminnasta. Noudattamalla lainsäädäntöä, maksamalla verot ja sosiaaliturvamaksut sekä jakamalla voittoa yhteiskunnan hyväksi, se osoittaa toimivansa yhteiskunnan asettamien tavoitteiden mukaisesti. (Könnölä & Rinne 2001, 13)

Yritysten yhteiskuntavastuun perustana on lukuisia kansallisia lakeja ja säädöksiä, sekä kansainvälisiä sopimuksia, suosituksia ja standardeja. Suomessa on kattava lainsäädäntö, jonka avulla on pantu käytäntöön kaikki keskeiset kansainväliset sopimukset ja EU:n säädökset. Monet lait koskevat yritystoimintaa ja määrittelevät siten myös yritysten yhteiskuntavastuun sisältöä. Yhteiskuntavastuuta koskeva keskeinen lainsäädäntö sisältää: osakeyhtiö- ja arvopaperimarkkina-, kirjanpito- ja vero-, teollisuus oikeus- ja kilpailu-, ympäristö-, työ- ja sosiaali-, tuoteturvallisuus- ja kuluttajansuojalainsäädännön sekä kansainvälisen kaupan säännökset. Suomessa lainsäädäntö siis vaatii yrityksiltä pitkälle menevää vastuullisuutta erityisesti perinteisessä yritystoiminnassa. Kuitenkin uudenlaiset kaupankäynnintavat ja -keinot (esim. sähköinen kauppa) asettavat vaatimuksia yritysten vastuullisuuden uudelleenarviointiin. (Könnölä & Rinne 2001, 68-69; Teollisuus ja työnantajat 2001, 10)

Yhteiskunta panostaa voimakkaasti yritystoimintaan ja sen kehittämiseen. Yritystoimintaa tuetaan erilaisten hankkeiden ja tukien muodossa. Yritystukien tavoitteena on erityisesti pienten ja keskisuurten yritysten pitkän aikavälin kilpailukyvyyn ja toimintaympäristön parantaminen. Vuonna 2004 myönnettiin yritystoiminnan kehittämishankkeisiin 162 miljoonaa euroa, josta EU-rahoitusta oli 68 miljoonaa euroa. Yritystoiminnan kehittämisen kannalta tärkeimmät rakennerahastot ovat Euroopan aluekehitysrahasto (EAKR) ja Euroopan sosiaalirahasto (ESR). Yritystukia myöntävät alueelliset työvoima- ja elinkeinokeskukset eli TE-keskukset sekä kauppa- ja teollisuusministeriö, ensisijaisesti pk-yritysten investointi-, kehittämis- ja toimintaympäristöä parantavien hankkeiden toteuttamiseen. Kauppa- ja teollisuusministeriö ohjaa ja valvoo TE-keskuksia yritystukien osalta. Kauppa- ja teollisuusministeriö myös vastaa TE-keskusten yritystukia koskevan budjetoinnin, lainsäädännön, ohjeistuksen, yritystutkimuksen sekä rahoituksen myöntämiseen ja maksamiseen

liittyvän muun välineistön kehittamisestä ja ylläpidosta keskitetysti. (Kauppa- ja teollisuusministeriö 2004)

6.2.Kolme yrityksen yhteiskuntavastuun ideologiaa

Yrityksen vastuullisen toiminnan kehittämisen perusideana on, että sen johto on sitoutunut toimimaan vastuullisella tavalla, yrityksellä on selkeä arvoperusta ja toimintaohjeet vastuullisuuden toteuttamiseen käytännössä. Vastuullisuutta koskevan toimintapolitiikan on oltava linjassa organisaation liiketoiminnallisten tavoitteiden kanssa. Paitsi että toimintapolitiikan tulisi kertoa itse yrityksen tavoitteista, tulisi sen myös asettaa vaatimuksia jotka koskevat yrityksen sidosryhmien toimintatapoja. On myös tärkeää, että yrityksen henkilöstö ottaa vastuullisuuden huomioon tehtävissään, sillä näin yrityksen vastuullisuus kehittyy aidosti liiketoiminnan eri osa-alueilla. Vastuullisuuteen liittyvä koulutus mahdollistaa toiminaan yhteistä suunnittelua ja auttaa yrityksen henkilöstöä konkretisoimaan yrityksen kirjattuja arvoja ja toimintaohjeita. (Könnölä & Rinne 2001, 38)

Tuomo Takala (2000, 596-600) on jaotellut yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologiaa kolmen eri ryhmään: omistajalähtöiseen, sidosryhmälähtöiseen ja laajaan vastuuseen. Jaottelussa toimii periaate, jonka mukaan vastuu voidaan käsittää hyvin kapeasta vastuunotosta, laajaan koko maailman huomioon ottavaan vastuuseen.

Omistajalähtöinen näkemys yrityksen yhteiskuntavastuusta pitää peruslähtökohtanaan markkinatalousmallia, joka perustuu avoimeen ja vapaaseen kilpailuun. Yrityksen ainut yhteiskunnallinen tehtävä on tuotannosta huolehtiminen ja voiton maksimointi. Muu yhteiskunnallisesti vastuullinen toiminta ei kuulu yrityksen tehtäviin ja se nähdään jopa haitalliseksi koko yhteiskunnan tehokkaan toiminnan kannalta. Laillisen vastuun yli menevästä yhteiskunnallisesta toiminnasta on pitäydyttävä, koska ei ole varmuutta siitä, että yhteiskunnallinen toiminta tuottaisi yritykselle etua. Ajattelun mukaan on siis parempi sijoittaa osakkeenomistajien varat kohteisiin, jotka hyödyttävät heitä välittömämmin. Sellainen yhteiskunnallinen osallistuminen, joka täysin varmasti hyödyttää osakkeenomistajia on sallittua. Esimerkiksi yrityksen ylläpitämä ammattikoulu, josta valmistuu varmasti työntekijöitä yrityksen käyttöön, on toimintaa, joka ei uhkaa yrityksen voitontavoittelua. Omistajalähtöisen näkemyksen mukaan yritykselle tai siellä toimiville ihmisille ei voida osoittaa mitään eettistä vastuuta, sillä yritystoiminta on moraalisen

arvostelun ulkopuolella olevaa. Tehokkaaseen markkinamekanismiin perustuva talous ei tarvitse moraalialia, sillä hyvinvointi toteutuu kuin itsestään taloudellisen prosessin sivutuotteena. Näkemystä kohtaan osoitetussa kritiikissä muistutetaan, että täydellisesti toimivia markkinoita ei ole olemassa. Täydellisen tehokas toimiminen edellyttää esimerkiksi, että kaikki kustannukset jotka aiheutuvat tuotannosta, sisältyvät tuotteen hintaan. Näin ei kuitenkaan tapahdu, vaan osa kustannuksista (esim. ilmansaasteiden aiheuttamat kustannukset) jäävät suurimmaksi osaksi yhteiskunnan maksettavaksi. (emt., 596-597)

Sidosryhmälähtöinen näkemys yrityksen yhteiskuntavastuusta korostaa yhteiskunnan ja yrityksen välisen sidoksen merkitystä. Yritys on paitsi tarpeiden tyydyttäjä, myös niiden luoja. Se vaikuttaa omalla käyttäytymisellään markkinoihin. Yritys vaikuttaa ja käyttää valtaa myös markkinoiden ulkopuolella, joten sillä on myös toiminnastaan ja vallankäytöstään vastuu. Yritys ei ole vain väline maksimoida omistajien voittoja, vaan sen ensisijaiseksi velvollisuudeksi nähdään tuottojen pitkántähtäimen optimointi, kasvu ja jatkuvuuden turvaaminen. Toimintojen taloudellisten vaikutusten lisäksi yrityksen tulee toiminnassaan ottaa huomioon myös muut vaikutukset. Eettisiä näkökantoja painotetaan päätöksenteossa, mutta vain silloin, kun tämä ei vaaranna yrityksen kannattavuustavoitteita. Kannattavan toiminnan ja yhteiskunnallisesti vastuullisen toiminnan välinen ristiriita on yrityksessä tiedostettu. Tämän ristiriidan ratkaisemiseksi tarjotaan käsitettä valistunut itsekkyyys. Kun yritys ajaa omaa etuaan, ottamalla huomioon myös yleisen edun, sen toiminta on yhteiskunnallisesti vastuullista. Ajattelun mukaan yrityksen kannattaa jopa rajoittaa oman etunsa tavoittelua ja toimia vastuullisesti voiton kustannuksella, sillä näin se takaa toimintansa yhteiskunnallisen hyväksyttävyyden. Yhteiskunnallisen vastuun kantaminen toimii ikään kuin kilpailukeinona eikä toiminnan päämääränä sinänsä. Näkemystä kohtaan osoitetun kritiikin mielestä valistuneen itsekkyyden mukainen näkemys moraalista toiminnasta on liian kapea-alainen ja käsitys vastuuttomasta toiminnasta ei ole kovin kehittynyt. Sillä jos vastuullisuus on yhteiskunnan esittämiin vaateisiin vastaamista, epäeettinen toiminta on mahdollista, mikäli ympäröivä yhteisö ei ole siitä tietoisista. (emt., 597-598)

Laaja sosiaalisen vastuun näkemys kokee yrityksen yhteiskunnallisen vastuun sekä rajoitteeksi että mahdollisuudeksi. Se rajoittaa yrityksen toiminta-, keino- ja päämäärävaihtoehtoja, mutta on myös uusien liiketoimintamahdollisuuksien lähde. Yritys on voimakkaassa taloudellisessa ja moraalissa vastuusuhteessa yhteiskuntaan, jonka jäsenten hyvinvointia ja elämänlaatua yrityksen tulee toiminnallaan edistää. Voitto ei siis ole yritystoiminnan päämäärä, vaan voiton tuottamisperiaatteella on vain välinearvoa suhteessa yrityksen peruspäämäärään eli hyvinvoinnin ja

elämänlaadun ylläpitämiseen. Yhteiskunnallinen vastuu on kiinteä osa yrityksen toimintastrategiaa, ei vain ohjelma tai politiikka jo tehtyjen päätösten oikeuttamiseen. Yritys sinänsä ei ole moraalinen toimija, vaan yritykselle osoitettavat moraaliset arviot ja vastuu on jaettava siinä toimiville yksilöille. Näkemystä on arvosteltu siitä, että se korostaa moraalisten periaatteiden noudattamista liiketoiminnassa, mutta näiden periaatteiden sisältö ei ole selkeä. Arvostelijoiden mielestä kantilaisen velvollisuusetiikan toteuttaminen liiketoiminnassa on epärealistista. (emt. 599-600) Sosiaaliset yritykset voitaneen sijoittaa laajan sosiaalisen vastuun kategoriaan. Yksi sosiaalisen yrityksen periaatteista on se, että tuotto pyritään sijoittamaan yrityksen kehittämiseen ja alkuperäisen tarkoituksen eli vaikeasti työllistyvien henkilöiden työllistämiseen. Sosiaalisen yrityksen pitää olla kannattava, mutta tuotto-odotus on alistettava yrityksen olemassaolon ensisijaiselle tarkoitukselle. (Kukkonen 2003, 115)

Teollisuuden ja työnantajien (TT) yrityksille suunnatussa yhteiskuntavastuun oppaassa esitetään, että yrityksen tulee päättää millaista yhteiskuntavastuun suoritustasoa se ylläpitää tai tavoittelee. Vähimmäisvaatimus kaikille yrityksille on lainsäädännön ja hyvän käytännön noudattaminen liiketoiminnassaan. Toinen yhteiskuntavastuun tavoitetaso on yrityksen sidosryhmien odotuksiin ja vaatimukseen vastaaminen, sillä ulkoiset ja sisäiset sidosryhmät yhä tietoisemmin ja järjestelmällisemmin arvioivat yrityksiä niiden vastuullisuuden mukaan. Kolmas yhteiskuntavastuun tavoitetaso on yrityksen omaehtoinen vastuullisuus, joka tarkoittaa TT:n mukaan sitä, että yritys ei jää odottamaan lainsäätäjien tai sidosryhmien vaatimuksia, vaan on omaaloitteinen yhteiskuntavastuun toteuttajana. Neljäs tavoitetaso koskee vastuullisen toiminnan hyödyntämistä kilpailussa. Jotkut yritykset käyttävät yritysvastuullisuutta aktiivisesti hyväkseen yritys- tai tuotekuvansa kehittämisessä, jolloin se voi muodostua myös kilpailueduksi. Yhteiskuntavastuu voidaan siis nähdä yrityksen kilpailutekijä siinä missä laatu tai hintakin. TT:n mukaan yhteiskuntavastuun ottaminen merkitsee yritykselle pitkän ajan kannattavuuden turvaamista, maineriskin hallintaa sekä yritys- ja tuotekuvan kehittämistä (Teollisuus ja työnantajat 2001, 2, 6, 26-27).

Yrityksille siitä ulospäin välittyvä kuva ja ns. imagokysymykset ovat tulleet yhä tärkeämmiksi. Yritys- tai tuotekuvan tahraantuminen on todellinen uhka yrityksen liiketoiminnalle. Nopean tiedonvälityksen aikakautena tieto tai jopa perätön huhu yrityksen yhteiskuntavastuullisesti epäeettisestä tai vastuuttomasta toiminnasta leviää ympäri maailmaa. Laskevat pörssikurssit ovat nopea ja merkittävä rangaistus julkivuotaneesta yrityksen vastuuttomasta käytöksestä. (Takala

2000, 592) Yrityksen maineen palauttaminen voi pahimmassa tapauksessa viedä vuosia, joten lasku vastuuttomasta toiminnasta on yritykselle raskas.

Suomessa toimii Finnish Business & Society ry, joka on yritysten yhteiskuntavastuun verkosto. Verkosto perustettiin Stakesin ja seitsemän yrityksen toimesta vuonna 2000. Tavoitteena oli tuolloin tuoda yrityksen yhteiskunnallisesti ja taloudellisesti kestävä kehityksen käsitettä suomalaisen keskusteluun. Nyt yhdistys esittää tavoitteekseen yritysten yhteiskuntavastuun edistämisen ja jäseniä yhdistyksessä on 52. Mukana on hyvin eri kokoisia yrityksiä ja julkisen sektorin yksiköitä. Yhdistys julkaisee FiBS –lehteä ja tiedotteita koskien yritysten yhteiskuntavastuuta. Yhdistys on jäsenenä kansainvälisessä Cecile-verkostossa ja kansallinen partneri CSR (Corporate Social Responsibility) Europe –järjestössä. (Finnish Business & Society 2005)

6.3. Kuluttajat vaativat vastuullisuutta

Kuluttajat vaikuttavat suoraan tai välillisesti yritysten halukkuuteen ottaa yhteiskuntavastuuta. Käyttäytymisellään he voivat ohjata yrityksen tuotannon järjestämiseen liittyviä prosesseja. Globaalit talouden mukanaan tuomat ongelmat ja eri muotoja saanut kansalaisaktivismi ovat lisänneet vaatimuksia yhteiskuntavastuullisempaan toimintaan ympäri maailman. Kuluttajat ovat yhä enemmän alkaneet kiinnittää huomiota siihen, millä ehdoilla ja millaisiin arvoihin nojaten tavaroita tai palveluita tuotetaan (Anttiroiko 2004, 18; Kukkonen 2003, 115).

Kuluttajat voivat yksilöinä ja yhteisöinä vaikuttaa ympäristöön sekä ihmisten ja eläinten elinoloihin. Kuluttamisen vaikutukset syntyvät ostopäätöksistä. Kun kuluttaja tekee ostopäätöstä, voi hän yleensä valita eri vaihtoehtojen välillä. Erilaiset pakkausmerkinnät (reilun kaupan merkki, avainmerkki jne.) helpottavat vastuullista valitsemista. Kuluttaja voi pakkausmerkinnöistä saada tietoa tuotteiden alkuperästä, tuottajasta ja tuotteen ympäristövaikutuksia (esim. luomutuotteet, pesuaineet). Yksilön arkipäiväisellä toiminnalla voi olla maailmanlaajuiset seuraamukset, sillä hänen päätöksensä vaikuttavat jonkun toisella puolella maailman asuvan toimeentuloon tai ne voivat nopeuttaa ekologista rapautumista, millä on potentiaalisia seurauksia koko ihmiskunnalle! (Giddens 1995, 85)

Kuluttaja voi myös vaikuttaa sillä, että ei osta. Tähän voi olla syynä tietyn yrityksen tuotteiden välttäminen eli boikotointi. Boikotit haluavat kiinnittää huomiota yrityksen toiminnan epäkohtiin tai epäeettiseen toimintaan joka liittyy tuotanto- tai jakeluprosessiin. Oikeastaan ostoboikotit ovat teoiksi muuttuneita vaatimuksia yrityksille yhteiskuntavastuun ottamiseksi. Useimmiten ne kohdistuvat monikansallisiin yrityksiin, mutta myös kansallisia yhtiöitä tai jopa tietyssä valtiossa tuotettuja tuotteita saatetaan boikotoida. Tunnetuimpia ostoboikotteja lienee monikansallista Nestlé -yritystä vastaan suunnattu pitkäaikainen boikotti. Nestlé -boikotti pakotti yhtiön lopulta lopettamaan äidinmaidonkorvikkeiden aggressiivisen mainonnan ja markkinoinnin kehitysmaissa. Yhdysvaltalaisia ja Israelilaisia tuotteita on boikotoitu, maiden harjoittaman ulko- ja sisäpolitiikan vuoksi (ks. esim. Tappavaa maitojauhetta 1996; Boikotoi Yhdysvaltalaisia tuotteita 2003).

Risto Isomäki (1989, 63) arvelee, että mikäli boikotilla pyritään ensisijaisesti vaikuttamaan yrityksen yrityskuvan turmelemiseen, tulee boikotoijien pyrkiä vaikuttamaan yrityksen itsestään antaman kuvan ytimeen eli sellaiseen asiaan, joka kuluttajien mielissä liittyy kaikkein tiiviimmin juuri boikotin kohteena olevaan yritykseen. Tämä ydin on hänen mielestään yrityksen arin kohta. Kun se yhdistetään negatiiviseen sanomaan, joka halutaan tuoda esille, on yritys hyvin nopeasti varpaillaan. Usein boikotoijien strategiana on ollut boikotin kohteena olevan yrityksen logon tai tunnetun mainoslauseen muokkaaminen.

Boikotit vaikuttavat sen kohteena olevaan yritykseen kahden mekanismin kautta. Jos suuret määrät ihmisiä lopettavat boikotin takia yrityksen tuotteiden ostamisen ja siirtyvät käyttämään kilpailijoiden tuotteita, tuottaa tämä yritykselle taloudellisia tappioita. Boikotit ovat myös erittäin kiusallisia yhtiön suhdetoiminnan kannalta. Sekä kansalliset että ylikansalliset yritykset myyvät tuotteitaan yhä enemmän nimellään, logollaan tai mielikuvilla varustettuina. Yritys pyrkii luomaan itsestään kuluttajille mahdollisimman positiivisen ja luotettavan yrityskuvan. Boikotti tahraa myönteistä tuote- ja yrityskuvaa, kun se tuo kuluttajien tietoisuuteen yrityksen harjoittaman epäeettisen toiminnan. (Isomäki 1989, 63)

Kuluttajat ovat yrityksille myös potentiaalista työvoimaa. Työvoimapula ja sen ennakointi saattaa joillain aloilla motivoida yrityksiä lisäämään yhteiskuntavastuullista toimintaansa (Kukkonen 2003, 155). Huonoa julkisuutta saanut yritys voi työntekijöiden silmissä olla vähemmän kiinnostava työnantajana. Korkean ammattitaidon omaava henkilö voi valita kilpailevan yrityksen sen perusteella, mitä arvoja yritys edustaa ja toteuttaa toiminnassaan. Esimerkiksi saksalainen Lidl -kauppaketju on saanut kyseenalaista julkisuutta henkilöstöpolitiikallaan, sekä kotimaassaan

Saksassa että myös Suomessa. Lidlin henkilöstöpolitiikkaan on kuulunut mm. työntekijöiden laukkujen ja autojen tarkastukset sekä ilmaisen työn teettäminen työvuorojen edellä. Hiljattain Lidl:in henkilöstöpolitiikasta ilmestyi kirja ”Schwartz-Buch Lidl”, joka on synnyttänyt suoranaisten arvosteluryöpyn yhtiötä kohtaan. (Lidlistä taas kohu 2005, 8; Lidl –kallis halpahalli 2005).

7. SOSIAALINEN YRITYS

7.1. Sosiaalinen ja yritys

Sosiaalinen yritys on sanaparina mielenkiintoinen. Sanat sosiaalinen ja yritys esiintyvät harvoin yhdessä. Sivistyssanakirjan (2002) mukaan sosiaalinen liittyy yhteiskuntaan ja on sille ominaista. Sosiaalinen on määritelty: ”teollistuneen yhteiskunnan enemmistön etujen mukainen ja niiden parantamiseen pyrkivä.” Sosiaalinen viittaa mielestäni myös vuorovaikutukseen, yhdessä toimimiseen ja yhteisölliseen. Heikki Lehtosen (1990, 25) mukaan sosiaalinen vuorovaikutus ja sen ominaisuudet liittyvät vahvasti yhteisöllisyyteen.

Sosiaalinen -etuliitteen voidaan nähdä viittaavan myös joihinkin negatiivisiin määreisiin (Lehtinen 2004, 52). Arvot ja ennakkoluulot määrittelevät, mihin kukakin sosiaalisen yhdistää. Esimerkiksi sanat ”sosiaalipummi” tai ”sosiaalitantta” ovat vahvasti arvolutautuneita ja sävyiltään negatiivisia. Toisaalta sosiaalinen -sanalla voi olla toisenlainenkin merkitys. Joku voi olla luonteenpiirteeltään sosiaalinen tai omata erilaisia sosiaalisia taitoja. Tässä yhteydessä sosiaalisuus esiintyy positiivisena ominaisuutena. Pirkko Lehtisen tutkimuksessa (2005, 38, 72) esitetään erilaisia käsityksiä sosiaalisista yrityksistä. Jotkut tutkimuksen haastateltavista kritisoivat termiä ja esittivät vaihtoehdoksi verkosto- tai yhteisöyrittäjyyttä, sillä heidän mielestään nämä termit kuvaisivat paremmin tätä yritysmuotoa. Mielestäni heidän ehdottamansa termit ovat sävyiltään sosiaalista yritystä neutraalimpia, mutta kertovatko ne yritysmuodon luonteesta riittävästi. Pöyhösen (2004, 85) mukaan tällä hetkellä ollaan vielä tilanteessa, jossa sosiaalisuus epäilyttää yrityksiä ja sosiaalisia tavoitteita ajavat järjestöt ja yhdistykset vierastavat yrittäjyyttä. Eri toimijoiden välistä yhteistyötä ja tiedonkulkua on siis kehitettävä, jotta kynnys sosiaaliseen yrittäjyyteen ei olisi liian korkea.

Yritys on yhteiskunnassa toimiva talousyksikkö. Pienet ja keskisuuret yritykset ovat hyvin tärkeä osa taloutemme perustaa, vaikka suuret yritykset usein nähdäkin taloutemme selkärankana. Suomessa on paljon pienyrityksiä ja suomalaisissa on potentiaalista yrittäjyyttä runsaasti. (Niittykangas 2003, 69) Kianderin ja Lönnqvistin (2002, 150) mukaan hyvinvointivaltiota ei pidetä yrittäjyyttä suosivina, sillä yrittäjyyden kilpailukyky palkkatyön kanssa on heikko. Myös yritystoiminnan aloittamiseen tarvittavan pääoman kartuttaminen on hankalaa johtuen korkeasta verotuksesta. Yrittäjien osuus koko työvoimasta ei ole suuri, mutta uusia yrityksiä perustetaan myös hyvinvointivaltioissa. Uusien yritysten perustamista ovat viime aikoina vauhdittaneet yritys- ja pääomaverotuksen keveneminen ja riskipääoman saatavuus.

Tunnettu taloustieteilijä Milton Friedman (ks. Siltaoja & Takala 2003, 24) on sanonut, että yrityksen ainoa yhteiskunnallinen tehtävä on tuotannosta huolehtiminen ja voiton maksimointi. ”The sole social responsibility of the firm is to maximize it’s profit”. Yritys toimii kuitenkin aina sosiaalisessa ympäristössä, joka sen tulee toiminnassaan ottaa huomioon. Nykyään pelkkä voiton maksimointi ei enää riitä, yrityksiltä vaaditaan enemmän vastuullisuutta myös suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan ja luontoon. Sosiaalisten yritysten toiminnan voidaan nähdä olevan yhteiskuntavastuullista, sillä ne työllistävät vaikeassa työmarkkina-asemassa olevia ja siten antavat panoksensa paikallisyhteisön kehittämiseen ja osallisemman yhteiskunnan vahvistamiseen. Työministeri Tarja Filatovin mukaan sosiaalisilla yrityksillä on jopa muita yrityksiä laajempi tarkoitus ja valtion tuet sosiaalisille yrityksille ovat korvausta niiden ottamasta yhteiskuntavastuusta (Suomen ensimmäiset sosiaaliset yritykset 2004, 2).

Sosiaalinen yritys on toinen tämän tutkimuksen keskeisistä käsitteistä. Seuraavat sosiaalisia yrityksiä kuvaavat erilaiset teoreettiset määritelmät ja jaottelut antavat osviittaa siitä, miten monisäikeinen ja vakiintumaton ilmiö on kyseessä. Eri aikoina ja erilaisissa yhteiskunnallisissa tilanteissa sekä eri lähestymistavoista syntyneet määritelmät painottavat kukin sosiaalisen yrityksen ilmiön eri ulottuvuuksia.

7.2. Sosiaalinen yritys kansainvälisessä määrittelyssä

1990-luvun lopulla ilmestyivät ensimmäiset kansainväliset tutkimukset, jotka käsittelivät sosiaalisten yritysten toimintaa ja merkitystä. Tunnetuimmat tutkimukset ovat OECD:n tutkimus sosiaalisista yrityksistä (Social enterprises 1999) ja Emes -tutkimus (The Emergence Of Social

Enterprises in Europe 1996-1999). Niissä pyrittiin myös luomaan sosiaalisten yritysten määrittelyjä. (HE 132/2003; Ylipaavalniemi & Varanka 2002, 58)

Kansainvälisessä terminologiassa sosiaaliset yritykset jaetaan tehtävänsä ja tarkoituksensa mukaan yhtäältä työllistäviin (social firm) ja toisaalta palveluja tuottaviin (social enterprise). CEFEC (Confederation of European Social Firms, Employment Initiatives and Social Co-operatives) on vajaakuntoisten työllistymistä edistävä eurooppalainen järjestö, jonka määritelmät ovat olleet paljolti myös lähtökohtana sosiaalisen käsitteen määrittelylle Suomessa. CEFEC:n mukaan työllistävä sosiaalinen yritys on taloudellisesti erillinen yksikkö, joka harjoittaa liiketoimintaa. Se on markkinaorientoitunut ja tuottaa tuotteita tai palveluita sekä toteuttaa sosiaalista tehtäväänsä. Tämä keskeinen tehtävä on työllistää työmarkkinoilla epäedullisessa asemassa olevia ja yrityksen työntekijöistä merkittävän määrän tulee kuulua tähän ryhmään. Työntekijät ovat yrityksessä työsuhteessa ja heille maksetaan alan yleistä tasoa olevaa palkkaa. Kaikella yrityksen henkilöstöllä on työpaikallaan samat oikeudet, velvollisuudet ja mahdollisuudet. Lisäksi CEFEC:n määritelmän mukaan yrityksen tulisi olla omavarainen kolmessa vuodessa. (CEFEC: Definition of social Firms) (Ks. myös Työhön, elämään, työelämään 1998, 43 - 44; Järvinen 2003, 88.)

Palveluja tuottava sosiaalinen yritys muokkaa mahdollista liiketoimintaansa työntekijöiden osaamisesta ja tarpeista käsin ja sen painopiste on kuntouttavassa toiminnassa. Työntekijät voidaan nähdä myös asiakkaina. (Stenholm 2000, 38) CEFEC:n määritelmän mukaan palveluja tuottavassa yrityksessä harjoitetun liiketoiminnan tarkoituksena on edistää siellä toimivien työntekijöiden ja asiakkaiden taloudellista ja sosiaalista integraatiota. Palveluja tuottavan sosiaalisen yrityksen toimintamuotoihin voi kaupallisten toimintojen lisäksi kuulua työvalmennusta ja koulutusta. (CEFEC: Definition of social Firms)

Emes - neljäntoista Euroopan maan yliopiston muodostama verkosto - syntyi Euroopan Komission rahoittaman, vuosina 1996 - 1999 toteutetun Emes-tutkimuksen (The Emerge of Social Enterprises) myötä. Emes-verkosto määrittelee sosiaalisen yrityksen tunnusmerkeillä, jotka kuvaavat sen yritystaloudellista ja sosiaalista ulottuvuutta. Yritystaloudellisesti sosiaalinen yritys toimii itsenäisesti tuottaen tavaroita tai palveluja. Tuotanto on jatkuvaa ja taloudellinen riski on olemassa. Yritys voi saada tukia valtiovallalta, mutta on riippuvainen määrätystä määrästä omarahoitusta. Yrityksessä tehdystä työstä palkkatyöllä on merkittävä osuus. Sosiaaliselta kannalta yrityksellä on pyrkimys hyödyttää ympäröivää yhteisöä ja organisaatiolla on nähtävissä selkeä sosiaalinen tarkoitus. Hanke on syntynyt kansalaisryhmän aloitteesta. Yrityksen päätöksenteko ei

perustu pääoman omistukseen, vaan työntekijöillä ja asiakkaila on osallistumismahdollisuus. Yrityksellä on rajoitettu voitonjako ja voitot pyritään sijoittamaan yrityksen kehittämiseen (Emes European Network. Research Emes project. Defenition of social Enterprises; Järvinen 2003, 87-88; Pukkio & Saikkonen 2003, 1-2; Pättiniemi 2004b, 2-3)

Järvisen (2003) mukaan CEFEC:in ja Emesin määritelmät eivät ole ristiriitaisia kun puhutaan yrityksen mahdollisuuksista toimia. Palveluja tuottava sosiaalinen yritys, jonka palvelut ovat yhteiskuntaa tai yhteisöä hyödyttäviä, voi myös työllistää huonossa työmarkkina-asemassa olevia. Hän näkee kuitenkin asian muuttuvan olennaisesti, kun asetetaan vaatimuksia yritykselle joka haluaa tulla luokitelluksi sosiaaliseksi yritykseksi. Määritelmien välillä on tällöin tehtävä valintoja. Suomen malli nojautuu pääasiassa CEFEC:n määritelmään (Järvinen 2003, 88.)

Sosiaaliset yritykset voidaan jakaa työllistämisaikutustensa perusteella myös markkina- ja projektisuuntautuneisiin yrityksiin. Markkinasuuntautunut sosiaalinen yritys toimii markkinoilla kuten mikä tahansa yritys ja henkilöstön vaihtuvuus yrityksessä on normaalia. Projektisuuntautunut sosiaalinen yritys toimii ns. siirtymätyöpaikkana, eli yritys pyrkii vähitellen sijoittamaan työntekijöitään muiden yritysten palvelukseen. (Työhön, elämään, työelämään 1998, 44.)

7.3. Sosiaalisen yrityksen määrittely Suomessa

Suomessa on tehty muutamia sosiaaliseen yrittäjyyteen liittyviä tutkimuksia ja selvityksiä. Vuonna 1996 Simo Mannila arvioi Euroopan Unionin Emploment-Horizon-aloitteen kehittämisprojekti E.C.H.O:n liittyvässä tutkimuksessa ”Sosiaaliset yritykset Euroopassa. Eräitä käytännön näkökulmia” Euroopassa toimivien sosiaalisten yritysten käyttöä vammaisten, vajaakuntoisten ja syrjäytyneiden työllistämiskeinona. Tutkimuksessa selvitetään sosiaalisten yritysten ja suojatyön erot sekä sosiaalisten yritysten toimintakuvauksen. Tutkimuksen alussa Mannila esittää tulokset periaatteina, joihin toimintayksikön tulee sitoutua, jotta se voisi olla sosiaalinen yritys. Toisaalta vaaditaan sitoutumista kohderyhmään toisaalta yrityksen kannattavuuteen. Mannila esittää raportin lopussa toimenpide-esityksiä joita tulee ottaa huomioon sosiaalista yritystoimintaa kehitettäessä. Toimenpide-esitykset koskevat yritysten taloudellisen kannattavuuden ja johdon koulutuksen sekä tutkimuksen ja verkostoitumisen lisäämistä kansallisella ja kansainvälisellä tasolla. Aiemmin mainitut Turun kauppakorkeakoulussa tehty tutkimus sekä Kauppa ja teollisuus ministeriön raportti olivat pohjana kun lakia sosiaalisesta yrityksestä valmisteltiin.

Suomessa annettiin laki sosiaalisista yrityksistä (1351/2003) 1.1.2004. Lain yhtenä tavoitteena oli selkeyttää sosiaalisen yrityksen käsitettä. Laissa määritellään sosiaalinen yritys ja säädetään sosiaalisten yritysten tuista. Laki ei rajoita yrityksen toimialaa. Sosiaalinen yritys voi toimia millä tahansa toimialalla tuottaen tavaroita tai palveluita ja sen yhtiömuoto voi olla mikä tahansa yrityksen muoto, joka hyväksytään kaupparekisteriin.

Lain mukaan sosiaalisen yrityksen tulee täyttää sosiaalisen yrityksen tunnusmerkit, jotta se voidaan rekisteröidä työministeriön ylläpitämään sosiaalisten yritysten rekisteriin. Nämä tunnusmerkit ovat

- yritys on lain mukaisesti merkitty kaupparekisteriin
- yritys tuottaa liikeloudellisin periaattein hyödykkeitä
- yrityksen työntekijämäärästä vähintään 30 prosenttia on vajaakuntoisia tai vajaakuntoisia ja pitkäaikaistyöttömiä
- yritys maksaa kaikille työntekijöille heidän tuottavuudestaan riippumatta alan työehtosopimuksen mukaista palkkaa
- yritys ei toiminnassaan ole rikkonut lakia, toiminut hyvän liiketavan vastaisesti eikä laiminlyönyt verojen, sosiaaliturva tai vakuutusmaksujen maksamista (Laki sosiaalisista yrityksistä 1351/2003).

Lain lähtökohdaksi on valittu työllistyminen yrityksiin, sillä kiristyvässä kilpailussa työpaikat eivät synny niinkään julkiselle sektorille vaan yrityksiin. Lain tavoitteena on saada uusia perustettavia yrityksiä aloittamaan toimintansa sosiaalisina yrityksinä ja saada jo olemassa olevia yrityksiä muuntumaan sosiaalisiksi yrityksiksi. Uuden lain myötä myös kansalaisjärjestöjen yritysluontoisesti toimivien, mutta julkisista varoista rahoitettujen työllistämisyksiköiden toivotaan muuntautuvan sosiaalisiksi yrityksiksi. Lain toteutumisen kannalta tärkeimpiä toimijoita ovat työvoimatoimistot sekä työvoima- ja elinkeinokeskukset. Käytännössä työvoimatoimistot tekevät päätökset vajaakuntoisten ja pitkäaikaistyöttömien työllistämisestä sosiaaliin yrityksiin ja TE-keskukset myöntävät työllisyyspoliittiset rahoitustuet. (Työministeriö 2004; Vates-info 2004; 12-13.)

Sosiaalisia yrityksiä on määritelty lainsäädännöllä jollain tasolla Belgiassa, Liettuassa ja Suomessa. Italiassa, Espanjassa, Kreikassa, Ranskassa ja Portugalissa on olemassa lait sosiaalisista osuuskunnista. Saksassa on laki erittäin vaikeasti vajaakuntoisia työllistävästä yrityksistä.

Britanniassa on annettu lakiesitys sosiaalisille yrityksille suunnitellusta yhtiömuodosta (Community Interest Company) ja tavoitteena on että ensimmäiset uuden yhtiömuodon sosiaaliset yritykset rekisteröitäisiin heinäkuussa 2005. Suomen lain sosiaalisen yrityksen määrittely on yksinkertaisempi, mutta toisaalta myös kapeampi kuin esimerkiksi Britannian kauppaja teollisuusministeriön sosiaalisten yritysten strategian tarjoama määrittely. Britanniassa sosiaalisen yrityksen määrittelyssä sen erityinen yhteiskunnallinen ja yhteisöllinen merkitys korostuu. Suomessa sosiaalinen yritys määrittyy paljolti kohderyhmänsä eli vajaakuntoisten ja pitkäaikaistyöttömien kautta. Työministeriön matkaraportissa (2003) arvioidaan, että määrittelyn erojen seurauksena Britanniassa tulee toimimaan paljon Suomea laajempi kirjo erilaisia sosiaalisia yrityksiä. (Department of trade and industry 2004; Järvinen 2003, 87; Matkaraportti. Työministeriö 2003; Social Enterprise. Strategy for success).

Koska yhteiset määritelmät sosiaaliselle yritykselle puuttuvat, ovat arviot sosiaalisten yritysten työllistämien henkilöiden lukumäärästä vaihtelevia. Euroopan komission yrittäjyyden vihreän kirjan (2003, 24) mukaan sosiaaliset yritykset työllistävät ”vanhoissa” (15) EU-maissa 3,5 miljoonaa ihmistä. Suomessa rekisteröidyt sosiaaliset yritykset työllistävät toistaiseksi vaatimattomat parisataa työntekijää. (Lindroos 2005, 19)

Sosiaalisten yritysten tai sellaisiksi pyrkivien kannalta on tärkeää että laki määrittelee sosiaalisen yrityksen. Sosiaalisen yrityksen tunnusmerkit täyttävä yritys merkitään hakemuksesta työministeriön ylläpitämään sosiaalisten yritysten rekisteriin. Järvinen (2003, 83, 88, 91) näkee että sosiaalisten yritysten rekisterin pitämiseksi on vankkoja perusteita. Ensinnäkin sosiaaliselle yritykselle asetettujen tunnusmerkkien on täytyttävä koko yrityksen toiminnan ajan, eikä ainoastaan silloin kun yritys anoo taloudellisia tukia valtiolta. Tämän lisäksi rekisteröinti lisää toiminnan läpinäkyvyyttä. Rekisteristä voisi halutessaan tarkastaa, onko liiketoiminnassaan sosiaalista ulottuvuutta korostava ja sitä mahdollisesti kilpailukeinona käyttävä yritys rekisteröity. Rekisteröidyn yrityksen ei myöskään tarvitsisi taloudellisia tukia hakiessaan esittää aina erillisiä selvityksiä koska tiedot työllistetyistä ja työllistämisen perusteista ovat jo työministeriön tietojärjestelmässä. Tällä hetkellä toimivat sosiaaliset yritykset pitävät tärkeänä, että sosiaalinen yritys on määritelty ja määrittelyn avulla tehdään selkeä ero sosiaalisiin yhteisöihin. Suomen ensimmäisen sosiaalisen yrityksen Tervatulli Oy:n toimitusjohtajan Mauri Korhosen (2004, 148) mukaan laki parantaa sosiaalisten yritysten uskottavuutta markkinoilla ja sidosryhmiensä silmissä. Rekisteriin eivät sovi suoja työpaikat, joiden toiminnan painopiste on muussa kuin normaalisti palkatussa työssä. Sosiaalisten yritysten uskottavuus murenee, jos toiminta näyttäytyy lähinnä yhteiskunnan tukemalta

puuhastelulta ja sen jatkuvuus on enemmänkin kiinni poliittisista päätöksistä kuin aidosta liiketoiminnasta.

Ensimmäinen suomalaista sosiaalista yritystoimintaa laajemmin ja monipuolisemmin pohtiva julkaisu on sosiaalisten yritysten ja yhteisötalouden edistämisen Equal-teematyöprojektin myötä syntynyt Euroopan sosiaalirahaston ja Stakesin vuoden 2004 lopussa julkaisema kirja ”Yhteisötalous ja sosiaalinen yritys”. Equal-ohjelman hankkeilla on ollut myös huomattavaa merkitystä sosiaalisten yritysten tunnetuksi tekemiseen Suomessa. (HE 132/2003; Grönberg 2004)

Sosiaalisen yrittäjyyden edistämisen kansallisessa teematyöprojektissa haettiin mallia suomalaiselle sosiaaliselle yrittäjyydelle. Teematyöprojekti oli osa Euroopan Unionin työllisyyspoliittisiin tavoitteisiin perustuvaa Equal-yhteisöaloiteohjelmaa, jonka yhtenä tavoitteena on luoda jäsenmaihiin lisää ja parempia työpaikkoja ja varmistamaan, ettei keneltäkään evätä pääsyä niihin. Yhteisöaloitteita rahoitetaan Euroopan sosiaalirahastosta ja niissä testataan uusia tapoja torjua syrjintää ja eriarvoisuutta työpaikoilla ja työnhaussa. Ne tarjoavat mahdollisuuksia kokeilla uusia ideoita, jotka voivat muuttaa tulevia toimintalinjoja ja käytäntöjä työllisyys- ja koulutusalailla. Sen avulla pyritään myös hyviksi koettujen käytäntöjen levittämiseen temaattisten verkostojen kautta paitsi kansallisesti myös eri jäsenmaiden kesken. Equal-ohjelmaan osallistuvilla hankkeilla on vastinpari toisessa EU:n jäsenmaassa. Rahastokaudella 2000-2006 on panostettu huomattavasti sosiaalisen yritystoiminnan ja yhteisötalouden kehittämiseen. Suomessa kansallista teematyötä on toteutettu viiden teeman tiimoilta. Nämä teemat ovat: sosiaalisen yrittäjyyden edistäminen, yritysten ja henkilöstön sopeutuminen, kokonaisvaltainen tuki yksilölle, erilaisuus yrityksen voimavarana ja segregaaation purkaminen työmarkkinoilla. Sosiaalisen yrittäjyyden edistämisen kansallisessa teematyöprojektissa sosiaalista yritystoimintaa ja yhteisötalouden muotoja kehittäviä hankkeita oli kuusi: Lähiön sosiaaliset yritykset, Kainuun Hoiva, Kylätalous, Pohjoinen-Equal, Spring ja Elware. Kansallisen teematyön vetovastuu oli Stakesilla ja sen hallinnoimalla Elware-kehittämiskumppanuudella. Teematyössä hankkeet koottiin yhteiseen vuoropuheluun ja niiden toimintoja kartoitettiin Oulun yliopiston Taloustieteiden tiedekunnan selvityksellä. Selvitystyön avulla löydettiin hankkeiden hyvät ja toimivat käytännöt, mutta myös toimintaa haittaavat ja hidastavat tekijät. Esille nousseita asioita esitettiin poliittisille päättäjille ja toimeenpaneville virkamiehille sekä sosiaalisten yritysten avainhenkilöille alueellisissa seminaareissa. Teematyön hankkeissa kehitettiin sosiaalista yritystoimintaa edistäviä toimintamalleja, joita esitellään teematyöprojektin myötä syntyneessä Euroopan sosiaalirahaston ja Stakesin julkaisemassa kirjassa ”Yhteisötalous ja sosiaalinen yritys”. Teematyön hankkeiden kokemuksien pohjalta laadittiin myös

sosiaalista yritystoimintaa koskevat kehittämissuosituksset. (Loukola & Pöyhönen 2004, 9-10; Sosiaalisen yrittäjyyden kansallinen teematyö 2004; Sosiaaliset yritykset osaksi valtavirtaa 2004)

7.4. Pitkäaikaistyötön ja vajaakuntoinen

Koska tutkielmassa esiintyvät termit pitkäaikaistyötön ja vajaakuntoinen, on tarpeen selventää mitä näillä termeillä tarkoitetaan.

Ensinnäkin työtön työnhakija on työministeriön määritelmän mukaan:

”Työtön on työnhakija, joka on ilman työtä ja kokopäivätyöhön käytettävissä tai joka odottaa sovittua työn alkamista. Työnhakijaa, joka voi ottaa tarjotun työn vastaan vasta määräajan kuluttua tai joka hakee vain työtä, jossa työaika on lyhyempi kuin puolet alan normaalista työajasta, ei merkitä työttömäksi. Työnvälitystilastossa työttömiin luetaan myös lomautetut. Työnvälitystilastossa ei lueta työttömiksi työnhakijoiksi työttömyyseläkkeen saajia eikä päätoimisia koululaisia ja opiskelijoita.” (Työttömät työnhakijat. Työministeriö 2004)

Laki sosiaalisista yrityksistä (1351/2003) määrittelee pitkäaikaistyöttömän työntekijän viittaamalla lakiin julkisesta työvoimapalvelusta (1295/2002): *”...joka ennen työsuhteen alkamista on ollut yhtäjaksoisesti 12 kuukautta työttömänä työnhakijana sekä työtöntä työnhakijaa, joka on ollut useammassa työttömyysjaksossa yhteensä vähintään 12 kuukautta työttömänä työnhakijana ja joka työttömyyden toistuvuuden ja kokonaisuuden perusteella on rinnastettavissa yhtäjaksoisesti 12 kuukautta työttömänä olleeseen työnhakijaan.”*

Laissa sosiaalisista yrityksistä (1351/2003) viitataan myös työttömyysturvalakiin (129/2002). Sen mukaan pitkäaikaistyötön on myös *”...yhdistelmätukien piiriin kuuluva, työmarkkinatukeen oikeutettu henkilö, joka on ollut työttömänä yli 500 päivää. Vuoden 2007 loppuun saakka pitkäaikaistyöttömään rinnastetaan myös ns. yhdistelmätukikokeilun avulla työllistetty, joka on saanut työmarkkinatukea vähintään 200 päivältä.”*

Työministeriön tilaston mukaan marraskuussa 2004 työttömiä työnhakijoita oli yhteensä 275 508. Näistä pitkäaikaistyöttömiä oli 104 686. Yli vuoden työttöminä olleita oli 72 786 ja yli kaksi vuotta työttöminä olleita 31 900. (Työttömät työnhakijat. Työministeriö 2004)

Pitkäaikaistyöttömät ovat hyvin heterogeeninen ryhmä miehiä, naisia, nuoria ja vanhoja. Heidän koulutuksensa, kokemuksensa, työkykynsä ja tavoitteensa eroavat toisistaan. Yhteistä heille kuitenkin on kestämaton sosiaalinen asema, jolle on ominaista ajan myötä aleneva toimeentulo ja puuttuvat työhön liittyvät sekundaariset hyödyt. Näitä työhön liittyviä hyötyjä ovat työpaikan sosiaaliset suhteet, elämää ajallisesti järjestävät päivittäiset ja vuotuiset rakenteet kuten työajat ja lomat sekä osallisuus sosiaalisesti merkityksekkääseen ja tavoitteelliseen toimintaan. (Mannila & Forsander & Hummasti & Vehviläinen 2002, 48-49)

Vajaakuntoisuus on määritelty laissa sosiaalisista yrityksistä (1351/2003) ja työhallinnon työvoimapaalvusetuksessa: ”...henkilöä, jonka mahdollisuudet saada sopivaa työtä, säilyttää työ tai edetä työssä ovat huomattavasti vähentyneet asianmukaisesti todetun vamman, sairauden tai vajavuuden takia.”

Vajaakuntoisuuden määrittelyvalta lienee paljolti lääkäreiden ammattikunnalla. Fyysinen vamma tai sairaus voi olla selkeästi diagnosoitavissa ja siitä lääkäri voi kirjoittaa lausunnon, jolla vajaakuntoisuus on todennettavissa. Rajanveto vajaakuntoisen ja ei-vajaakuntoisen välillä voi olla hankalaa, jos henkilöllä on vaikeammin diagnosoitavissa oleva psyykinen sairaus tai erilaisia psykososiaalisia ongelmia. Anttonen ja Sipilä (2000, 174) esittävät kysymyksen portinvartijan tulkintavapaudesta. He antavat esimerkin rajanvedon vaikeudesta Kelan hoitamasta yleisestä työkyvyttömyyseläkejärjestelmästä. Portinvartijoina toimivat lääkärit ovat työkyvyttömyyseläke asioissa usein erimieltä lopputuloksesta. Kohtuullinen yhtenäisyys Kelan järjestelmässä pyritään kuitenkin takaamaan yhteisillä normeilla ja lomakkeilla, lääkärin koulutuksella ja lausunnon käsittelyllä ylemmässä asiantuntijaportaassa.

Vajaakuntoisuus on hallinnollinen termi ja se on usein ainakin osittain päällekkäinen vammaisuuden kanssa. Rekisteröityjen vajaakuntoisten työntekijöiden lisäksi on vajaakuntoisia työntekijöitä, joita ei ole rekisteröity vajaakuntoisiksi. Vajaakuntoisuuden ”virallistamisella” on merkitystä, sillä rahallisten etuuksien saaminen (esimerkiksi työllistämistuet työnantajalle) vaatii virallisen diagnoosin ja vajaakuntoisen statuksen. (Mannila & Forsander & Hummasti & Vehviläinen 2002, 10-11,41)

Maahanmuuttajat luetaan työllistymisen kannalta haasteellisiin ryhmiin. Vähän aikaa maassa asuneen maahanmuuttajan tilanne on monella tapaa samanlainen, kuin kenen tahansa työnhakijan, joka on pitkään ollut pois työmarkkinoilta tai pyrkii sinne ensimmäistä kertaa. Forsanderin (2003, 60-61) mukaan viime vuosikymmeninä tapahtunut murros työelämässä on johtanut sosiaalisen ja kulttuurisen osaamisen korostumiseen. Työntekijän tulee tuntea oikeita ihmisiä ja asioita, jopa puhua oikeanlaista kieltä, jotta hän tulee hyväksytyksi työntekijänä ja etenee työurallaan. Onko maahanmuuttaja kulttuurisesti ja kielellisesti vajaakuntoinen, jos hän ei osaa kunnolla kieltä ja ympäröivän yhteiskunnan sekä työn maailma on hänelle vieras?

Vajaakuntoisten työntekijöiden määrä on koko 1990-luvun kasvanut. Selittäviä tekijöitä ovat muun muassa työvoiman ikääntyminen, työelämän kasvanut vaatimustaso ja työmarkkinoiden rakennemuutos. Lähes puolet vajaakuntoisista työnhakijoista vuonna 2000 oli yli 50-vuotiaita. Työvoiman ikärakenteen muutos näyttää lisäävän vajaakuntoisuutta. Työvoimasta poistumisen ennenaikaisia reittejä pyritään nyt sulkemaan ja työttömyysastetta nostamaan. Ikääntyneiden vajaakuntoisten määrä tulevaisuudessa tuskin tulee kuitenkaan vähenemään, pikemmin päinvastoin. (Mannila & Forsander & Hummasti & Vehviläinen 2002, 34-35)

Vajaakuntoisuutta on siis monenlaista, eikä termi ole yksiselitteinen. Vajaakuntoisuutta voidaan määritellä tai jättää määrittelemättä ja termi on sidoksissa kontekstiin, jossa sitä käytetään. Joka tapauksessa, vajaakuntoiset muodostavat hyvin heterogeenisen ryhmän, jonka työllistymisen mahdollisuudet ja esteet ovat erilaisia.

Työ on jokaisen ihmisen perusoikeus. Tämä perusoikeus koskee myös vammaisia ja vajaakuntoisia. Positiivisempia ratkaisuja sekä ihmisen itsensä että yhteiskunnan kannalta ovat sellaiset, joissa kansalaiselle tarjotaan aktiivista toimintaa ja työtä hänen mahdollisuutensa ja kykynsä huomioiden. (Työhön, elämään ja työelämään 1998, 10)

8. TUTKIMUKSEN AINEISTO

Tutkimuksen aineisto on kerätty kirjoituspyynnöllä, jonka osoitin sosiaalisten yritysten avainhenkilöille vuoden 2005 maaliskuussa. Avainhenkilöillä tarkoitan sosiaalisten yritysten toiminnan kannalta keskeisiä henkilöitä, joiden tittelit yrityksissä vaihtelevat työnjohtajasta toimitusjohtajaan. Työministeriön ylläpitämässä rekisterissä on 9.9.2005 23 sosiaalista yritystä.

Sosiaalisten yritysten määrä on kasvanut yli sata prosenttia vuoden kestäneen tutkimusprosessin aikana, sillä syksyllä 2004 tutkielmaa aloittaessani sosiaalisia yrityksiä oli rekisteröity 12. Aineiston keruuvaiheessa niitä oli.

Rekisteröidyt sosiaaliset yritykset 9.9.2005 ovat:

- Tervatulli Oy Oulusta, toimialana konepaja-, rakennus-, kierrätys- ja kotipalvelutoiminta
- Rainan Tekopoint Oy Naantalista, toimialana metalliteollisuus
- Warkop Oy Varkaudesta, toimialana puunjalostus-, puu-, metalli- ja sähköteollisuuden sopimusvalmistus
- Tyke Oy Ulvilasta, toimialana metalli-, sairaalatarvike- ja puuteollisuustuotteiden valmistus ja alihankinta
- Osuuskunta Vanhakallio Helsingistä, toimialana ravintola- ja kahvilapalvelut
- Woodfox Oy Seinäjoelta, toimialana huonekaluteollisuuden komponenttien valmistus
- Osuuskunta Kankurin Ilo Lahdesta, toimialana käsityökeskus
- Suomen Settlementtisäätiö Helsingistä, toimialana koulutus, pienkoneitten korjaus ja kierrätystoiminta
- Neo-Act Oy Helsingistä, toimialana kierrätys ja aliurakointi
- Elwira Oy Kemijärveltä, toimialana SER-kierrätys
- Bovallius-Palvelu Oy Pieksämäeltä, toimialana kiinteistö-, kierrätys-, koti- ym. palvelut
- Oulun Pönkä ry Oulusta, toimialana vaikeasti työllistettävien työllistämistoiminta
- Osuuskunta Nelikataja Kannuksesta, monialaosuuskunta
- Tapani Uotinen Oy Iisalmesta, toimialana tieliikenteen kuljetuspalvelut
- Mikemet Oy Mikkelistä, toimialana sähkö- ja metalliteollisuuden sopimusvalmistus
- Kuntoutuskeskus Mental Oy Suodeniemeltä, toimialana yksityinen sosiaalialan asumispalveluntuottaja
- Suomen Työllistämispalvelu Helsingistä, toimialana löytötavaratoimisto (Rekisteriin merkityt yritykset. Työministeriö 2005)
- Meridit Oy Karstulassa, toimialana kierrätyslasista valmistettävien tuotteiden valmistus, myynti ja markkinointi.
- Ramatra Oy Tampereella, toimialana yleiset talonrakennustyöt.
- Koti ja Kuusi Osuuskunta Lahdesta, toimialana hyvinvointi-, ympäristö-, rakennus- ja kiinteistöpalvelut.
- Kindman Oy Helsingissä, toimialana kiinteistö-, puhtaus- ja vuokrauspalvelut.
- Eräjärven Kehittämisyhdistys ry Eräjärvellä, toimialana palvelu- ja kehittämistoiminta.

- PPCT Finland Oy Tampereella, toimialana ICT-tekniikka ja ylläpito sekä Contact Center palvelut.

Syksyllä 2004 tutustuin rekisteröityihin sosiaalisiin yrityksiin ja heidän harjoittamaansa liiketoimintaan lähinnä yritysten www-sivustojen kautta. Kymmenellä yrityksellä oli kotisivut internetissä. Jotta sain informaatiota tai yhteystietoja seitsemästä jäljelle jääneestä sosiaalisesta yrityksestä minun piti tehdä uutteraa salapoliisintyötä. Tein hakuja yritystietokantoihin (esim. yrityshaku.net ja yritystele.fi) ja uusosuuskuntarekisteriin sekä yritin jäljittää yrityksiä niiden kotikunnan sivustojen kautta. Tuloksena oli kahden yrityksen perus- ja yhteystiedot. Viidestä yrityksestä en ahkerankaan etsimisen jälkeen saanut mitään tietoja, mikä hämmensi minua ja herätti mielessäni kysymyksiä. Nämä yritykset eivät siis luonnollisestikaan ole mukana tutkimukseni aineistossa.

Koska yritykset sijaitsevat eri puolilla Suomea; aina Kemijärveltä Helsinkiin, valitsin aineistonkeruumenetelmäksi kirjoituspyynnön. Kirjoituspyynnöt lähetin sähköpostin välityksellä. Sähköpostiin vastaaminen on nopeampaa ja vaatii vähemmän vaivaa kuin paperille vastaaminen ja vastauksen postittaminen. Toisaalta vaarana on että sähköposti jää vähälle huomiolle, vastaanottaja poistaa postin sitä lukematta tai vastaukset ovat sähköpostikirjeenvaihdolle tyypillisen lyhyitä ja niukkoja sisällöltään. Lähetin sähköpostin välityksellä kirjoituspyynnön kolmelletoista sosiaalisen yrityksen avainhenkilölle ja postitse kahdelle henkilölle, joiden sähköpostiosoitteita en saanut tietooni.

Pyynnön ”johdannossa” perustelen tutkimukseen osallistumisen merkitystä sillä, että sosiaalisen vastuun käsitteestä ja sosiaalisista yrityksistä ei juurikaan ole tutkittua tietoa, joten kaikki vastaajan ajatukset ovat tärkeitä paitsi tutkielman onnistumisen kannalta, myös erityisesti uuden tiedon saamiseksi näistä aiheista. Kiitän vastaajia etukäteen heidän vastauksistaan. Annan myös lupauksen siitä, että yksittäisen vastaajan vastausta ei voi tunnistaa valmiista tutkielmasta, sillä heti vastaukset kirjattuani poistan vastauksista vastaajan tunnistetiedot. En valmiissa tutkielmassa myöskään tuo esille sellaisia asioita, joista lukija voisi tunnistaa yrityksen jossa vastaaja työskentelee. Rekisteröityjä sosiaalisia yrityksiä on vain seitsemäntoista, joten on erityisen tärkeää että vastaajien anonymiteetti säilyy läpi tutkimuksen.

Kirjoituspyynnössä esitän kaksi avointa kysymystä, johon toivoin avainhenkilöiden vastaava. vapaamuotoisesti. Ohjeena on, että kirjoittaja voi kirjoittaa niin pitkästi tai lyhyesti kun haluaa.

Ensimmäisessä kysymyksessä kysyin, mitä vastaanottaja ymmärtää käsitteellä yrityksen sosiaalinen vastuu. Korostin, että kysymykseen ei ole oikeita tai vääriä vastauksia, vaan haluan tietää mitä juuri vastaaja ymmärtää käsitteen sisältävän. Toisessa kysymyksessä pyydän heitä kertomaan miten heidän yrityksensä käytännössä toteuttaa sosiaalista vastuuta yrityksen sisällä ja yrityksestä ulospäin. Halusin saada konkreettisia esimerkkejä sosiaalisten yritysten arkipäivän toiminnasta sosiaalisen vastuun toteuttamisen saralla.

Ensimmäiseen kirjoituspyyntööni en saanut sähköpostin välityksellä ainuttakaan vastausta. Yksi sosiaalisen yrityksen avainhenkilö soitti minulle ja halusi puhelimitse kertoa ajatuksiaan yrityksen sosiaalisesta vastuusta sekä siitä, kuinka hänen yrityksensä toteuttaa sosiaalista vastuuta yrityksen sisällä ja yrityksestä ulospäin. Puhelinkeskustelu kesti yli puoli tuntia ja vastaajalla oli paljon kerrottavaa ja mielenkiintoisia näkemyksiä aiheeseen. Puhelun kuluessa kirjasin vastauksia paperille ja tein tarvittaessa tarkentavia lisäkysymyksiä, jotta sain dokumentoitua vastaajan ajatuksia sanasta sanaan. Puhtaaksikirjoitin tämän puhelinhaastattelun heti puhelun loputtua keskustelun ollessa vielä tuoreessa muistissa. Aineiston analyysi vaiheessa käytän tätä puhelinkeskustelun perusteella syntyynyttä aineistoa aivan kuten sähköpostin välityksellä saamaani aineistoa.

Se, että en saanut ainuttakaan vastausta sähköpostin välityksellä luonnollisesti masensi minua. Olin kuvitellut että sosiaalisten yritysten avainhenkilöt olisivat asiaa tuntevina olleet motivoituneita vastaamaan ja osallistumaan keskusteluun yritysten sosiaalisesta vastuusta. Lähetin kirjoituspyynnön uudelleen samoille henkilöille kuin ensimmäisellä kierroksella. Kerroin ”karhukirjeessä” että en ollut saanut edelliseen pyyntööni ainuttakaan vastausta sähköpostitse ja pyysin vastaanottajaa nyt tarttumaan kirjoituspyyntööni. Uuteen kirjoituspyyntööni sain sähköpostin välityksellä neljä vastausta. Puhelinhaastattelu mukaan lukien kirjoituspyyntöni ”saaliina” on kahdeksan sivua tekstiä, jossa sosiaalisen yrityksen avainhenkilöt pohtivat esittämiäni kysymyksiä.

Kirjoitukset ovat yhdestä kahteen sivua pitkiä. Kirjoittajien tyyli eroavat toisistaan ja saman kirjoittajan tyyli jopa muuttuu kirjoituksen edetessä. Monet kirjoittavat hyvin yleissävyyisesti ja neutraaliin tyyliin, mutta mukana on myös hyvin vahvaa yhteiskuntapoliittista kritiikkiä. Yhteistä kirjoittajille on että he toimivat sosiaalisissa yrityksissä ja heillä on jokin motiivi, joka sai heidät vastaamaan minulle. Motiiveja en voi tutkielmassani eritellä, sillä tällöin vaarana olisi kirjoittajan henkilöllisyyden paljastuminen. Jokainen kirjoitus on tutkielmani kannalta merkittävä ja

mielenkiintoinen, koska ne paljastavat jotain tutkimukseni keskiössä olevasta käsitteestä yrityksen sosiaalinen vastuu.

Eräs vastaajista kritisoi esittämiäni kysymyksiä. Hänen mielestään aihe on vaikea. Hän myös ehdotti, että olisi enemmän kannattanut hankkia tietoa aiheesta kyselylomakkeella tai haastattelemalla sosiaalisten yritysten avainhenkilöitä. Ymmärrän kritiikin aiheen. Tutkimani aihe on useimpien mielestä vaikea ja ajatuksena aika jäsentymätön. Alun perin ajattelin käyttää kyselylomaketta aineistonkeruumenetelmänä, mutta valitsemani metodiin kyselylomake ei sovi, sillä emme saa tietoa ihmisten todellisista käsityksistä esittämällä heille strukturoituja tai edes puolistrukturoituja kysymyksiä. Avoimet kysymykset antavat vastaajalle mahdollisuuden sanoa, mitä hänellä todella on mielessään, kun taas monivalintakysymykset kahlitsevat vastaajan valmiiksi rakennettuihin vaihtoehtoihin (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2004, 190). Ihanteellinen aineistonkeruumenetelmä olisi mielestäni ollut haastattelu, mutta kuten olen aiemmin maininnut, yritysten maantieteellinen sijainti esti haastattelujen toteuttamisen. Puhelinhaastattelun koin yhden tapauksen perusteella hyvin haastavaksi ja puhelimesta puhuessa on haastattelijalla tai haastateltavalla häiriötekijöitä usein taustalla. Olen lukenut kirjoituspyyntöäni uudelleen ja uudelleen sekä miettinyt olisinko voinut muotoilla sen jotenkin erilailla, jotta se olisi houkutelut enemmän ihmisiä vastaamaan. En tiedä mitä olisin voinut tehdä toisin ja mielestäni kirjoituspyyntö on asiallinen, sopivan pituinen ja vastaamiseen motivoiva. Lukija voi tehdä omat johtopäätöksensä lukemalla kirjoituspyynnön (LIITE 1). Sain vastaajilta myös kannustavia kommentteja tutkimukseni aiheesta ja sen ajankohtaisuudesta, mikä lämmitti sydäntäni ja lisäsi motivaatiani jatkaa tutkimusta eteenpäin.

Kun sain aineistoa sähköpostitse, luin sitä nopeasti vain läpi ja tulostin paperille. Paperipinoa kohtelin kuin suurta aarretta, jolla on hallussaan salaisuus, joka tosin ei vielä tässä vaiheessa minulle paljastunut. Kun karhukirjeen vastausaika oli umpeutunut ja sopeuduin ajatukseen, että vastauksia tuskin tulisi enempää, aloin lukemaan aineistoa. Luin aineistoa useaan kertaan, ilman että yritin luokitella tai muulla tavoin edes mielessäni järjestää sitä. Ajattelin, että annan alitajuntani seurustella hetken aikaa luetun aineiston kanssa. Aineisto lepäsi kirjoituspöydän laatikossa ja minä kävin työssä. Kun palasin aineiston pariin uudelleen ”tositarkoituksella”, päätin aloittaa myös aineiston analyysin tekemisen.

Analyysivaiheessa tein kategorioita vastaajien ilmauksista, joita he olivat antaneet käsitteelle yrityksen sosiaalinen vastuu. Vastaajien ilmaukset muodostuivat ilmiötä kuvaavista sanoista ja

lausumista (Häkkinen 1996, 41). Käytännössä kategorisointi tapahtui niin, että poimin aineistosta sanoja ja lausumia jotka mielestäni liittyivät vastaajien tapaan määritellä yrityksen sosiaalista vastuuta. Kirjoitin kaikki nämä sanat ja lausumat ylös siinä järjestyksessä kuin ne esiintyivät tekstissä. Sitten luin ja tulkitsin näiden sanojen ja lausumien merkityksiä. Kun olin tulkinnut tutkimushenkilöiden ilmaisujen merkityksiä, aloin pohtia, mitä teoreettisesti merkitsevää ja erilaista niissä on. Tein päätelmiä ja muodostin ilmaisuista kategorioita. Ahosen (1994, 127) mukaan tutkijan mielessä oleva teoreettinen tarttumapinta auttaa häntä päättämään, mitkä käsitykset muodostuvat merkityskategorioiksi ja kuuluvat yhteen. Kategorioiden muodostaminen pohjautuu siis teoreettiseen ajatteluun. Kategorisointi teki käsitysten ilmausten joukon hallittavammaksi ja sen avulla vastaajien käsitysten ilmausten erilaisuus alkoi hahmottua minulle. Koin, että ensimmäisten merkityskategorioiden luominen oli helpompaa kuin mitä olin ajatellut. Kategorisoinnin tuloksena syntyi siis merkityskategorioita, joihin kuului yksi tai useampi sana tai lausuma.

9. FENOMENOGRAFIA –KEINO TUTKIA IHMISTEN KÄSITYKSIÄ

9.1. Mitä on fenomenografinen tutkimus?

Fenomenografinen tutkimus sai alkunsa kun 1970-luvulla Ference Marton alkoi Göteborgin yliopistossa tutkia opiskelijoiden erilaisia käsityksiä oppimisesta. Käsitykset oppimisesta ovat edelleen fenomenografisen tutkimuksen keskeinen kiinnostuksen kohde. Toinen kiinnostuksen kohde on tiedonmuodostus eri tiedonaloilla. (Ahonen 1994, 115) Fenomenografista tutkimusmenetelmää on havaintoni mukaan Suomessa yleisemmin käytetty kasvatustieteellisessä ja hoitotieteellisessä tutkimuksessa. Esimerkiksi kasvatustieteilijä Jaana Poikolainen (2002) on tutkinut vanhempien käsityksiä kasvatuksesta ja vanhemmuudesta. Aira Pihlainen (2000) on puolestaan hoitotieteellisessä tutkimuksessaan tarkastellut arvo- ja arvostuskäsityksiä terveydenhuollon koulutuksessa ja työelämässä. Yhteiskuntatieteissä fenomenografista tutkimusotetta lienee käytetyn harvemmin. Oman tutkimukseni kannalta metodologisesti kiinnostavin on Tuula Piensohon (2001) tutkimus, joka tarkastelee naisten raskausajalle ja synnytykselle antamia merkityksiä ja oppimiskokemuksia. Haastattelujen sijaan sen aineistona ovat naisten kirjoittamat kertomukset.

Fenomenografista tutkimusotetta käyttävä tutkija ei ole kiinnostunut ajattelu- ja havainnointiprosesseista sinänsä. Hän ei etsi myöskään jonkin ilmiön syvintä ”oikeaa” olemusta, vaan ihmisten erilaisia käsityksiä tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöistä. Fenomenografille ilmiö ja käsitys ovat saman asian kaksi puolta. Ne ovat samanaikaisia ja sen vuoksi erottamattomia. Ilmiö on kokemus, jonka ihminen saa ulkoisesta tai sisäisestä maailmasta. Tästä kokemuksesta hän rakentaa aktiivisesti käsityksen. Käsitys on siis kokemuksen ja ajattelun avulla ihmisen muodostama kuva jostakin ilmiöstä. Käsitteet ovat ajattelukonstruktioita, joiden pohjana on olioihin ja tapahtumiin liittyvä ajattelu. On käsitteitä joilla on vastine fyysisessä todellisuudessa, esimerkiksi pöytä. Useilla käsitteillä ei kuitenkaan ole vastinetta fyysisessä todellisuudessa vaan ne ovat ihmisen ajattelusta riippuvaisia, tällainen käsite on esimerkiksi uskonto. Jotkut käsitteet edellyttävät monimutkaisempaa ilmaisua, kuten ”yrityksen sosiaalinen vastuu”. Vaikka käsitteiden määrittelyt muuttuvat eri käyttöyhteyksissä, olemme erilaisissa yhteisöissä sopineet erityisin ehdoin mitä tiettyyn käsitteeseen kuuluu. (Ahonen 1994, 116-117)

Fenomenografisen tutkimuksen taustalla on ajatus ihmisestä rationaalisenä olentona, joka muodostaa kokemistaan ilmiöistä käsityksiä. Fenomenografialla on yhtymäkohtia fenomenologiseen filosofiaan, jonka huomio kohdistuu maailmaan sellaisenaan kuin ihminen sen kokee eli ihmisen elämismailmaan. (Ahonen 1994, 116) Fenomenografiassa todellisuuden katsotaan saavan merkityksensä vain yksilön oman tulkinnan kautta, mikä tekee mahdottomaksi kaikille yhteisen ja observoitavissa olevan todellisuuden olemassaolon. (Häkkinen 1996, 24) Fenomenografia on aidosti laadullista tutkimusta, koska ihmisen ajattelun katsotaan olevan kokonaisvaltaista ja subjektin tietoisuuteen kytkeytyvää. Myös tutkijan oma subjektiivisuus on fenomenografisessa tutkimuksessa hyväksyttävä osa. Tutkijan on tosin tiedostettava omat lähtökohtansa ja niiden mahdolliset vaikutukset tutkimusprosessin eri vaiheisiin aina kysymyksen asettelusta johtopäätöksiin. (Ahonen 1994, 122)

Pertti Alasuutarin (1999, 83) mukaan metodi koostuu käytännöistä ja operaatioista, joiden avulla tuotetaan havaintoja, sekä säännöistä, joiden mukaan havaintoja voidaan edelleen tulkita ja muokata siten että, voimme arvioida niiden merkitystä johtolankoina. Ilman selkeitä sääntöjä siitä, millaisista havainnoista on luvallista milloinkin päätellä, tutkimus muuttuu helposti omien ennakkoluulojen empiriaan perustuvaksi todisteluksi.

Yrityksen sosiaalinen vastuu on yrityksen yhteiskuntavastuun osa-alueista toistaiseksi jäänyt vähimmälle huomiolle, mutta tulevaisuudessa se mitä ilmeisimmin on aktiivinen osa useimpien

yritysten toimintastrategiaa ja kilpailukeino. Sosiaalisen vastuun käsite on vielä suhteellisen uusi ja ihmisten käsitykset yrityksen sosiaalisesta vastuusta voivat olla hyvin erilaisia laajuudessaan ja sisällöltään. Sosiaalinen vastuu saatetaan esimerkiksi ajatella olevan yhteiskuntavastuun synonyymi tai se voidaan nähdä kuvaavan yrityksen tekemää hyväntekeväisyyttä. Edellä esittelemäni tutkijat ovat määritelleet käsitettä eritavoin ja oman tutkielmani lähtökohtana on, että sosiaalinen vastuu on yksi kolmesta yhteiskuntavastuun alueesta. Sosiaalisen vastuun lisäksi yrityksellä voidaan ajatella olevan taloudellista vastuuta ja ympäristövastuuta.

Minua kiinnostaa se, miten sosiaalisten yritysten avainhenkilöt käsitteellistävät yrityksen sosiaalista vastuuta ja siihen liittyviä tekijöitä. Haluan myös saada tietoa siitä, mitä käytännön toimia ja tekoja he liittävät yrityksen sosiaalisen vastuun toteuttamiseen. Sosiaalisten yritysten avainhenkilöiden käsityksistä olen kiinnostunut siksi, että he edustavat Suomessa uudenlaista yrittäjyyttä, johon ”sisäsyntyisesti” jo kuuluu sosiaalisen vastuun kantaminen. Oletan, että nämä henkilöt ovat yrityksen elinkaaren erivaiheissa pohtineet sosiaalisen näkökulman yhdistämistä liiketaloudelliseen yrittäjyyteen näkökulmaan. Heillä on myös arkipäivän kokemuksia, jotka saattavat paljastaa jotain sosiaalisuuden ja vastuun suhteesta. Fenomenografinen tutkimus on ajattelussa ilmenevien käsitysten laadullista tutkimusta (Ahonen 1994, 113). Se sopii tutkimusmetodikseni, sillä tutkin uudehkoa ilmiötä ja haluan saada tietoa siitä, miten tutkittava asia eli sosiaalinen vastuu käsitteellistyy ja millaisia merkityksiä sosiaalisten yritysten avainhenkilöt sille antavat.

9.2. Fenomenografisen tutkimuksen vaiheet

Fenomenografia siis pyrkii käsitysten kuvaamiseen, analyysiin ja ymmärtämiseen. Fenomenografisen tutkimusotteen käytännöllisiä vaiheita kasvatustieteiden professori (emerita) Sirkka Ahonen (1994, 115) kuvaa hyvin pelkistetyksi seuraavanlaisesti:

1. Tutkija kiinnittää huomionsa asiaan tai käsitteeseen, josta näyttää esiintyvän erilaisia käsityksiä.
2. Tutkija perehtyy tutkittavaan asiaan tai käsitteeseen teoreettisesti. Hän jäsentää siihen liittyvät näkökohdat alustavasi.
3. Tutkija haastattelee henkilöitä, jotka ilmaisevat käsityksiään asiasta.
4. Tutkija luokittelee käsitykset niiden merkityksen perusteella. Selittääkseen käsitysten erilaisuuden hän kokoaa ne vielä ylemmän tason merkitysluokiksi.

Tutkittavan asian teoreettinen tunteminen on erottamaton osa tutkimusprosessia. Tutkijan on syytä tutustua eri tutkimussuuntiin ja tieteenaloihin, joissa asiasta tai käsitteestä on käyty tieteellistä keskustelua. Mitä tahansa ongelmaa voidaan tarkastella useammasta näkökulmasta. Kun luemme ja keskustelemme aiheesta, ymmärrys siitä lisääntyy. Oma viitekehys alkaa ymmärryksen myötä kehittyä ja myöhemmin työn edetessä sen voi liittää aiempaan tutkimukseen ja erilaisiin selitysmalleihin. Kun nojautuu aiempiin tutkimuksiin ja keskusteluihin, ei kaikkea tarvitse rakentaa alusta asti itse vaan voi seistä tukevalla maalla päästäkseen uusiin tuloksiin (Uusitalo 1991, 41-41). Fenomenografisessa tutkimusotteessa teoriaa ei kuitenkaan käytetä käsitysten ennakolta luokitteluun ja teoriasta johdettujen valmiiden olettamusten testaamiseen. Tutkimuksessa pyritään ennemmin aineistopohjaisen teorian (ns. grounded theory) luomiseen. Tämä tarkoittaa sitä, että tutkimuksen perusväittämiä ei muotoilla aikaisemman tutkimuksen ja teorianmuodostamisen vaan oman aineiston tulkinnan pohjalta. Tutkija ei siis testaa muiden tutkijoiden teorioita vaan luo omaa teoriaansa, joka syntyy vuorovaikutussuhteessa aineistoon. Se toimii myöhemmin aineiston luokittelun pohjana. Muiden teorioiden tunteminen ja niiden kanssa seurustelu tukee tutkijan omaa teorianmuodostamisen prosessia. (Ahonen 1994, 123)

Tutkimukseni lähti liikkeelle kiinnostuksesta sosiaalisia yrityksiä kohtaan. Samanaikaisesti luin kirjallisuutta liittyen yhteiskuntavastuuseen. Kun viimein sain muotoiltua tutkimuskysymykseni, olin jo lukenut paljon sosiaalisista yrityksistä ja yritysten sosiaalisesta vastuusta. Tiesin ketkä olivat Suomessa ja muualla maailmassa tutkineet yrittäjyyttä johon vahvasti liittyy sosiaalinen ulottuvuus. Minulle oli lukemani myötä muodostunut käsitys, että yritysten yhteiskuntavastuun vaatimukset ovat lisääntyneet ja laajentuneet koskemaan myös sosiaalisen vastuun aluetta.

Fenomenografisen tutkimusotteen kolmas vaihe ei tutkimuksessani toteudu sellaisenaan, sillä hankin aineiston kirjoituspyynnön avulla ja näin ollen aineistoni muodostuu teksteistä. Tutkimuksestani siis puuttuu varsinainen tutkijan ja kirjoittajan välinen vuorovaikutus- ja keskusteluyhteys. Haastattelutilanteessa tutkijalla on mahdollisuus tarkentaviin kysymyksiin ja tilanteessa tehdyt havainnot haastateltavan ruumiinkielestä tai äänenkäytöstä voivat olla tutkijalle kullan arvoisia johtolankoja. Oma aineistoni on siis tavallaan ”mykkää” tältä osin. Tutkimukseni kirjoituspyynnössä pyydän kirjoittajaa määrittelemään käsitteen. ”Yrityksen sosiaalinen vastuu” – käsitteen sisältöä ei ole valmiiksi annettu. Seuraavassa kysymyksessä tosin annetaan ”vinkki” miten käsitettä voisi määritellä. Kysymyksessä kysytään miten yrityksessä toteutetaan sosiaalista vastuuta yrityksen sisällä ja yrityksestä ulospäin. Tästä kirjoittaja voi saada ideoita suhteessa määritelmään tai hän pahimmassa tapauksessa ahdistuu eikä halua yrittää määritellä käsitettä. Valitsin

kysymystyyppiksi avoimet kysymykset, sillä strukturoidussa kyselyaineistossa vastaaja voi tuoda omia ajatuksiaan esille vain rajoitetusti. Kun tutkitaan merkitysrakenteita eli sitä, miten ihmiset hahmottavat ja jäsentävät erilaisia asioita, tulee aineistona olla tekstiä, jossa he puhuvat omin sanoin, eikä niin, että he joutuvat valitsemaan tutkijan heille tarjoamista vastausvaihtoehdoista (Ahonen 1994, 136-137; Alasuutari 1999, 83).

9.3. Merkitysten selittäminen - kategorioiden muodostaminen

Tutkija joka tavoittelee laadullista tietoa, kysyy tutkimuksen kohteena olevan henkilön ilmaisusta: mikä on sen merkitys eli mikä ajatus ilmaisuun liittyy? Ilmaisua tulee tarkastella asia- ja tilanneyhteydessä, ei erillisenä aineistosta ositettuna palana. Ilmaisun merkitys riippuu paitsi ilmaisun tekijästä, myös sitä tulkitsevasta tutkijasta, joka ymmärtää ilmaisun merkityksen oman ymmärryksensä ja asiantuntemuksensa avulla. Pelkkä perehtyneisyys ja tutkittavan ilmaisun yhteyksien tunteminen ei kuitenkaan riitä, vaan tutkijan tulee harjaantua erottamaan ilmaisujen vivahteita. Tästä johtuen laadullisessa tutkimuksessa aineiston tulkinta ei ole kerralla suoritettu eikä sitä tehdä nopeasti hosuen. Tutkijan tulee antaa itselleen aikaa miettiä tutkittavia asioita ja riittävä seurustelu aineiston kanssa on tarpeen. (Ahonen 1994, 123-124)

Häkkisen (1996, 41) mukaan fenomenografinen analyysi on jatkuva haastattelujen lukemisen, kategorioiden muodostamisen ja reflektoinnin kehä. Analyysivaiheessa ensimmäisenä keskitytään lukemaan haastattelut – tai tässä tutkimuksessa kirjoitukset - läpi moneen kertaan, näin tutkija voi löytää tekstistä ongelmanasettelun kannalta tärkeitä ilmauksia.

Tutkijan tekemä vastausten tulkinta on paljastanut tutkittavien käsityksistä asioista avaamalla niiden merkityssisällöt. Nyt tutkija luokittelee nämä merkityssisällöt ja näin tekee käsitysten joukon hallittavammaksi. Analyysin ytimenä on eroavaisuuksien ja yhtäläisyyksien etsiminen merkitysten joukosta. Analyysin tapa on aineistolähtöinen ja vastauksista muodostetaan käsityskategorioita. Kategorioiden muodostaminen pohjautuu tutkijan teoreettiseen ajatteluun, jonka avulla hän päättää mitkä käsitykset kuuluvat yhteen ja muodostavat merkityskategorian. Kategorioita saattaa joutua tutkimuksen edetessä korjaamaan useampaan otteeseen. (Ahonen 1994, 127)

Michel Uljens (1991, 93-96) erottaa kolme kategoriointisysteemiä:

1. Horisontaalinen, jossa laadullisesti erilaiset kategoriat ovat keskenään yhtä tärkeitä tai samanarvoisia. Niiden keskinäistä paremmuusjärjestystä ei voida tai ei ole tarpeen määritellä.
2. Vertikaalinen, jossa kategoriat asettuvat jonkin aineistosta nousevan kriteerin avulla keskinäiseen järjestykseen esim. yleisyysaste, ajallinen järjestys
3. Hierarkkinen, jossa käsitykset ovat toisiinsa nähden eri kehitysasteella esim. koululaisten käsitykset sodasta.

Merkityskategoriat tekevät ymmärrettäväksi tutkimushenkilöiden käsityksiä ja niiden ilmaisuja. Ne sisältävät sen sisään kuuluvien käsitysten ominaispiirteet ja niiden empiirisen ankkuroinnin aineistoon. Ankkuroinnilla tarkoitetaan sitä, että kategorioiden yhteen liitetään aineistosta käsityksiä kuvaavia suoria lainauksia, jotta lukijan on helpompi vakuuttua kategorioiden olemassaolosta. Merkityskategorioita voidaan edelleen yhdistellä ylemmän tason kategorioihin. Kategoriat, erityisesti ylemmän tason kategoriat muodostavat tutkijan oman selitysmallin, teorian, tutkimuksen kohteena olevalle asialle. Kategorioiden muodostamisessa piilee vaara, että saadakseen aineistoonsa kohtuullisen määrän kategorioita tutkija pakottaa ilmaisuja sellaisiin merkityskategorioihin, joihin niillä ei ole riittävästi aineksia. Tämän välttämiseksi tulee esimerkkien avulla osoittaa kategorioinnin aitous eli että tutkittavien ilmaisuissa todella on aineksia tutkijan rakentamiin kategorioihin. (Ahonen 1994, 127-128, 146, 154; Häkkinen 1996, 43)

9.4. Tutkimuksen teoreettinen yleisyys ja luotettavuus

Fenomenografinen tutkimus tavoittelee laadullista, tutkimuskohteena olevien henkilöiden ilmaisuista tulkittua tietoa käsityksistä. Tutkittavien henkilöiden määrä on yleensä pieni eikä tutkimussuunta tavoittele tilastollista yleistettävyyttä. Joskus kategoriaa tukee aineistossa vain yksi ilmaisu merkityksineen joskus useampi. Tutkijaa kiinnostaa merkitysten laadullinen erilaisuus eikä niiden määrä tai edustavuus aineistossa. Hän pyrkii löytämään mahdollisimman paljon relevantteja merkitysluokkia kuvaamaan tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden käsityksiä. Merkityskategoriaa tukevien ilmaisujen määrä ei ole oleellista myöskään siitä syystä, että laadullinen tutkimus yleensä kohdistuu niin pieneen määrään tutkittavia henkilöitä, ettei merkityskategorioiden edustavuutta voida määritellä esim. ikäryhmittäin. Fenomenografinen tutkimus tavoittelee pikemminkin tulosten teoreettista yleisyyttä, eli tutkimuksen johtopäätökset liittyvät yleisiin teoreettisiin ongelmiin. Ne eivät vain kuvaile tutkittavana olevia käsityksiä vaan myös selittävät niitä. Teoreettisesti kiinnostavin merkityskategoria saattaa olla tutkittavien joukossa

hyvinkin marginaalinen, sillä marginaalinen ilmaisu paljastaa usein oleellisen teoreettisen ulottuvuuden tutkimuksen kohteena olevassa asiassa. Sitä voi edustaa ehkä vain yksi henkilö, mutta sen (laadullinen) kiinnostavuus perustuu laadulliseen sisältöön. (Ahonen 1994,127, 152)

Fenomenografisen tutkimuksen luotettavuutta voidaan arvioida kahdesta näkökulmasta. Aineiston ja johtopäätösten validiteetti merkitsee niiden aitoutta, eli sitä että aineisto ja johtopäätökset vastaavat tutkittavan ajatuksia. Tutkimuksen kannalta on myös oleellista, että tutkimushenkilöt ovat puhuneet samasta asiasta kuin tutkija oletti. Tutkimuksissa voidaan parantaa vastaajan kykyä vastata juuri kysyttävään asiaan antamalla esiselityksiä tutkittavasta käsitteestä. (Ahonen 1994, 152-153, Immonen 2004,78) Tutkimuskohteena oleva käsite on omassa tutkimuksessani suhteellisen uusi ja vielä yleiseen käyttöön vakiintumaton. En kuitenkaan halua antaa tutkittaville henkilöille esiselityksiä käsitteestä, vaan toivon että vastaajat tulkitsevat käsitettä omista lähtökohdistaan ja omaan ymmärrykseensä perustuen.

Toiseksi aineiston ja johtopäätösten tulee liittyä tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin eli tutkimus syntyy vuorovaikutuksessa aikaisemman alan tutkimuksen kanssa. Puhutaan tutkimuksen relevanssista. Aineiston suhteen relevanssi riippuu siitä, kuinka hyvin tutkija on aineiston keruun ja analyysin eri vaiheissa teoreettisesti perehtynyt aiheeseen ja tutkittavana olevaan ilmiöön. Fenomenografisessa tutkimuksessa tutkijan omassa mielessä olevat merkitykset vaikuttavat aina merkitysten tulkintaan. Tutkijan onkin hyvä tiedostaa omat lähtökohtansa ja mielipiteensä sekä tuoda ne avoimesti julki tutkimusraportissaan. Aineiston hankinnassa myös tutkijan ja tutkittavien henkilöiden välinen vuorovaikutus- ja keskustelusuhde vaikuttaa relevanssiin. Tutkimuksessani aineiston hankintamenetelmänä ei ole haastattelu, joten tämä tekijä ei vaikuta voimakkaasti tutkimukseni aineiston relevanssiin. (Ahonen 1994, 152-154; Immonen 2004, 78)

Fenomenografia, kuten kaikki tutkimusmenetelmät, on saanut osakseen monenlaista kritiikkiä. Ensinnäkin ihmisten käsitysten voidaan nähdä olevan kontekstisidonnaisia, joten esimerkiksi yliopistokontekstissa opetetut käsitteet eivät välttämättä käänny käytännön työn kontekstiin. Tutkimuksen tuloksia ei voi yleistää, sillä ne ovat vain tutkittavan joukon käsityksiä. Ihmisten käsitykset myös muuttuvat, joten tutkimuksissa saadaan käsityksistä vain poikkileikkaus tietyssä hetkenä. Eri ihmisillä on aidosti erilaisia käsityksiä. Ei ole mahdollista mitata oikeaa, väärää tai kehittyneintä käsitystä. (Metsämuuronen 2001, 23-24)

Huolimatta fenomenografian puutteista se antaa kuitenkin sosiaalisen vastuun käsitteen avaamiselle ja analyysille menetelmällisen viitekehyksen. Koska tutkimukseni tärkeimpänä tavoitteena on yrityksen sosiaalisen vastuun käsitteen avaaminen, fenomenografisen lähestymistavan avulla pystyn parhaiten yltämään tähän tavoitteeseen.

10. KÄSITYKSIÄ SOSIAALISESTA VASTUUSTA

Fenomenografiaa voidaan tutkimussuuntauksena kuvata induktiiviseksi. Tämä tarkoittaa, sitä että tutkimuksessa lähdetään liikkeelle yksityiskohtien tarkastelusta, joihin liittyvistä ilmaisuista muodostetaan yleisiä ilmiötä koskevia päätelmiä. Tutkijan tarkoituksena on paljastaa odottamattomia seikkoja. Tällöin lähtökohtana ei ole teorian tai hypoteesin testaaminen, vaan aineiston monitahoinen ja yksityiskohtainen tarkastelu. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2004, 155; Häkkinen 1996, 14)

Kukaan tutkimukseen osallistuneista vastaajista ei pyrkinyt tyhjentävään selvitykseen sosiaalisen vastuun käsitteestä. Paremminkin vastaukset olivat polveilevia: ne alkoivat, loppuivat ja alkoivat taas uudelleen. Vastaajat ikään kuin kirjoittivat jatkokertomusta, jonka juoni tehtävänäni oli löytää. Häkkisen (1996, 42) mukaan tutkittavien repliikkejä voidaan katkaista ja liittää uudelleen toisiinsa, jotta tutkittavan ajatuskulkua saataisiin selville. Vaikka tekstissä useat ilmaukset liittyvät edeltäviin ilmauksiin, peräkkäisiä ilmauksia voidaan tästä huolimatta käsitellä myös laadullisesti erillisinä. Kirjoittajat nimittäin saattavat pyrkiä löytämään kirjoittaessaan uusia kuvauksia ja selityksiä, jos he havaitsevat aiemmat omat kuvauksensa epäselviksi tai puutteellisiksi. Pyrin pitämään kirjoitetut virkkeet kokonaisina, mutta aineiston analyysissä poimin myös sanoja kuvaamaan vastaajien käsityksiä eri merkityskategorioissa .

Laatimani luokitukset kuvastavat mielestäni parhaiten eri vastaajien käsitysten merkitysisältöjä. Luokituksia kutsutaan fenomenografiassa merkityskategorioiksi. Nämä merkityskategoriat ovat jo sinällään tutkimustuloksia. Vaikka fenomenografisen tutkimussuunnan valinnutta tutkijaa kiinnostaa ilmaisujen merkitysten erilaisuus eikä niiden määrä tai edustavuus joukossa, esitän kuitenkin lukijalle kuinka monta vastaajaa viidestä esitti käsitykseen liittyvän ilmaisun. Ilmaisujen lukumäärä on suluissa merkityskategorian nimen jälkeen.

Vastaajien käsityksiä yrityksen sosiaalisesta vastuusta voidaan tarkastella kahdella ylemmän kategorian tasolla. Ensimmäistä tasoa kutsun moraalisten kannanottojen tasoksi ja toista konkreettiseen toiminnan tasoksi. Moraalisten kannanottojen tasolla käsitettä lähestytään ideologissävyytteisin, arvoihin, normeihin ja moraaliiin liittyvin ilmaisuin. Ilmaisuissa käsite sidotaan toisaalta tämän hetkiseen talouspoliittisen toiminnan luonteeseen ja yritysten menneiden aikojen tapaan toimia. Toisessa ylemmän tason kategoriassa käsitettä puretaan konkreettisten esimerkkien ja käytännön toimien avulla. Toisin sanoen konkreettisen toiminnan tasolla kerrotaan miten sosiaalista vastuuta kannetaan käytännössä. Konkreettisen tason ilmaisut ovat luonteeltaan neutraaleja ja toteavia toisin kuin moraalisen tason ilmaisut.

10.1. Moraalisia kannanottoja

Tähän ylemmän tason kategoriaan sisällytin viisi merkityskategoriaa, joissa vastaajat antoivat käsitteelle sisältöä, kertoivat mitä he ymmärtävät käsitteellä. Käsitettä purettiin paljolti negatioiden kautta eli vastaajat kertoivat mitä sosiaalinen vastuu ja sosiaalisesti vastuullinen käyttäytyminen ei heidän mielestään ole. Sain lukuisia esimerkkejä ei-sosiaalisesti vastuullisesta ja jopa eettisesti epäilyttävästä yritystoiminnasta. Ehkä vastaajien oli helpompaa purkaa käsitettä negaation kautta, koska tehdessämme ajattelussamme vähennyslaskua käsitteiden tasolla jää jäljelle erotus, jota sitten sanoin kuvailemme.

10.1.1. Korulauseita paperilla ja juhlapuheissa (3)

Aineistosta erottuivat selvästi puhettavat, joissa kritisoitiin ns. tavallisia yrityksiä. Nähtiin, että yritykset kirjaavat sosiaaliseen vastuuseen liittyviä asioita liiketoimintastrategiaansa ja raportoivat niistä yrityksen julkaisuissa. Tosiasiassa yritykset eivät käytännössä kuitenkaan kannaa sosiaalista vastuuta. Yritysten nähdään toimivan vilpillisesti, sillä ne luovat itsestään kuvaa sosiaalisesti vastuullisina toimijoina, mutta eivät kuitenkaan toimi sosiaalisesti vastuullisesti. Sosiaalinen vastuullisuus on siis vain jonkinlainen yrityksen imagoon liittyvä sanapari, jolla ei todellisuudessa ja tekojen tasolla ole sisältöä, vaan sitä käytetään parantamaan yrityksen mainetta.

”Yritykset kyllä kirjaavat arvojaan ja vastuullisuuttaan, mutta tosiasiassa ne eivät kannaa sosiaalista vastuuta kuin paperilla.”

”...Haluavat antaa itsestään edistyksellisen kuvan, ovat pohtineet arvojaan ja kirjanneet niiksi mm. ympäristön varjelun, vastuun työntekijöistä, tuloksellisuuden, ihmisoikeudetkin. Tosipaikan tullen...”

Terävin kritiikki epäili yritysten jopa kiertävän yritysten sosiaaliseen vastuuseen liittyvää lainsäädäntöä tai tulkitsevan sekä toteuttavan sitä omien intressiensä mukaisesti. Vastaaja ei kuitenkaan tarkemmin perustellut, miksi hän ajatteli asian olevan näin.

”Eivät kannan sosiaalista vastuuta, hyvä jos edes noudattavat sosiaalisia asioita säätelevien lakien kirjainta, henkeä ei kuitenkaan.”

Yritykset tuovat julki sosiaaliseen vastuuseen liittyviä asioita julkisuudessa erilaisissa tilanteissa ja tilaisuuksissa, julkisissa puheissa, kirjoituksissa ja lausunnoissa. Usein yritykset henkilöityvät johtajiinsa (esimerkiksi Nokia henkilöityy paljolti johtajaansa Jorma Ollilaan) ja johtajat toimivat yrityksen ”äänitorvina” yrityksen sisällä ja yrityksestä ulospäin. Moraalisen sävyn omaava kannanotto kertoo, että puheet sosiaalisesta vastuusta ja käytäntö eivät todellisessa elämässä kohtaa:

”Yritysjohtajat puhuvat kauniita sanoja juhlapuheissa mutta käytäntö on sitten muuta”

Juha Siltalan (2004, 444) mukaan kapitalismin pahat puolet henkilöityvät yhä enemmän ammattijohtajiin. Kvartaalikapitalismin luoma johtajatyyppe kasvatkaa toimintaa nousun aikana, mutta ei laskun tullessa epäröi leikata toimintoja ja väkeä. Päätökset johtaja tekee useimmiten osakekurssien mukaan. Siltalan kannanotossa on epäilemättä totta ainakin toinen puoli.

Keskuskauppakamarin (2002, 13) selvitys yritysjohton suhtautumisesta yhteiskuntavastuuseen paljasti, että vastuullisuudesta viestitään lähinnä yritysten sisällä. Harva selvitykseen osallistunut yritys (6 %) kertoo lehdistölle yhteiskuntavastuuseen liittyvistä asioista ja vain 16 % yrityksistä hyödyntää vastuullisuutta mainonnassa tai markkinoinnissa. Tulos on yllättävä, sillä usein yhteiskuntavastuuta koskevassa keskustelussa vastuullisuuden korostaminen on usein leimattu markkinointikeinoksi tai maineen kiillottamiseksi.

10.1.2. Vanhaan hyvään aikaan (4)

Yrityksen sosiaalisen vastuun käsite on uudehko, mutta sosiaalista vastuuta voidaan tarkastella myös historiallisessa perspektiivissä, kuten aineisto osoitti. Yllätykseksi aineistosta nousi viittauksia menneisiin aikoihin, jolloin yrityksen omistaja tai johtaja kanto lähestulkoon henkilökohtaisesti sosiaalista vastuuta henkilökunnastaan ja sen hyvinvoinnista. Tällainen vastuullisuus nähtiin ihailtavana, suorasekäisenä toimintana. Sain aineistossa konkreettisia esimerkkejä eräältä suomalaiselta paikkakunnalta, kuinka siellä paikallinen tehtaanjohtaja oli todella huolehtinut työntekijöistään ja heidän perheistään yli sata vuotta sitten.

”Patruunan vallan aikaan työnantaja kanto vastuuta työntekijöistään.”

Menneiden aikojen toimintatapoja kohtaan ei vastauksissa esitetty mitään kritiikkiä tai epäilyjä siitä, että tehtaiden patruunat tai työnjohtajat olisivat milloinkaan käyttäneet valtaansa häikäilemättömästi väärin tai sen avulla alistaneet työntekijöitään tai näiden perheenjäseniä.

Aika, jolloin yritykset vastaajien mielessä kantoivat sosiaalista vastuuta rinnastettiin nykyaikaan. Vertailun mielekkyydestä voi olla montaa mieltä. Runsaasti kritiikkiä sai nykyinen talouspoliittinen toiminta, joka vastaajien mukaan ei mahdollista sosiaalisen vastuun toteuttamista liike-elämässä. Kiivas voitontavoittelu ja sijoittajien tuotto-odotuksiin vastaaminen on niin kiivasta, että sosiaalisen vastuun toteuttaminen yrityksen toiminnassa jää sivuseikaksi. Yritystoiminnan nähdään olevan nykypäivänä lyhytjännitteistä ja sosiaalisen vastuun voimme tätä kautta ymmärtää pitkäjänteiseksi toiminnaksi, vaikka sitä ei suoranaisesti sanotakaan.

”Nykyään kvartaalitalous hallitsee ja työntekijät ovat vain pelinappuloita.”

”Ainoat joilla on merkitystä ovat sijoittajat.”

”Tosipaikan tullen ainoa arvo on osakkeen arvo. Ja varsinkin tuotto.”

”Omistajien lyhytnäköisyys yritystoiminnassa ja nopeat voitot”

Anthony Giddens (1995, 95) on pohdiskellut traditioiden sisältöä ja vaikutusta. Hänen mielestään traditiolla on normatiivinen tai moraalinen sisältönsä, johon niiden sitovuus perustuu. Traditioiden moraaliluonne liittyy läheisesti menneisyyden ja nykyisyyden yhteenliittämisessä käytettäviin tulkintaprosesseihin. Traditio edustaa paitsi sitä, mitä yhteiskunnassa tehdään, myös sitä, mitä siinä

”pitäisi tehdä”. Mielestäni ilmaisuihin liittyi menneisyyden ja nykyisyyden tulkintaa sosiaalisen vastuun käsitteen sisällön osalta. Vastaajat ihailivat menneisyyden toimintatapoja ja kyseenalaistivat nykypäivän yritystoiminnan etiikan.

Giddensin (emt., 95) mielestä voimme päätellä, että traditiolla on vaikutusta erityisesti siksi, että sen moraaliluonne tarjoaa siihen liittyneille tiettyä ontologista turvallisuutta. Tradition psyykkinen perusta on luonteeltaan affektiivinen. Traditioon liittyy alun perin syviä emotionaalisia sitoumuksia, vaikka nämä ovatkin pikemmin epäsuoria kuin välittömiä; ne perustuvat traditionaalisten toiminta- ja uskomustapojen edustamiin ahdistuksen säätelämismekanismeihin.

10.1.3. Perheyrietykset sosiaalisen vastuun kantajina (2)

”On vielä yrityksiä (lähinnä perhe-) jotka pyrkivät pitämään henkilöstönsä koossa huonojenkin aikojen yli... kuten vastuullisen yrityksen tuleekin.”

Vaikka tutkielmaprosessin aikana olin tarkastellut yrittäjyyttä ja yrityksen sosiaalista vastuuta monesta eri näkökulmasta, ei mieleeni tullut miettiä perheyrietystä tai suvun hallinnassa olevaa yritystä ja sosiaalista vastuuta. Aineistossa viitattiin perheyrietykseen sosiaalisesti vastuullisena yrityksenä kahteen otteeseen ja merkityskategoriana se on henkilökohtaisesti erityisen mielenkiintoni kohteena.

Matti Koiranen (1998, 19) määrittelee perheyrietyksen seuraavasti:

”Perheyriety on 1) omistukseltaan ja johtamiseltaan yhden perheen/suvun määräysvallassa oleva liiketoiminnallinen kokonaisuus, jossa 2) yhdistyvät vuorovaikutteisesti perhesysteemin ja yrityssysteemin toiminnot ja jossa 3) on tapahtunut, tapahtumassa ja/tai odotettavissa tapahtuvaksi sukupolven vaihdos perheen/suvun jälkikasvun hyväksi.”

Suurimmassa osassa suomalaista perheyrietyksistä omistajat osallistuvat aktiivisesti itse liiketoimintaan. Nämä yritykset ovat verrattain itsenäisiä ja suhteellisen pienillä markkinaosuuksilla toimivia; poikkeuksena eräät suuret suomalaiset sukuyrietykset. Perheyrietyksissä, etenkin yrityksen alkuaikoina, on tyypillistä koko henkilöstön sitoutuneisuus yritykseen. Yrietyksen perhekeskeisyyden on havaittu lisäävän työntekijöiden lojaalisuutta, mutta myös työntekijöistä huolehtimista. (Koiranen 1998, 16, Harju & Heinonen 2003 ref. Ward 1988) Uskon että pienissä

perheyrittäjäksissä henkilöstön ja omistajien suhteet muodostuvat henkilökohtaisemmiksi ja tästä seuraa, että molemminpuolinen yhteisöllisyyden tunne ja sitoutuminen yritykseen on voimakkaampaa kuin ”kasvottomassa” pörssiyrityksissä.

Usein perheyrittäjien johtamista leimaa vanhemmuuden – paternalismin tai maternalismin – ilmapiiri. Puolisoiden roolit ja dominanssit yrityksessä ovat tyypillisimmillään seuraavat: mies on keulakuva, nainen luo taustalla mahdollisuuksia ja keskittyy olemaan hyvä vaimo ja äiti. (Koiranen 1998, 16, 41). Jos perheyrittäjäksissä toimitaan perheenä ja henkilöstökin nähdään laajennettuna perheenä, saattaa vanhemmuuden leimaama ilmapiiri olla työpaikalla henkilöstölle myös ahdistava. Ei-perheenjäsenet voidaan helposti nähdä perheen lapsina ja heitä saatetaan myös kohdella sen mukaisesti. Perheen tai suvun keskuudesta usein löytyy myös se ”musta lammas”, joka on kaikkien silmätikkuna. Perheyrittäjien dynamiikkaan liittyy mielestäni paljon mielenkiintoisia jännitteitä, sekä perheen jäsenten että ei-perheenjäsenten kesken.

Perhe- ja sukuyrittäjät kuivailtiin vastauksissa sosiaalisesti vastuullisina, omistajan kasvot omaavina yrityksinä. Avainhenkilöiden vastaukset tukivat havaintoani siitä, että perheyrittäjien imago on pääsääntöisesti positiivinen. Monissa kulttuurimme tarinoissa perhe- ja sukuyrittäjät kuvataan menestyjinä, jotka ovat onnistuneet perheenjäsenten kovalla työllä luomaan pienestä nyrkkipajasta suuren menestyvän konsernin. Suomessakin tällainen menestystarina on joidenkin yritysten kohdalla käynyt toteen, mutta edelleen suurin osa perhe- ja sukuyrittäjäksistä on liikevaihdoltaan ja henkilöstömäärältään pieniä ja paikallisesti toimivia yrityksiä. Perheyrittäjien merkitys Suomen kansantaloudelle on kuitenkin merkittävä, sillä 86 % suomalaisista yrityksistä on perheyrittäjäksisiä (Perheyrittäjien liitto 2005).

Yrityksen tehtävänä on tuottaa voittoa, myös perheyrittäjien. Voidaanko perhe- tai sukuyrittäjäksistä nähdä sosiaalisesti vastuullisempia kuin joku toinen yritys? Mitään empiriaan perustuvaa tutkimusta aiheesta ei ole, joten uskon että mielipiteemme perustuvat paljolti kokemuksiimme ja oletuksiimme perhe- ja sukuyrittäjien luonteesta. Koen että sosiaalinen vastuu käsitteenä liitetään ainakin emotionaalisisella tasolla helposti henkilöihin ja henkilökohtaiseen. Tästä toimivat esimerkkinä aineistosta nousseet viittaukset patruunanvallan aikaisiin tehtaanjohtajiin ja perheyrittäjiin.

10.1.4. Arvot sosiaalisen vastuullisuuden ankkureina (3)

Vastaajien määritelmissä keskeisen roolin sai sosiaalisen vastuun yhteys arvoihin ja niihin liittyvään problematiikkaan.

” vastuullisuuden määrittelyn tulee nousta yrityksen arvoista ja strategiasta ”

” yrityksen arvoissa korostuvat: tasavertaisuus, vastuullisuus, yksilöllisyys ja tuloksellisuus ”

” toimintaa ohjaavat valitut arvopäämäärät ”

” Sen (sosiaalisen vastuun) toteuttaminen on riippuvaista yrityksen omistajien tahdosta ja tavoitteista. ”

Arvo-käsitteellä on monia lähisukulaisia kuten arvostukset, ihanteet, hyveet ja joskus jopa uskomukset. Arvo on yläkäsite ja enemmän kuin konkreettinen tilanne. Sanaa arvo on määritelty monella tavalla ja kuvailtu eri lailla. Arvo liittyy siihen, miten arvostamme asian tai esineen ominaisuuksia. Tasa-arvoisempi yhteiskunta voi olla meille arvo. Arvo-sanan voidaan ajatella viittaavan etiikkaan. Pidämme jotakin ihmistä hyvänä, koska hän käyttäytyy omien omaksumiemme eettisten arvojen mukaan. Kaikki arvot eivät kuitenkaan ole eettisiä arvoja. Jos joku ampuu veljensä kahdensadan metrin päästä, hän voi olla hyvä ampuja, mutta hän ei ole hyvä ihminen. Yritysten ja yhteisöjen tasolla arvojen voidaan sanoa olevan yhteisön tahtotila. (Aaltonen & Junkkari 1999, 59-61) Aineistosta nousi sana tahtotila useammin kuin kerran. Olin hieman hämilläni tästä sanasta, sillä en ollut aivan varma mitä se tarkoittaa. Päädyin käymieni keskustelujen ja lukemani perusteella käyttämään sitä lähestulkoon synonyyminä sanalle arvot.

Sosiaalinen vastuu liittyy siis vastaajien käsitysten mukaan arvoihin, niiden valintaan ja arvojen mukaiseen toimintaan. Sosiaalisesti vastuullinen yritys on pohtinut yrityksen yhteisiä arvoja. Aaltonen & Junkkari (emt. 95-96) puhuvat arvoprosesseista, jotka ovat osa nykyistä liike-elämää. Prosessin tuloksena yritys löytää muutaman toimintansa kannalta merkittävien arvojen kokonaisuuden, jota he nimittävät arvokoriksi. Hyvä arvokori sisältää arvoja useammalta kuin yhdeltä kentältä. Parhaassa arvokorissa on arvoja tehokkuuden, periaatteiden, idealismin ja yksilöllisten perusarvojen kentiltä. Jos arvokorissa on arvoja vain esimerkiksi tehokkuuden kentältä, yrityksen kulttuuri ja toiminta voi olla kivikovaa. Myöskään yksinomaan enemmän tai vähemmän

idealistisia arvoja sisältävä arvokori ei ole toimiva, sillä yritys on kuitenkin olemassa myydäkseen tuotteita tai palveluita ja tehdäkseen taloudellista tulosta. Voitonhalu ja tehokkuus kuuluvat liike-elämään ja sen tulee näkyä myös yrityksen arvoissa. Tulkitseen aineistoa niin, että sosiaalisesti vastuullisen yrityksen arvokoriin kuuluu arvoja kaikilta kentiltä. Tehokkuuden ja idealismin välillä saattaa olla jännitteitä, mutta sosiaalisesti vastuullinen yritys pystyy muuttamaan jännitteen luovuudeksi ja uudenlaisiksi ratkaisuuksi.

Arvoprosessissa yritys etsii sellaisia pilareita, joiden varassa sen toimintaa suunnitellaan tulevaisuuteen. Arvoprosessin tuloksena voidaan ajatella syntyvän arvokori, johon saattaa kuulua muutamasta arvosta useaan arvoon. Valittuja arvoja vasten yritys peilaa omaa toimintaansa ja niiden avulla pohditaan tulevaisuuden strategioita ja päätöksiä. Kuten merkityskategoriassa ”Korulauseita paperilla ja juhlapuheissa” tuli esiin, vastaajien mielestä yrityksen ilmaistujen arvojen ja toiminnan välillä saattaa olla ristiriita. Sosiaaliseen vastuuseen liittyvien arvojen esitetään kuuluvan yrityksen arvokoriin, mutta kuitenkin yritys toimii näiden ilmaistujen arvojen vastaisesti harjoittaessaan yritystoimintaa.

10.1.5. Yhteiskunta vastaa yrityksistä (1)

Aineistosta nousi yllättävä, kriittinen ja herkullinen ajatus yhteiskuntavastuusta, jonka myös näen kuuluvan moraalisten kannanottojen kategoriaan. Vastaajan mielestä yhteiskuntavastuu ja sosiaalinen vastuu ovatkin yhteiskunnan vastuuta ja ”vierihoitoa” yrityksille. Yritykset pyytävät apua ja vastuuta valtiolta toimintansa turvaamiseksi, jolloin yritysten sosiaalinen vastuu onkin yhteiskunnan kantamaa vastuuta yritystoiminnasta.

” Suurin osa (yrityksistä) on ruikuttamassa joustoja, verohelpotuksia ja muuta apua, kääntäen koko yhteiskunnallisen vastuun pääläelleen. ”

On totta että valtio ja sen eri instanssit panostavat voimakkaasti yritystoiminnan tukemiseen ja kehittämiseen, sillä näin toimimalla ajatellaan työllisyyden ja yhteiskunnallisen hyvinvoinnin lisääntyvän Suomessa. Yritystoimintaa tuetaan erilaisten hankkeiden ja tukien muodossa. Niiden tavoitteena on erityisesti pienten ja keskisuurten yritysten pitkän aikavälin kilpailukyvyyn ja toimintaympäristön parantaminen sekä sitä kautta työllisyyden parantaminen. Toisaalta voidaan esittää yritystukiin liittyvää kritiikkiä ainakin siinä suhteessa, että monia valtion varoin tuettuja

yrityksiä on sittemmin myyty ulkomaisiin käsiin. Keskustelua onkin viime aikoina käyty julkisen rahoituksen takaisinperinnästä, mikäli tuetun yrityksen toiminta on myyty ulkomaille (Flink 2004). Suuryritysten tai elinkeinoelämän edustajien puhuessa yhteiskunnallisesta vastuusta pallo usein heitetäänkin poliitikoille. Yritykset vaativat maahamme verotuksellisia ja taloudellisia olosuhteita, joissa niiden on hyvä toimia. Viime aikoina on perätty myös joustoja työehtosopimukseen. Vaateita on esitetty joissain tapauksissa jopa uhkailemalla tuotannon siirtämisellä alemman tuotantokustannusten maihin.

10.2. Konkreettinen toiminta

Sosiaalisen vastuun käsitettä purettiin myös esittämällä mitä se on konkreettisenä toimintana. Tähän ylempään tason kategoriaan sisällytin neljä merkityskategoriaa, joissa vastaajat antavat käsitteelle sanallisen muodon. Konkreettisia toimia kuvaamalla on ehkä helpompi purkaa käsitettä, koska näin voimme esittää käsitteelle ilmentymiä ja kriteerejä todellisuudesta. Konkreettisen, vastaajien havainnoiman toiminnan kautta käsite saa sisältöä, ikään kuin lihaa luidensa päälle.

Myöhemmin kappaleessa 10.3., esitän miten sosiaalisten yritysten avainhenkilöt kuvailivat oman yrityksensä tapaa kantaa sosiaalista vastuuta yrityksen sisällä ja yrityksestä ulospäin. Tätä kappaletta voi lukea saman aikaisesti, sillä kappaleesta lukijalle voi paljastua myös käsitteen määrittelyä. Pidän sosiaalisten yritysten sosiaalisen vastuun esimerkit analyysissä kuitenkin erillisenä osiona. Näin teen siksi, että sosiaalisten yritysten tapa toteuttaa sosiaalista vastuuta on jo sidoksissa lain määritelmään sosiaalisista yrityksistä toisin kuin ns. tavallisen yrityksen.

10.2.1. Työllistämistä (4)

Konkreettisenä sosiaalisen vastuun toteuttamisena nähtiin yrityksen kyky työllistää ja edistää työllisyyttä.

” Pitkäaikaistyöttömien ja vajaakuntoisten työllistämistä ”

” Yleensä ihmisten työllistämistä ”

Sosiaalisen vastuun käsitteen määrittelyissä tuli esille yllättävän lakonisia työllistämiseen liittyviä ilmauksia. Ilmaukset olivat hyvin yksinkertaisia ja toteavia, vastaajat eivät laajemmin pohtineet, miksi juuri työllistäminen kuuluu yrityksen sosiaaliseen vastuuseen. Päättelin, että sosiaalisten yritysten avainhenkilöille juuri työllistäminen -erityisesti vielä vaikeassa työmarkkina-asemassa olevien- on niin arkipäiväistä ja yrityksen toiminnassa lähes itsestään selvyytensä pidettyä, että he eivät tästä syystä jääneet pohtimaan työllistämistä sosiaalisen vastuun ilmenemismuotona tätä tarkemmin.

10.2.2. Henkilöstöstä huolehtimista myös huonoina aikoina (2)

”Vastuullinen yritys huolehtii henkilöstöstään myös huonoina aikoina.”

Sosiaalisen vastuun kantava yritys huolehtii työntekijöistään myös sellaisina aikoina kun yrityksen toiminta on heikommin kannattavaa. Ymmärrän että vastaajien tarkoittaneen tällä sitä, että yrityksessä pyritään pidättäytymään irtisanomisista ja lomautuksista mikäli se suinkin on yrityksen toiminnan jatkumisen kannalta mahdollista. Työntekijät nähdään siten yrityksen tärkeänä sidosryhmänä, joka ei ole kertakäyttötavaraa.

Saamme lehdistä lukea lähes viikoittain uutisia yt-neuvotteluista tai joukkoirtisanomisista. Tutkielmaproessin aikana Suomessa toimivista yrityksistä ainakin Elisa, Telia Sonera ja Perlos ovat irtisanoneet satoja työntekijöitään. Irtisanomisten taustalla ei ole ollut heikko menestys markkinasegmentissä tai yhteiskunnan taloudellinen alamäki. Yhä useammin kyseessä on tuotannon siirtäminen työvoimakustannuksiltaan edullisempaan paikkaan. Joukkoirtisanomisista näyttää tuleen hyväksyttävää rutiinia monissa pörssiyhtiöissä. Täytyy kuitenkin muistaa, että Suomessa toimii pörssin ulkopuolella monia tuhansia yrityksiä, jotka pitävät vastuullista huolta omista työntekijöistään. Sitoutunut ja lojaali henkilökunta on monille ylivoimaisesti tärkein kilpailutekijä.

Mediatutkimuksessa, jonka viestintätoimisto BNL Euro RSCG teki helmikuussa vuonna 2005 PIL tarkasteltiin sitä, miten yhteiskuntavastuun käsitettä on kahtena viime vuotena käytetty Suomen Tietotoimiston uutisoinnissa, Helsingin Sanomissa ja keskeisimmissä talousalan lehdissä. Tutkimuksen mukaan käytännössä yhteiskuntavastuu liitetään Suomessa juuri sosiaaliseen vastuuseen ja yleensä nimenomaan vastuuseen työntekijöistä. Se kelpaa erityiseksi argumentiksi, jolla muutoksia vastustetaan tai vaaditaan. Yleensä työntekijät ottavat sen esiin, kun he vastustavat

irtisanomisia. Työnantajat ja yritykset vastaavasti vaativat veroja alas vetoamalla mahdollisuuksiinsa kantaa yhteiskuntavastuuta työllistämällä. (Noronen & Lehtonen 2005, 25)

10.2.3. Vuoropuhelua yrityksen sidosryhmien kanssa (2)

”Sosiaaliseen vastuuseen kuuluu vuoropuhelu yrityksen sidosryhmien kanssa”

”Vastuu suhteessa asiakkaisiin”

Menestystä haluava yritys huomioi sidosryhmiään sekä pyrkii toiminnassaan jatkuvasti kartoittamaan niiden näkemyksiä ja toiveita. Kysymys on tietenkin yrityksen omasta hyödystä, sillä mitä paremmin sidosryhmät ovat sitoutuneet toimimaan yrityksen toimintaa kannattavalla tavalla, sitä paremmat mahdollisuudet yrityksellä on menestyä. Kopperinkin (2000, 40) mielestä sidosryhmät otetaan huomioon sen vuoksi, että niiden ajatellaan pystyvän jollain tavoin vaikuttamaan yrityksen toimintaan, joko negatiivisesti tai positiivisesti. Varsinaisina sidosryhminä voidaan pitää siis niitä, joiden nähdään antavan panoksensa yrityksen menestykseen tavalla tai toisella. Toiseksi sidosryhmäajattelun piiriin voidaan sisällyttää myös ryhmiä, jotka pystyvät painostamaan tai uhkaamaan yritystä jollain tavoin, mikäli heidän panostaan tai merkitystään ei tunnusteta.

Sidosryhmien rooli yrityksen toiminnassa voidaan nähdä eri tavalla. Perinteisessä sidosryhmäajattelussa ääripäänä voidaan ajatella olevan omistajien voiton maksimointia korostava ajattelu (englanniksi shareholder value maximization). Tämän ajattelun mukaan liiketoiminnassa tulee ottaa huomioon vain yksi sidosryhmä eli omistajat. Sidosryhmäajattelu (englanniksi shareholder thinking) taas ymmärtää laajasti kaikkien sidosryhmien roolin merkityksen yrityksen menestykselle. Liiketoiminnassa yrityksen tulee huomioida sidosryhmänsä laajasti ja yrityksen voidaan ajatella olevan olemassa sidosryhmiään varten tai niiden kautta. Sidosryhmien edut voivat keskenään olla ristiriidassa ja etujen välisen tärkeysjärjestyksen ratkaiseminen voi olla hankalaa. (Kujala 2004, 2; Kopperi 2000, 41)

Vuoropuhelu yrityksen sidosryhmien kanssa on välttämätöntä nykyisessä liiketoimintaympäristössä. Koska sidosryhmiä on useita, on yrityksen hyvä määritellä millä avainryhmillä on eniten merkitystä ja vaikutusvaltaa suhteessa yrityksen toimintaa. Onnistuneen

sidosryhmien kanssa käytävän vuoropuhelun tulee olla avointa ja luottamusta herättävää. Tämä edellyttää sitä, että yrityksen kertomat tiedot ovat oikeita ja että yrityksessä suhtaudutaan vilpittömästi ja vakavasti sidosryhmien esittämiin näkemyksiin ja kysymyksiin.

10.2.4. Resurssit kantaa sosiaalista vastuuta ovat rajalliset (1)

”Kyky kantaa sosiaalista vastuuta sidoksissa yrityksen resursseihin; ei voi kantaa suurempaa vastuuta kun sen resurssit ovat”

Yrityksen koko, sen toiminnan luonne ja sitä ympäröivä toimintaympäristö vaikuttavat sosiaalisen vastuun sisältöön. Sosiaalisen vastuun voisi kuvitella olevan eri tyyppistä esimerkiksi palvelualan yrityksessä kun metalliteollisuuden yrityksessä. Tästä minulla ei tosin ole esittää empiiristä tutkimusta.

Kuten tutkimuksen alkupuolella esitin, yrityksen koosta seuraavan vallan voidaan nähdä kietoutuvan myös vastuuseen ja sen määrään. Viime aikoihin asti yhteiskuntavastuuta on vaadittu lähinnä suurilta monikansallisilta yrityksiltä. Nyt kuitenkin katseet ovat kääntymässä myös pieniin ja keskisuuriin yrityksiin (Pk-yritykset), sillä niiden nähdään olevan avainasemassa kun yhteiskuntavastuuta juurrutetaan eri toimialoille.

Keskuskauppakamarin vuonna 2003 tekemän tutkimuksen mukaan pk-yritysten johtajat kokevat yhteiskuntavastuun alueen laajaksi ja sen soveltamisen kaiken kiireen keskellä vaikeaksi. Yrityksissä kaivataan konkreettisia vinkkejä siihen, miten luoda hyvä järjestelmä rajallisilla resursseilla. Finnish Business & Society ry:n internet-sivuilta yrittäjät voivat saada apua ja vinkkejä. Sivulla on PK-avain, internetistä ladattava ohjelma, jonka avulla yritys voi kehittää toimintaansa yhteiskuntavastuullisempaan suuntaan. Ohjelman avulla yrityksen johto voi muodostaa kokonaiskuvan yrityksen yhteiskuntavastuun laajuudesta, sillä siinä käydään läpi niin sosiaaliseen vastuuseen liittyvät kysymykset kuin yritystoiminnan ympäristö- ja taloudelliset vaikutuksetkin. PK-avaimen avulla voi kartoittaa yrityksensä yhteiskuntavastuun nykytilanteen, löytää sen kehittämiskohteet ja tehdä yhteiskuntavastuun kehittämissuunnitelma. Ohjelma sisältää myös vinkkejä yhteiskuntaraportin kirjoittamiseen ja ulkoasuun sekä käyttömahdollisuuksiin. Finnish Business & Society ry kannustaa Pk-yrityksiä yhteiskuntavastuuseen korostamalla siitä seuraavia

hyötyjä yrittäjälle: ”Yhteiskuntavastuu auttaa jokaista yritystä menestymään, koosta riippumatta. Sen avulla voidaan lisätä myyntiä, kehittää henkilöstötoimintoja, parantaa henkeä ja kannustaa innovatiivisuutta, lisätä yritystä kohtaan tunnettua luottamusta ja hallita mainetta.” (Finnish Business & Society ry 2005) Elinkeinoelämän keskusliitto (entiseltä nimeltään Teollisuus ja työnantajat) on myös vuonna 2001 julkaissut yrityksille suunnatun vihkosen ”Yrityksen yhteiskuntavastuu. Työvälineitä itsearviointiin ja oman toiminnan kehittämiseen”.

Pienyrittäjän arki kuvataan monissa kertomuksissa lähes sankaritarinana. Yrittäjä tekee ympäröivää päivää ja nostaa ensimmäisen palkkansa vasta muutaman vuoden yrittämisen jälkeen. Työnantajamaksut, kirjanpito ja direktiivit ”kiusaavat” yrittäjää. Kuinkahan monella pienyrittäjällä on arjen keskellä todellisuudessa aikaa tai mielenkiintoa pohtia yhteiskuntavastuuta ja sen osa-alueita?

10.3. Sosiaalisten yritysten tapa kantaa sosiaalista vastuuta

Olen kerännyt vastauksista kuvauksia siitä kuinka sosiaalisissa yrityksissä avainhenkilöiden mukaan toteutetaan sosiaalista vastuuta käytännön tasolla. Esitän tiivistetysti miten sosiaalista vastuuta kannetaan tutkimuksen kohteena olevissa yrityksissä.

10.3.1 Yrityksen sisällä

Vastaajien mielestä sosiaalisesti vastuullinen toiminta yrityksen sisällä on työntekijöiden työllisyydestä ja hyvinvoinnista huolehtimista. Henkilöstöasioihin kiinnitetään erityistä huomiota ja henkilöstön kehittämissuunnitelma tehtiin ainakin yhdessä yrityksessä. Kaikkien työntekijöiden tasapuolinen ja tasa-arvoinen kohtelu työpaikalla nähtiin sosiaalisesti vastuullisena toimintana. Vastauksista huokui arvostava ja ymmärtävä asenne työntekijöitä kohtaan. Työntekijöiden vajaakuntoisuus huomioidaan työpaikalla, mutta samalla pyrkimyksenä on työsuhteen kautta lisätä työntekijöiden voimavaroja sekä sopeutumista työelämään ja sen vaatimuksiin.

”Yrityksen sisällä sosiaalinen vastuu ilmenee lähinnä kaikkien työntekijöiden tasapuolisena ja –arvoisena kohteluna ja huono-osaisten elämänhallinnan tukemisena.”

”Ei ensimmäisenä ajatella tuottavuutta ja tehokkuutta, vaan miten henkilön elämänlaatu kohentuu tästä työsuhteesta.”

”Vaatimuksia suorittamisen määrästä ei ole. Jokaisen on kuitenkin tehtävä parhaansa. Lorvailua ei sallita ja muutenkin toteutetaan normaalin työpaikan mallia kellokortteineen.”

Työaikojen suhteen yrityksissä ollaan joustavia ja niitä sovitellaan tarvittaessa olosuhteiden mukaan. Tietynlaisesta päivärytmistä ja säännöllisyydestä työpaikalla kuitenkin pidetään kiinni. Työaikojen suunnittelussa otetaan huomioon esimerkiksi työntekijän kulkuyhteydet työpaikalle, perhe- tai muut henkilökohtaiset syyt ja erilaiset työntekijöiden sairauksiin liittyvät hoitorutiinit. Työaikana työntekijöillä on mahdollisuus käydä esimerkiksi a-klinikalla tai muussa hoitoyksikössä tilanteen niin vaatiessa.

”Henkilöiden työajat sovitetaan tarvittaessa olosuhteiden mukaan. Kuitenkin tietynlainen säännöllisyys pidetään.”

Esimiesten rooli sosiaalisessa yrityksessä poikkeaa vastausten perusteella ainakin joiltain osin ns. tavallisen yrityksen esimiehen roolista. Vastauksissa kävi ilmi, että sosiaalisissa yrityksissä esimiesten on pystyttävä keskustelemaan työntekijöiden kanssa muustakin kuin työhön liittyvistä asioista. Eräs vastaajista kertoi kuinka joillekin heidän työntekijöistään työpaikka on ainoa paikka, missä heillä on kontakteja toisiin ihmisiin sekä mahdollisuuksia luoda ja ylläpitää sosiaalisia suhteita. Esimiesten tehtävänä nähtiin paitsi huolehtia tuotannon sujumisesta myös huono-osaisten työntekijöiden elämänhallinnan tukemisesta. Esimiehet jopa avustavat työntekijöitä ”juoksevien asioiden hoitamisessa” kuten veroilmoituksen tai asumistukihakemuksen täyttämässä. Tarvittaessa esimiehet ovat yhteydessä myös esimerkiksi mielenterveystoimistoon, jos he huomaavat että työntekijä ei ole ottanut lääkkeitään tai oireilee.

Sosiaalista yritystoimintaa edistävien hankkeiden myötä on havaittu, että parhaat tulokset pitkään työttömänä olleen tai vajaakuntoisen voimaantumisessa saadaan silloin, kun hänelle on voitu antaa henkilökohtaista tukea työnteon ohessa. Tuen tarve on suurin työllistymisjakson alussa ja työvoimahallinnolle onkin esitetty työvalmentajien palkkaamista sosiaalisiin yrityksiin. Näin sosiaalisen yrityksen työnjohto voisi keskittyä enemmän itse yritystoimintaan. (Sosiaaliset yritykset osaksi valtavirtaa 2004, 7)

Henkilökunnan kouluttamisen nähtiin myös olevan sosiaalisesti vastuullista toimintaa. Tavoitteena oli vahvistaa työntekijöiden työuraa ja tulevaisuuden mahdollisuuksia työelämässä.

”Toiveena on että työntekijöiden siivet alkavat kantaa ja he jatkavat alkanutta työuraansa mahdollisesti muualla.”

Henkilöstöpolitiikkaan sisältyvistä asioista raportoidaan vuosittaisessa toimintakertomuksessa.

10.3.2. Yrityksestä ulospäin

”Sosiaalisen vastuu toteuttaminen yrityksestä ulospäin on hankalasti hahmotettava asia.”

Yrityksestä ulospäin suuntautuva sosiaalinen vastuu oli vastaajille vaikeasti hahmotettava asia. Tämä ilmeni niukkoina ja luettelonomaisina vastauksina. Voidaan tietysti miettiä, mikä on tavanomaista liiketoimintaan liittyvää suhdetoimintaa ja mikä taas sosiaalisen vastuun kantamista. Ehkä näiden kahden asian erottaminen on vaikeaa ja tästä syystä yrityksestä ulospäin suuntautuva sosiaalinen vastuullisuus on hankala määritellä. Kuten olen aiemmin esittänyt, yrityksestä ulospäin suuntautuvan vastuullisuuden voidaan nähdä ilmenevän osallistumisena lähiyhteisön ja yhteiskunnan kehittämiseen. Konkreettisesti tämä tarkoittaa esimerkiksi vastuullista suhtautumista yrityksen sidosryhmiin kuten yhteistyökumppaneihin tai asiakkaisiin.

”Meille on tärkeitä toiminnassamme vastuu asiakkaille, luotettavuus ja maineenhallinta.”

Sosiaalisilla yrityksillä on yrityksen luonteen vuoksi huomattavasti yhteistyötä viranomaisten ja kolmannen sektorin toimijoiden kanssa. Yhteistyökumppaneina mainittiin Kriminaalihuoltolaitos, A-koti, työvoimatoimisto, Kela, sosiaalitoimi sekä kansalais- ja muita järjestöjä.

Simo Mannilan (1996,41,45) mielestä sosiaalisen yrityksen menestykseen liittyvä merkittävä tekijä on paikallisuus. Se on tärkeää kahdelta eri kannalta: sosiaalisen integraation ja taloudellisen toiminnan kannalta. Yhteistyö- ja toiminta paikalliseen yhteisöön kuuluvien toimijoiden, kuten tavarantoimittajien, kuluttajien, viranomaisten ja toisten yrittäjien kanssa on suorastaan elintärkeää. Paikallisten markkinoiden tarpeiden tunteminen ja paikallisuutta korostava yritysimage voivat olla

osa liikeideaa. Paikallisilla pienillä markkinoilla on myös helpompi menestyä kun massatuotantomarkkinoilla.

Sosiaalista vastuuta kannetaan yrityksissä myös tarjoamalla vajaakuntoisille ja pitkäaikaistyöttömille sekä opiskelijoille mahdollisuutta työkokeiluun tai työharjoitteluun.

11. SOSIAALISTEN YRITYSTEN TOIMINTAEDELLYTYKSET JA ONGELMAT

Sosiaalisten yritysten avainhenkilöt esittivät vastauksissaan mielenkiintoisia näkökulmia sosiaalisten yritysten tämän hetken toimintaedellytyksiin ja ongelmiin, joita he olivat arjen käytännöissä kohdanneet. Nämä näkökulmat ovat tutkimuksessani tärkeitä tutkimustuloksia, sillä ne ovat vastaajien spontaaneja pyrkimyksiä paljastaa ongelmakohtia, joita sosiaaliseen yrittäjyyteen liittyy ja toisaalta osin myös vastauksia kysymykseen yritysten mahdollisuuksista toteuttaa sosiaalista vastuuta.

11.1. Työllistettävien työkyky

”Työvoimahallinnon tarjoamasta työvoimasta suuri(n) osa on niin huonokuntoista, ettei tukienkaan avulla saada kustannuksia tasapainoon.”

Muutaman vastaajan mielestä sosiaalisin perustein yritykseen tarjottu työvoima eli pitkäaikaistyöttömät ja vajaakuntoiset henkilöt ovat ”erittäin huonokuntoisia”. Rivien välistä tulkitsin ja ymmärsin vastaukset niin, että vastaajien mukaan osa tarjotusta työvoimasta on käytännössä työkyvytöntä. Sijoittuminen avoimille työmarkkinoille tai edes sosiaalisiin yrityksiin ei ole varmaankaan realistinen tavoite kaikille vajaakuntoisille tai pitkäaikaistyöttömille työnhakijoille. Haasteena työvoimahallinnossa ja sosiaalitoimessa työskenteleville onkin arvioida kunkin mahdollisen rekrytoitavan työnhakijan työkykyä. Sosiaalisissa yrityksissäkin työskenteleviltä vaaditaan tietyn tasoista työ- ja toimintakykyä, jotta he pystyvät suoriutumaan työtehtävistä ja toimimaan osana työyhteisöä.

”Viranomaisille, kuten sosiaali- ja työvoimatoimistot, sosiaalisen yrityksen periaatteet on saatava sisäistettyä tarkoin, koska heidän kauttaan työvoima yrityksiin tulee.”

Työvoimatoimistojen rooli rekrytoinnissa on hyvin keskeinen ja merkittävä. Lain mukaan sosiaalisten yritysten tulee rekrytoida kaikki kiintiöön kuuluvat henkilöt työvoimatoimistojen kautta. Voidaan jopa nähdä, että yritysideoita kannattavuus perustuu paljolti näiden rekrytoitavien henkilöiden työkykyyn, taitoihin ja erityistarpeisiin. Työnantajan sosiaalinen vastuu ei voi perustua velvollisuudentuntoon tai hyvän tekemiseen vaan koettuun työvoiman tarpeeseen. Avoin ja tiivis yhteistyö työvoimatoimiston ja sosiaalisen yrityksen välillä on erittäin tärkeää. (Mannila & Forssander & Hummasti & Vehviläinen 2002, 11; Seminaariraportti 2004, 20)

Pekka Pättiniemi (2004,8) on kiinnittänyt huomiota sosiaalisen yritystoiminnan sisäänrakennettuihin ongelmiin, jotka liittyvät yrityksen toiminnan kaksoispäämäärään. Sosiaalisen yrityksen tavoitteena on toimia menestyksellisenä liikeyrityksenä ja samalla toteuttaa sosiaalisia päämääriään. Tuotannon tehokkuus parantaa yrityksen tulosta ja näin yritykselle saattaa olla houkuttelevampaa palkata henkilöitä, joiden työkyky on vähintään kohtuullinen. Enemmän ongelmalliset, erittäin alhaisen työkyvyn omaavat tai työjärjestelyitä vaativat henkilöt voidaan sivuuttaa rekrytointitilanteessa. Houkutus valita työntekijät ”paremmasta päästä” voi siis olla seurausta toiminnan tehokkuusvaatimuksista. Näin ollen heikossa työmarkkina-asetelmassa olevista vain parhaassa työvireessä olevilla on mahdollisuus työllistyä. Pättiniemen huomio on osuva, mutta ei välttämättä päde aina sellaisenaan käytännön tilanteissa. Joka tapauksessa sosiaalisen yrityksen työvoimatarpeet ja työvoimatoimiston käsitys kohtuullisesta työkyvystä eivät aina sosiaalisten yritysten avainhenkilöiden vastausten perusteella kohtaa

11.2. Tuet eivät korvaa työntekijän alentunutta työkykyä

Useimmissa vastauksissa otettiin esiin työvoimakustannusten ja työntekijöiden alentuneen työpanoksen kohtaamattomuus. Vastaaajien mielestä monessa tapauksessa sosiaalisten yritysten saama julkinen tuki ei riitä korvaamaan työntekijöiden alentunutta työpanosta. Tämä tietenkin heikentää yrityksen kannattavuutta ja toimintamahdollisuuksia tulevaisuudessa.

” Pitäisi työllistää yhä huonokuntoisempaa ainesta, mutta tuet eivät kata sitä vajetta mikä syntyy kun verrataan työpanosta ja maksettuja palkkoja ”

” Sosiaalisten yritysten saama tuki ei riitä korvaamaan työntekijän alentunutta työpanosta ”

Sosiaaliset yritykset ovat rahoituksen suhteen samassa asemassa muiden yritysten kanssa yksityisen ja julkisen rahoituksen suhteen huolimatta siitä, että vajaakuntoisten ja pitkäaikaistyöttömien työkyky on ainakin työsuhteen alussa alentunut ja lain mukaan sosiaalisen yrityksen on tästä huolimatta maksettava työntekijöilleen työehtosopimuksen mukaista palkkaa.

Sosiaalisille yrityksille voidaan myöntää poikkeavin ehdoin kuitenkin työllistämis- ja yhdistelmätukea sekä työllisyyspoliittista projektitukea. Työllistämistukea ei vajaakuntoisen ja pitkäaikaistyöttömän työllistämisestä makseta suurempaa määrää kuin muullekaan yritykselle mutta tukiaika vain on pidempi. Työllistämistuen määrä on 430 - 770 euroa kuukaudessa. Työllistämistukea voidaan maksaa pitkäaikaistyöttömän työllistämiseen kahden vuoden ajan ja vajaakuntoisen työttömän työllistämiseen kolmen vuoden ajan. Yhdistelmätukea, joka koostuu työllistämistuesta ja työmarkkinatuesta, maksetaan sosiaalisille yrityksille toisen vuoden ajalta suurempana kuin muille yrityksille. Ideana on tuen avulla parantaa vajaakuntoisten ja pitkäaikaistyöttömien työllistymismahdollisuuksia kompensoimalla yritykselle työllistämisestä mahdollisesti aiheutuva tuotantovaje suhteessa palkkakustannuksiin. Näin pyritään nostamaan työntekijän tuottama lisäarvo normaalikuntoisen työntekijän kanssa samalle tasolle. Tukijaksojen pituus on kuitenkin herättänyt kysymyksiä: mitä tapahtuu kahden tai kolmen vuoden tukityöllistämisen jälkeen? tuleeko sosiaalisista yrityksistä työttömien kierrätyslaitoksia vai syntykö niihin pysyviä työpaikkoja? kun tukijakso loppuu, nousevatko vaateet huimaan tuottavuuden lisäykseen? onko yrittäjällä velvollisuus sijoittaa työllistettyjä eteenpäin? (Filatov 2004, 18; Stenholm & Lehto 2000, 68; Sosiaaliset yritykset osaksi valtavirtaa 2004, 10)

Edellä mainittujen tukien lisäksi sosiaaliselle yritykselle voidaan maksaa työllisyyspoliittista projektitukea. Tuki on tarkoin rajattua ja sitä voidaan myöntää perustamisen ja toiminnan vakiinnuttamiseen. Tukea ei myönnetä liiketoimintakustannuksiin eikä investointeihin. Sosiaalinen yritys voi saada projektitukea enintään kolmen vuoden ajan. Projektitukea on toistaiseksi myönnetty minimaalisesti, sillä TE-keskukset ovat tulkinneet projektituen ehtoja hyvin tiukasti. Syynä tähän saattaa olla pelko kilpailun vääristymisestä. (Saarinen 2005, 19; Työministeriö 2005)

Tukien riittämättömyyden ongelmat ovat kyllä tiedossa, sillä sosiaalista yrittäjyyttä koskevissa kehittämissuosituksissa (2004, 10) ja Työministeriön sosiaalisia yrityksiä koskevassa seminaarissa

joulukuussa 2004 (Seminaariraportti 2004, 20) asia on tuotu esille. Lähes kaikki rekisteröidyt sosiaaliset yritykset ovat kokeneet, että myönnetty tuki alentuneesta työsuorituksesta alikompensoi. Sosiaaliin yrityksiin työllistyvät vajaakuntoiset henkilöt sairastavat muita enemmän ja tämän lisäksi monilla on oppimisvaikeuksia. Tuen pitäisi kompensoida sekä työsuorituksen alhaisempaa tuottavuutta että suurempaa sairastavuutta ja myös tarvetta henkilökohtaisempaan ohjaukseen verrattuna muihin työntekijöihin.

Eräs vastaajista kertoi konkreettisen esimerkin yrityksen toiminnasta ja tukien riittämättömyydestä. Jotta vastaajan yritys ei paljastuisi poistin lauseesta laitteen nimen jolla työtä tehdään ja työn tehoa kuvaavan mittanimen.

”Normaaliyrityksessä (laitteen nimi) työskentelevän nopeus on 500 (mittanimi)tunnissa. Sosiaalisessa yrityksessä työskentelevä voi pysyä 100 (mittanimi) tunnissa. Kuitenkin tuote pitäisi pysytä myymään kilpailukykyiseen hintaan. Henkilölle maksettava palkka on suunnilleen sama ja muut yrityksen kulut ovat samat. Ainoa ero on sosiaalisen yrityksen saama tuki, joka ei tässäkään tapauksessa riitä.”

Aineistosta nousi ehdotus, että yritykselle suunnattuja työllistämistukia pitäisi porrastaa rekrytoitavan työntekijän työkyvyn mukaan. Tähän ajatukseen kuitenkin liittyy käytännöllisiä ja moraaliseettisiä ongelmia. Millä mittareilla ja kuinka työntekijän työkykyä mitattaisiin? Kuka olisi pätevä mittaamaan? Onko ihmisten työkyvyn mittaaminen ja heidän kategorisoimisensa työkyvyltään eri luokkiin eettisesti kestävä? Moni vajaakuntoinen tai pitkäaikaistyötön on joutunut elämänsä aikana viranomaisten taholta monenlaisen arvioinnin ja luokittelun kohteeksi, joten tämä leimaisi heitä lisää. Sosiaaliin yrityksiin työllistämisen tarkoituksena on kuitenkin yhtä vastaajaa siteeraten: *”Antaa mielekästä työtä ja taata toimeentuloa henkilöille, jotka eivät ole saaneet voimien ja kykyjensä mukaista ansiotyötä muualta.”*

Toisaalta lienee totta, että rekrytoidessaan työntekijöitä sosiaaliseen yritykseen joutuu yrittäjä luokittelemaan ja arvioimaan ihmisiä toisin perustein kuin tavallisesti. Ihmisen rajoitteet, ongelmat ja menneisyys otetaan tarkasteluun eri tavoin kuin rekrytoidessa työntekijää tavalliseen yritykseen. Yrittäjä joutuu miettimään, kuka on yrityksen kannalta riittävän pystyvä ja tehokas työskentelemään yrityksessä. Virhearvioinnit rekrytoitaessa saattavat koitua yrityksen toiminnan kannattavuuden kannalta kohtalokkaaksi. (Stenholm & Lehto 2000, 32-34).

11.3. Työtehtäviä vaikea löytää

Kilpailun kovetessa yhteiskunnassa kiristyvät myös työhönoton kriteerit. Vajaakuntoisten heikon työmarkkinatilanteen syynä osin lienee yksityisen ja julkisen sektorin työnantajien omaksuma kova yrityskulttuuri ja tiukka tulosvastuu. Työntekijältä odotetaan täyttä työpanosta ja mahdollisimman korkeaa tuottavuutta. Koveneva kilpailu ja kasvaneet vaatimukset eivät helpota heikossa työmarkkina-asemassa olevien mahdollisuutta saada työtä – tilanne heidän kohdallaan vaikeutuu entisestään. Juuri tässä muutoksessa on sosiaalisen yrityksen lähtökohta. Niissä työntekijä voi olla tuottavuudeltaan myös hieman heikompi. (Filatov 2004, 15 -16; Vilmi & Saarinen 2004, 11) Sosiaalisten yritysten avainhenkilöiden vastauksissa tuli kuitenkin esiin, että jopa sosiaalisissa yrityksissä työnkuvan tai työtehtävien räätälöiminen vajaakuntoiselle työntekijälle voi olla vaikeaa.

”Nykyään on vaikea löytää helppoa ja riittävän yksinkertaista työtä vaikeasti työllistettävillä henkilöille”

Liitän ajatuksellisesti tämän ongelman työmarkkinoihin liittyvään trendiin. Antti Kasvio ja Ari Nieminen (1999, 20, 37-38,) kuvaavat globalisaatiokehitykseen, talouksien avautumiseen ja yritystoiminnan kansainvälistymiseen liittyviä vaikutuksia työmarkkinoiden toimintaan ja työelämän kehittymiseen. He käyttävät termiä globaali työpaikkakilpailu. Monissa korkean kustannustason teollisuusmaissa pidetään uhkana sitä, että niissä toimivat yritykset siirtävät jatkossa entistä suuremman osan toiminnoistaan alueille ja maihin, joilla on tarjota halpaa työvoimaa ja joissa työntekijöiden asema on heikompi kuin läntisissä teollisuusmaissa. Pelkona on myös, että halvan kustannustason maissa valmistetut tuotteet tunkeutuvat entistä laajemmin teollisuusmaiden markkinoille. Näiden kahden edellä mainitun suuntauksen arvioidaan johtavan työpaikkojen vähenemiseen ja työehtojen kiristymiseen teollisuusmaissa, etenkin toimialoilla jotka ovat suorimmin alttiina halvan kustannustason maista tulevalle kilpailulle.

Kasvio ja Nieminen viittaavat Robert Reichin (1995; ref. Kasvio & Nieminen 1999, 43-44) ajatukseen siitä, kuinka globaali työpaikkakilpailu jakaa teollisuusmaiden työmarkkinoilla toimivat kansalaiset uudella tavalla menestyjiin ja häviäjiin. Eritysvalmiuksia ja –taitoja omaavat ihmiset, joiden ideat ja ongelmanratkaisutaidot pystyvät lisäämään yrityksen kannattavaa liiketoimintaa ja voittoja, ovat haluttua ja hyväpalkkaista työvoimaa. Rutiiniluontoisissa tuotannollisissa ja asiakaspalvelutehtävissä toimivat, vailla erikoistaitoja olevat työntekijät, sitä vastoin ovat paljon heikommassa asemassa globaalissa työpaikkakilpailussa. Heidän asemansa on epävarmempi myös

syystä, että on aina olemassa riski, että työnantajayritys saneeraa toimintojaan tai siirtää ne kokonaan muualle. Mikäli globaali työpaikkakilpailu todella kiristyy, voimme vain kuvitella kuinka vajaakuntoisten ja pitkäaikaistyöttömien työllistymismahdollisuudet heikkenevät entisestään. Jos tarpeeksi yksinkertaista ja rutiiniluontoista suorittavaa työtä ei tahdo löytyä ns. normaalityökykyisellekään kansalaiselle, tippuvat vajaakuntoiset työntekijät luultavasti täysin työmarkkinoilta.

11.4. Matalaa profiilia

”Pyrimme esiintymään yrityksenä yritysten joukossa, korostamatta mitenkään työvoimamme erikoislaatuisuutta. ”

”Saattaa olla yritykselle jopa vahingollista korostaa sosiaalisen yrityksen periaatteita. Työntekijät ”leimautuvat” helposti ympäristön silmissä. Asiakassuhteiden solmiminen saattaa vaikeutua.”

Sosiaaliset yritykset, tutkimukseen vastanneiden avainhenkilöiden mukaan, pyrkivät toimimaan tavallaan matalalla profiililla – ”yrityksenä yritysten joukossa”. Vastaus on yllättävä, sillä useissa lukemissani julkaisuissa on pohdittu yrityksen mahdollisuutta paremminkin korostaa sosiaalista vastuullisuuttaan eri tavoin ja käyttää sitä jopa markkinointikeinona myydessään tuotteitaan tai palveluitaan. Ehkä sosiaalinen vastuu ei vielä käsitteenä ole tosiaankaan selkeytynyt ja sen käyttö voi yritystoiminnasta puhuessa olla jopa liiketoiminnan kannalta vaarallista.

Sosiaalisen yrityksen toimitusjohtaja Mauri Korhonen (2004, 10) kertoo, että yrityksen rasitteena oli sen toiminnan alkuvaiheessa sosiaalisuuden käsite. Hänen mielestään ihmiset samaistavat sen sosiaalitoimistoon tai suojatyöhön. Yrityksen oli vaikea saada uskottavuutta markkinoilla ja tuotteiden piti olla jopa hivenen laadukkaampia kuin ns. normaalien yritysten. Korhonen kuitenkin uskoo että yrityksen sosiaalisuudella on jatkossa myös kaupallista merkitystä.

Sosiaalinen yritys ja sen kriteerit eivät ole vielä kovinkaan tunnettuja suuren yleisön keskuudessa. Nyt olisikin tärkeää tuoda sosiaalisen yrityksen mallia ja toimintatapoja esille julkisuudessa ja tätä kautta vaikuttaa ihmisten mielikuviin. Sosiaalisten yritysten kannalta on tärkeää, että mielikuvat muodostuvat jo alkutaipaleella positiivisiksi. Sosiaalisten yritysten tulee välttää leimautumista kakkosluokan yrityksiksi tai suojatyökeskuksiksi, joissa puuhastellaan valtiolta saatavien tukien

avulla. Sen sijaan niiden tulee tulla tunnetuksi laadukkaasta työstä ja tuotteista sekä edistyksellisestä uudenlaisesta yritystoiminnasta, jolla on työllisyyttä ja taloudellista hyvinvointia lisäävä arvo. Sosiaalisten yritysten tulisi rohkeasti korostaa paitsi laadukkaita palvelujaan tai tuotteitaan, myös edistyksellisyyttään sosiaalisen vastuun kantajina. Yrityskentässä on varmasti tilaa ja tarvetta yrityksille, jotka tavoittelevat muutakin kuin voittoa.

Parissa vastauksessa vastaaja jäi pohtimaan sosiaalisten yritysten tulevaisuuden näkymiä. Toisaalta nähtiin, että sosiaaliset yritykset tulevat olemaan tulevaisuudessa merkittävä keino työllistää vajaakuntoisia ja pitkäaikaistyöttömiä henkilöitä, toisaalta tulevaisuus ei näytä kovin hyvältä. Sosiaaliseseen yrittäjyyteen liittyvät ongelmat ovat jo tiedossa ja niihin pitäisi puuttua lainsäädäntöä ja olemassa olevia käytäntöjä muuttamalla.

”Sosiaalisten yritysten tulevaisuus ei näytä hyvältä nykyisen lainsäädännön ja toimintalinjojen valossa.”

”Usko siihen, että tulevaisuudessa sosiaaliset yritykset ovat merkittävä vajaakuntoisten ja pitkäaikaistyöttömien työllistäjä, mikäli yhteiskunta korjaa nyt olemassa olevia ongelmia, jotka liittyvät sosiaalisten yritysten toimintaan.”

12. LOPUKSI

Tutkielmani lähti liikkeelle kiinnostuksesta sosiaalisia yrityksiä kohtaan. Sosiaaliset yritykset ovat uudenlainen keino yrittää työllistää sellaisia työikäisiä ihmisiä joiden mahdollisuudet työllistyä avoimille työmarkkinoille ovat heikot. Pitkäaikaistyöttömyys on Suomessa edelleen korkealla tasolla ja muodostaa huomattavan osuuden rakennetyöttömyydestä. Pitkäaikais- ja toistuvaistyöttömien määrä oli vuonna 2002 noin 175 000 henkilöä. Sosiaaliset yritykset mainitaan yhtenä Matti Vanhasen hallituksen työllisyysohjelman hankkeista, joilla pyritään rakennetyöttömyyden poistamiseen. Suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan rahoitus ja työikäisen väestön väheneminen lähitulevaisuudessa edellyttää mahdollisimman monen työikäisen osallistumista työelämään. Muualta Euroopasta saadut kokemukset kertovat, että sosiaaliset yritykset voivat olla merkittävä väline, kun pyritään integroimaan pitkäaikaistyöttömiä ja syrjäytyneitä ryhmiä osaksi yhteiskuntaan. (HE 132/2003; Työllisyysryhmän loppuraportti 2003;

Pättiniemi 2000, 38; Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma 24.6.2003) Sosiaalisella yrittäjyydellä voidaan paitsi purkaa rakennetyöttömyyttä ja torjua syrjäytymistä myös tuottaa joitakin julkisia palveluita ja vahvistaa valtavirrasta poikkeavaa uudentyyppistä yrittäjyyttä. Minusta sosiaaliset yritykset hämärtävät monella tasolla perinteisiä rajoja, jotka ovat julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin välillä. Näiden sektorirajojen tietoinen hämärtäminen ja rikkominen voi tulevaisuudessa luoda uudenlaisia mahdollisuuksia myös työllisyydenhoitoon, mikäli työvoimaviranomaisilta löytyy tahtoa ja mielikuvitusta etsiä uudenlaisia ratkaisuja.

Työllisyyden turvaaminen on paras tapa edistää yksilöiden ja yhteisön hyvinvointia sekä vähentää julkiseen sektoriin kohdistuvaa kustannustaakkaa. Työllisyydenhoidossa on käytettävä kaikki keinot, sillä tämän suuruisen pitkäaikais- ja toistuvaistyöttömyyden seuraukset ovat paitsi kansantaloudellisesti myös kulttuurisesti kauaskantoisia ja merkittävämpiä kuin ehkä ajattelemmekaan. Kortteinen ja Tuomikoski (1997, 18-19) ovat pohtineet pysyvän työttömyyden sosiaalisia seurauksia pidemmällä aikavälillä koko yhteiskunnassa. Jos osa väestöstä tottuu elämään ilman palkkatyötä, saattaa tämän väestöosan keskuudessa syntyä ajattelu- ja käyttäytymistapoja, jotka oikeuttavat ja tekevät normaaliksi heidän elämäntapansa. Koska työttömyys on osin keskittynyt alueellisesti, on vaarana, että elämäntapa on paikoin jopa hallitseva. Korkea työttömyys tietyllä asuinalueella saattaa ohjata uusien sukupolvien kasvamista ja kiinnittymistä työmarkkinoille. Elämäntapa ilman palkkatyötä voi muuttua ylisukupolviseksi osa-kulttuuriksi, joka eroaa palkkatyöeetoksesta ja siihen liittyvistä arvoista. Mikäli näin käy, voidaan puhua yhteiskuntamme kulttuurisesta halkeamisesta ”niihin” ja ”meihin” ja odotettavissa on uudenlaisia sosiaalipoliittisia ongelmia. Matti Kortteinen (2004) käyttää termiä ”päiväväestö” kuvaamaan niitä asuinalueen ihmisiä, jotka liikkuvat alueella päiväaikaan ja hakevat toistensa seuraa julkisissa tai puolijulkisissa tiloissa sekä muodostavat yhteisöjä toisten kaltaistensa kanssa. Työssäkäyväväestön ja ”päiväväestön” välillä on kulttuurinen kuilu ja elämäntapaerot aiheuttava Kortteisen mukaan erimielisyyttä ja välttelyä ryhmien välillä. Yhteiskunta saattaa olla halkeamassa ja jakolinja näyttää menevän työssäkävien ja työttömien välillä.

Sosiaalisten yritysten tehtävä on erilainen erityyppisissä yhteiskunnissa. Hyvinvointivaltion kehityksen aste ja hyvinvointipalvelujen taso vaikuttavat siihen, millaisiksi sosiaalisten yritysten tehtävät muodostuvat suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan. (Pättiniemi 2000, 34) Eri maiden hyvinvointipoliittikka on rakentunut osana maan kulttuurista ja yhteiskunnallista järjestystä. Muun muassa käsitykset perheen roolista hyvinvoinnin tuottajana, uskonto sekä kansalaisten kyky ja halu organisoitua liikkeiksi ja yhdistyksiksi vaikuttavat hyvinvointipoliittikan muotoutumiseen.

(Anttonen & Sipilä 2000, 238.) Etelä-Euroopassa hyvinvointipolitiikan painopiste on kansalaisyhteiskunnan ja perheen sosiaalisissa verkostoissa. Pienet yhteisöt nähdään ensisijaisina hyvinvoinnin tuottajina suhteessa julkisiin instituutioihin. (Raunio 1994, 199) Etelä-Euroopan maissa sosiaalisten yritysten avulla toteutetaan sosiaalipalveluita ja työllistämistoimia, jotka kohdentuvat yhteiskunnan kaikkein huono-osaisimpiin. Tämä tapahtuu korkeatasoisesti ja tehokkaasti, mutta pohjoismaihin verrattuna pienellä julkisen sektorin rahoituksella. (Pättiniemi 2000, 34.)

Tutkielmaprosessin alkutaipaleella sosiaalisen yrityksen ideassa minua erityisesti viehätti ajatus liiketoiminnan ja sosiaalisten päämäärien yhdistämisestä. Kiinnostukseni ohjasi minut yritystoiminnan etiikkaa ja moraalialueita pohdiskelevien kirjoitusten pariin. (ks.esim. Raija Järvinen 2004, 145-148) Havaittiin että yrityksen valtaa ja vastuuta voi pohtia hyvinkin monesta eri näkökulmasta. Filosofiset pohdiskelut moraalista sekä talouden ja etiikan suhteesta olivat ajatuksia herättäviä ja osaltaan vaikuttivat oman ajatteluni kehittymiseen. Yhteiskuntatieteilijänä erityisen kiinnostukseni kohteena ovat kuitenkin yritysten ja yhteiskunnan välinen suhde sekä vallan ja vastuun neuvottelut ja kamppailut. Kiinnostukseni yrityksen yhteiskuntavastuuta kohtaan syveni ja etsin käsiini kirjallisuutta, jossa yhteiskuntavastuuta pohditaan ei niinkään liiketaloudellisesta vaan paremminkin yhteiskuntapoliittisesta näkökulmasta.

Yhteiskuntavastuu käsitteenä oli tutkimukseni kannalta liian laaja, joten koska olin kiinnostunut yritystoiminnan sosiaalisista ja sosiaalipoliittisista vaikutuksista ja vastuista, otin keskeiseksi teemaksi yhden yhteiskuntavastuun osa-alueista eli sosiaalisen vastuun. Sosiaalinen vastuu on yhteiskuntavastuun osa-alueista ”uusien” ja vähiten tutkittu, mikä toisaalta vaikeutti, toisaalta motivoi tutkimuksen tekemistä. Sosiaalista vastuuta on toki yrityksissä aina kannettu tavalla tai toisella, mutta sitä ei ole nimetty sosiaalisiksi vastuiksi. Yritysten sosiaaliseen vastuuseen on yhteiskunnassa eri syistä viime aikoina alettu enemmän kiinnittämään huomiota ja siitä on alettu käymään keskustelua, johon tämäkin tutkimus omalta osaltaan liittyy.

Väitän, että tulevaisuudessa yhä useammalla yritystoiminnan alalla sosiaalisella vastuullisuudella kilpaillaan. Sosiaalisesti vastuullinen yritys saattaa eri sidosryhmien tietoisuuden kasvaessa saada vastuun ottamisesta kilpailuedun. Stenholm ja Lehto (2000, 70) uskovat, että kun tieto yrityksen kantamasta sosiaalisesta vastuusta etenee julkisuudessa, yrityksen vajaakuntoiselta työntekijältä saama lisäarvo nousee epäsuorasti markkinoilta tulevan kiinnostuksen kanssa. Kuten ympäristöasioiden kohdalla kävi, niin sanottu kustannusproblemaattinen tekijä muuttuisikin

kilpailukeinoksi. Kuluttajat alkoivat suosia ympäristöystävällisiä tuotteita, mikä muutti yrittäjien asennoitumista ja yritysten tuotantoa ympäristöystävällisempään suuntaan. Mielestäni on samaa logiikkaa käyttäen mahdollista toivoa, että tulevaisuudessa sosiaalisen ulottuvuuden korostaminen liiketoiminnassa voi muuttua kilpailukeinoksi. Jo tällä hetkellä monet kuluttajat haluavat tietää hankkimiensa tuotteiden alkuperän tai millaisin ehdoin (esim. lapsityövoiman käyttö, eläinkokeilla testaus) tuote on valmistettu. Edelleen palveluja ja tuotteita valitessaan asiakkaat voivat huomioida yrityksen kantaman sosiaalisen vastuun ja näin yritys voi siis saada siitä imagoonsa liittyvän ”positiivisen lisän”, joka voi toimia kilpailukeinona markkinoilla.

Ympäristöystävällisille tuotteille myönnetään merkkejä, joita yritykset voivat käyttää ympäristöystävällisten tuotteidensa markkinoinnissa. Merkkien myöntämisen voidaan nähdä kannustavan yrityksiä ympäristöystävällisten tuotteiden valmistamiseen ja kehittämiseen. Vastaavasti voitaisiin kehittää sosiaalinen yritys- tai sosiaalisesti vastuullinen yritys -merkki, jotta kuluttajat voivat huomioida ostovalinnoissaan vajaan kuntoisia ja pitkäaikaistyöttömiä työllistävän yrityksen kantaman sosiaalisen vastuun. Merkki toimisi mahdollisesti myös kannusteena ryhtyä sosiaalisesti yrittäjäksi. (emt., 70)

13. TUTKIMUKSEN ARVIOINTIA JA POHDINTAA

Tutkimusprosessini kuluessa sekä yritysten sosiaalinen vastuu että sosiaaliset yritykset ovat olleet julkisessa keskustelussa ja näin osoittautuneet ajankohtaisiksi tutkimusaiheiksi. Rekisteröityjen sosiaalisten yritysten määrä on tutkimusprosessin aikana kasvanut ja kansalaisaktivistit sekä ammattiyhdistysliike ovat yritysten joukkoirtisanomisten myötä alkaneet yhä painokkaammin peräämään yritysten sosiaalista vastuuta. Tutkimuskohteiden ajankohtaisuus on motivoinut tutkimuksen tekemistä ja olen itse yhä uudelleen ja uudelleen joutunut pohtimaan yritysten sosiaalista vastuuta yhteiskunnassa. Käsitykseni ovat muuttuneet ja nyt mielestäni ymmärrän paremmin eri näkökantoja ja niiden edustajia. Tutkimuksen tekeminen on ollut monella tapaa jännittävä oppimisprosessi.

Tutkielman tutkimusmetodin löytyminen oli tulosta metodikirjallisuuden ja tutkimusten lukemisesta. Fenomenografia oli minulle aivan uusi tutkimusmetodi. Fenomenografisen tutkimusotteen taustalla olevat ajatukset ihmisestä ja hänen ajattelustaan sekä tutkimuksen teon käytännölliset vaiheet olivat kuitenkin helposti ymmärrettävissä ja opittavissa. Mielestäni metodi

sopii tämän tyyppiseen tutkimusaiheeseen hyvin, sillä halusin tutkia tietyn ihmisryhmän käsityksiä suhteellisen määrittelemättömästä ja uudesta käsitteestä. Tutkimusmetodina fenomenografia sopii yhteiskuntatieteisiin siinä kun kasvatus- tai hoitotieteisiin. Yhteiskuntatieteissä fenomenografisen tutkimusotteen avulla voitaisiin tutkia esimerkiksi tiettyjen ihmisryhmien käsityksiä olemassa olevista yhteiskunnallisista instituutioista ja käytännöistä, joita pidämme pysyvinä ja itsestään selvinä. Toisaalta fenomenografian avulla voimme saada tietoa juuri uudentlaisista, vielä vakiintumattomista käsitteistä ja käytännöistä. Kaiken kaikkiaan sen avulla voimme paljastaa ihmisten käsityksien kautta jotain uutta ja jopa ennalta arvaamatonta tutkimuksen kohteena olevasta asiasta.

Vastaajien käsityksiin perustuvien kategorioiden muodostaminen oli mielenkiintoinen ja haastava tehtävä. Minun piti päättää kategorioiden sisältö eli mitkä lausutut käsitykset kuuluvat mihinkin kategoriaan. Tutkimus muuttui edelleen haastavammaksi kun tuli aika päättää mitkä alemman tason kategoriat kuuluvat yhteen ja muodostavat merkityskategorian. Kategorioiden muodostaminen pohjautui teoreettiseen ajatteluuni, joka kehittyi tutkimusprosessin edetessä. Kategorioita jouduin korjaamaan useampaan otteeseen. Päädyin kahteen ylemmän tason merkityskategoriaan: moraaliset kannanotot ja konkreettinen toiminta. Uljensin (1991, 93-96) kategoriointia koskevan teorian mukaisesti tutkimuksessani laadullisesti erilaiset kategoriat ovat keskenään yhtä tärkeitä ja samanarvoisia. Niiden keskinäistä paremmuusjärjestystä ei voida tai ei ole tarpeen määrittellä.

Tutkimuksen tekemisen eri vaiheissa sosiaalisten yritysten avainhenkilöiden käsitykset yllättivät minut monella eri tavalla. Ensinnäkin heidän tapansa lähestyä aihetta ja määrittää käsitettä yrityksen sosiaalinen vastuu on kiinnostava. Vastaajathan kirjoittivat paljon siitä, millainen yrityksen harjoittama toiminta ei ole sosiaalisesti vastuullista. Lukijalle eli ensisijaisesti minulle itselleni annetaan siis oikeastaan tehtäväksi määrittellä yrityksen sosiaalista vastuuta. Vastaajat kertovat mitä sosiaalinen vastuu ei ainakaan ole ja tämän perusteella lukija voi sitten rivien välistä lukea itse käsitteen määrittelyä.

Olin yllättynyt kuinka monissa vastauksissa kritiikittömästi ihannoitiin menneiden vuosikymmenten takaisia yrityksiä ja niiden tapaa kantaa sosiaalista vastuuta. Koska en tiedä vastaajien työhistoriaa tai ikää, on minun vaikea arvioida mistä ”vanhan hyvän ajan” ihannointi kumpuaa. Onko se vain mielikuva vai onko vastaajilla käytännön kokemusta työelämästä ajalta jolloin työpaikoilla yrityksen omistaja tai johtaja huolehti henkilökunnasta ja sen hyvinvoinnista paremmin kuin

nykypäivänä? Viittaukset satojen vuosien taakse ”patruunan vallan” aikaan huokuivat romantisoitua, jolla on vähän tekemistä tuon ajan todellisuuden kanssa.

Kiinnostuin tutkimaan oman kotikaupunkini Tampereen suurimman puuvillatehtaan Finlaysonin historiaa sosiaalisen vastuun näkökulmasta. Sen perustajaa James Finlaysoniin ja hänen vaimoaan Margaret Finlaysoniin pidetään edelleen tänäkin päivänä oikeudenmukaisina työnantajina ja hyväntekijöinä, joiden ansiota on kaupungin elinolosuhteiden kehitys. Uno Sinisalon (1947,113-114) mukaan pariskunta perusti muun muassa lastenkodin turvattomille ja köyhien kotien lapsille. Laitos oli ensimmäinen laatuaan Suomessa ja siellä lapsia kasvatettiin ankarassa hengessä siveelliseen käytökseen ja työteliääseen elämään. Sinisalo kuvaa kuinka lasten aika kului yksinomaan työhön joko laitoksessa tai tehtaassa ja raamatun lukemisessa. Finlaysonilla oli lapsiin isäntävaltansa nojalla pitkälle meneviä oikeuksia. Koko tehtaan työväestö oli tehtaan isäntien täydellisen määräysvallan alla ja työtä teetettiin aamu viidestä ilta seitsemään. Finlaysonin pariskunta tuskin kuitenkaan teki hyväntekeväisyystyötä pelkästään auttamisen halusta, vaikka hartaita kveekareita olivatkin. Sosiaalisen vastuun kantamisen he ajattelivat varmasti pitkällä aikavälillä kannattavan liiketoimia ja sitovan työntekijöitä enemmän yritykseen.

Tutkielmaproessin alkuvaiheessa olin tarkastellut yrittäjyyttä ja yrityksen sosiaalista vastuuta mahdollisimman monesta eri näkökulmasta. Kuitenkin vastaajien esiin tuomat perhe- ja sukuyritykset olivat jääneet minulta täysin huomiotta. Aineisto voi siis todella yllättää tutkijan ja paitsi paljastaa hänen ajattelukykyä puutteellisuuden myös avata uusia näkökulmia tutkimusaiheeseen.

On ollut mielenkiintoista tutkia käsityksiä niinkin moniulotteisesta ja vakiintumattomasta käsitteestä kuin yrityksen sosiaalinen vastuu. Tutkielmaproessin analyysivaiheessa aloin toden teolla pohtia käsitystemme muodostumisen fysiologiaa. Millaisen painoarvon historia, kulttuurinen toisto, mielikuvat ja omat kokemukset saavat siinä prosessissa, jonka seurauksena syntyy käsitys? Käsitystä ei voi purkaa osiin tai sen syntyyn vaikuttaneita komponentteja ei varmuudella pystytä jäljittämään, mutta jokainen meistä varmaankin pystyy joiltain osin perustelemaan omia käsityksiään. Ihmisten käsitykset myös muuttuvat, joten fenomenografisissa tutkimuksissa saadaan käsityksistä vain poikkileikkaus tiettyinä hetkenä. Pitkittäisessä fenomenografisessa tutkimuksessa voisimme tutkia myös käsitysten muuttumista ja ehkä myös siihen vaikuttavia syitä.

Vastaajat antoivat minulle myös mielenkiintoisia ja yllättäviä näkökulmia sosiaalisten yritysten tämän hetken toimintaedellytyksiin ja ongelmiin, joita he olivat arjen käytännöissä kohtaavat. Nämä näkökulmat ovat tutkimuksessani tärkeitä tutkimustuloksia, koska tutkimuskysymyksenihän eivät pyytäneet vastaajia varsinaisesti kertomaan sosiaalisten yritysten toimintaan liittyvistä ongelmista. Vastaajat kuitenkin halusivat kertoa ongelmakohtista ja käytännön vaikeuksista joita sosiaalisella yrityksillä on. Minut yllätti erityisesti se, että jopa sosiaalisissa yrityksissä työtehtävien löytyminen vajaakuntoiselle on vaikeaa. Toisaalta, jos tarjottu työvoima on liian huonokuntoista, ei voi olettaa että se pystyisi suoriutumaan edes kaikkein yksinkertaisimmista tehtävistä työpaikalla.

Mitä tutkimukseni antaa lukijalleen? Se antaa näkökulmia ja välineitä ymmärtää yritysten valtaa ja vastuuta yhteiskunnassa, erityisesti sosiaalisen vastuullisuuden osalta. Tutkimuksessa olen avannut tätä uudehkoa ja paikoin hankalaakin käsitettä sekä antanut sosiaalisten yritysten avainhenkilöille äänen kertoa mitä yrityksen sosiaalinen vastuu heidän käsitystensä mukaan on tai mitä sen pitäisi olla. Kolmanneksi tutkimuksessa paljastuu ongelmia ja haasteita, joita sosiaalisilla yrityksillä on toimintansa ja resurssiensa suhteen. Toivon tutkimukseni sisältävän myös metodologisen kannanoton fenomenografisen tutkimusotteen käyttökelpoisuudesta yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa.

Tutkimusprosessin kuluessa mieleeni on noussut useita kysymyksiä ja aiheita, joista voisi tehdä jatkotutkimusta. Ensinnäkin on syytä tutkia sosiaalisia yrityksiä ja niiden todellisia toimintamahdollisuuksia työllistää ja toimia sosiaalisesti esimerkillisinä yrityksinä. Mielestäni ihanteellisin tutkimustapa olisi tehdä haastattelu- tai toimintatutkimusta paikan päällä sosiaalisissa yrityksissä. Näin tutkimus toisi ensikäden tietoa kentältä ja antaisi välineitä sosiaalisen yrityksen mallin realistiseen kehittämiseen. Toinen mielenkiintoinen tutkimuskohde olisivat suuryritysten yhteiskuntavastuun raportit, joita ne julkaisevat vuosittain. Raporteista voisi tutkia sitä, millaisia merkityksiä niissä annetaan sosiaalisen vastuun sisällölle ja miten valintoja argumentoidaan.

Uskon että keskustelu yritysten sosiaalisesta vastuusta on vasta käynnistymässä. Yhteiskunnassamme valtion, kuntien, järjestöjen ja yritysten välistä yhteiskuntasopimusta tehdään monella tasolla uudelleen. Vallasta ja vastuista neuvottelu tulee jatkumaan.

Hyvä sosiaalisen yrityksen avainhenkilö,

Teen sosiaalipolitiikan alaan kuuluvaa pro gradu –tutkielmaa Tampereen yliopistossa. Tutkielmassani haluan selvittää millaisia ovat sosiaalisten yritysten avainhenkilöiden käsitykset yrityksen sosiaalisesta vastuusta ja miten kyseiset yritykset toteuttavat sosiaalista vastuuta.

Uskon, että olet yrityksen elinkaaren eri vaiheissa joutunut pohtimaan sosiaalisen näkökulman yhdistämistä liiketaloudelliseen näkökulmaan. Sinulla voi olla myös arkipäivän kokemuksia, jotka antavat uutta tietoa jotain sosiaalisen ulottuvuuden ja vastuun suhteesta. Sosiaalisen vastuun käsitteestä ja sosiaalisista yrityksistä ei juurikaan ole tutkittua tietoa, joten kaikki ajatuksesi ovat tärkeitä tutkielman onnistumisen kannalta, mutta erityisesti uuden tiedon saamiseksi näistä aiheista. Kaikki saamani vastaukset käsitellään luottamuksellisesti, eikä yksittäisen vastaajan vastausta voi tunnistaa valmiista tutkielmasta.

Pyydänkin sinua hetken aikaa miettimään sosiaalista vastuuta käsitteenä ja vastaamaan seuraaviin kysymyksiin. Voit kirjoittaa niin pitkästi tai lyhyesti kun haluat.

*** Mitä ymmärrät käsitteellä yrityksen sosiaalinen vastuu? Mitä se pitää sisällään?

Kysymykseen ei ole oikeita tai väriä vastauksia, vaan haluan tietää mitä juuri sinä ymmärrät käsitteellä.

*** Miten yrityksenne toteuttaa sosiaalista vastuuta yrityksen sisällä? yrityksestä ulospäin?

Toivon sinun lähettävän vastauksesi maaliskuun loppuun mennessä. Jos sinulla on kysyttävää tai kommentoitavaa, vastaan mielelläni sähköpostin välityksellä tai puhelimitse. Tutkielmani valmistuttua lähetän sinulle tiivistelmän tuloksista ja johtopäätöksistä niin halutessasi.

Suurkiitos osallistumisestasi!

Ystävällisin terveisin,

Johanna Raivio
johanna.m.raivio@uta.fi
Tiirantaival 4
33100 TAMPERE
040 766 7016

LÄHTEET

Aaltonen, Tapio & Luoma, Mikko & Rautiainen, Raija (2004) Vastuullinen johtaminen. Inhimillistä tuloksentekeä. Helsinki: WSOY.

Aaltonen, Tapio & Junkkari, Lari (1999) Yrityksen arvot ja etiikka. Porvoo: WSOY.

Ahonen, Sirkka (1994) Fenomenografinen tutkimus. Teoksessa Syrjälä, Leena & Ahonen, Sirkka & Syrjäläinen, Eija & Saari, Seppo: Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Helsinki: Kirjayhtymä Oy,114-160.

Alasuutari, Pertti (1999) Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Anttiroiko, Ari-Veikko (2004) Yhteiskuntavastuu ja sen määrittelyprosessi. Teoksessa Järvinen, Raija (toim.) Näkökulmia yrityksen ja julkisyhteisöjen yhteiskuntavastuuseen. Vammala: Tampere University Press, 17-57.

Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma (2000) Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Tampere: Vastapaino.

Auvinen, Riitta (1980) Tämän päivän sosiaalipolitiikkaa. Helsinki: Kirjayhtymä.

Beck, Ulrich (1995) Poliitiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. Teoksessa Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott. Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio. Tampere: Vastapaino, 11-82.

Carroll, Archie B. (1993) Business & Society. Ethics and stakeholder management. College Division, South-Western Publishing co. Cincinnati.

Deacon, Bob (1997) Global Social Policy. International organizations and the future of welfare. SAGE Publications. London.

Evans, William (1981) Management ethics – An intercultural perspective. Martinus Nijhoff Publishing. London.

Ferrell, O.C & Fraedrich, John & Ferrell, Linda (2000) Business Ethics. Ethical Decision making and cases. Houghton Mifflin Company. Boston.

Filatov, Tarja (2004) Sosiaalinen yritys helpottaa vaikeimmin työllistyvien ihmisten asemaa. Teoksessa Grönberg, Ville (toim.) Yhteisötalous ja sosiaalinen yrittäjäyys. Stakes. Helsinki, 15-19.

Forsander, Annika (2003) Maahanmuuttaja ja työllistyminen – kenen ongelmia? Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti Janus 1 (4), 60-61.

Giddens, Anthony (1995) Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott. Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio. Tampere: Vastapaino, 83-152.

Grönberg, Ville (toim.) Yhteisötalous ja sosiaalinen yrittäjäyys. Stakes. Helsinki.

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi sosiaalisista yrityksistä ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. HE 132/2003.

Harisalo, Risto & Miettinen, Ensio (1999) Vastuuyhteiskunnan peruslait. Tutkimusmatka ihmisen yhteiskuntaan. Tampere: University Press.

Heinonen, Jari (1993) Kattotarinnasta monikärkiseen pohdintaan: ajatuksia suomalaisesta sosiaalipolitiikasta. Helsinki: Gaudeamus.

Heinonen, Jari (1999) Hyvinvointimalli murroksessa: aikamme sosiaalinen kysymys ja sen ratkaisuvaihtoehdot. Helsinki: TA-tieto.

Helne, Tuula (2003) Sosiaalipolitiikan perusteet. Teoksessa Helne, Tuula & Julkunen, Raija & Kajanoja, Jouko & Laitinen-Kuikka, Sini & Silvasti, Tiina & Simpura, Jussi (toim.) Sosiaalinen politiikka. Helsinki: WSOY, 41-65.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2004) Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Häkkinen, Kirsti (1996) Fenomenografisen tutkimuksen juuria etsimässä. Teoreettinen katsaus fenomenografisen tutkimuksen lähtökohtiin. Opetuksen perusteita ja käytänteitä 21. Opettajankoulutuslaitos. Jyväskylän yliopisto.

Immonen, Niina (2004) Yhteisötalouden malli: käsitteet, käytäntö ja teoria. Lisensiaattitutkielma. Hallintotieteiden laitos. Tampereen yliopisto.

Isomäki, Risto (1989) Ostajat ohjaksissa. Teoksessa Tammilehto, Olli (toim.) Kun edustajat eivät riitä – Kansalaistoiminnan opas. WSOY. Helsinki, 60-69.

Julkunen, Raija (2004) Suunnanmuutoksen moraalitalous. Teoksessa Kauppinen, Ilkka (toim.) Moraalitalous. Tampere: Vastapaino, 235-253.

Järvinen, Pasi (2003) Työllistävä sosiaalinen yritys –mitä se nyt sitten olisi? Työpoliittinen Aikakauskirja 1, 86-93.

Järvinen, Raija (2004) Yhteiskuntavastuu. Näkökulmia yritysten ja julkisyhteisöjen yhteiskunnalliseen vastuuseen. Lukijalle. Teoksessa Raija Järvinen (toim.) Yhteiskuntavastuu. Näkökulmia yritysten ja julkisyhteisöjen yhteiskunnalliseen vastuuseen. Vammala: Tampere University Press, 5. 5-9.

Kalpala, Asmo (2004) Johdantopuheenvuoro. Teoksessa Raija Järvinen (toim.) Yhteiskuntavastuu. Näkökulmia yritysten ja julkisyhteisöjen yhteiskunnalliseen vastuuseen. Vammala: Tampere University Press, 13-16.

Kansaneläkelaki 697/1964

Kasvio, Antti & Nieminen, Ari (1999) Kilpailu työstä. Tutkimus globalisaatiosta, maailmanlaajuisesta työpaikkakilpailusta ja Suomen mahdollisuuksista. Sitran julkaisusarja nro 221. Tampere: Tampere University Press.

Karisto, Antti & Takala, Pentti & Haapola, Ilkka (1999) Matkalla nykyaikaan. Elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa. Helsinki: WSOY.

Kemppainen, Erkki (1998) Sosiaalihuollon paradigmasta. Teoksessa Kemppainen, Erkki & Mäntysaari, Mikko (toim.) Aristoteles, Rawls ja sosiaalipolitiikka. Stakes. Raportteja 223. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy, 75-85.

Kesko Oyj. Yhteiskuntavastuun raportti 2003. Käytännön tekoja huomisen hyväksi. Konserniviestintä. Helsinki.

Kiander, Jaakko & Lönnqvist, Henrik (2002) Hyvinvointi ja talouskasvu. Porvoo: WSOY.

Koiranen, Matti (1998) Perheyrittäminen. Huomioita suku- ja perheyrittämisestä. Valkeakoski: Konetuumat, cop.

Koistinen, Pertti (1999) Työpolitiikan perusteet. Porvoo: WSOY.

Kopperi, Marjaana (2000) Vastuu hyvinvoinnista. Kunnallisalan kehittämissäätiö. Tutkimusjulkaisut nro 22. Vammala.

Korhonen, Mauri (2004a) Suomen ensimmäisen sosiaalisen yrityksen ajatuksia toiminnasta ennen lakia ja lain voimaan tulon jälkeen: mikä muuttui, mitä vielä pitäisi tehdä? Seminaariraportti. Seminaari sosiaalisista yrityksistä 8.1.2004. Työministeriö. Saatavana muodossa URL>
http://www.mol.fi/mol/pdf/fi/01_tyovoimapalvelut/09_yrittajyyys/sosyritysseminaariraportti.pdf

Korhonen, Mauri (2004b) Sosiaalisen yrityksen malli – ratkaisu sosiaalisen työttömyyden ongelmaan. Teoksessa Grönberg, Ville (toim.) Yhteisötalous ja sosiaalinen yrittäjyys. Stakes. Helsinki, 147-150.

Korhonen, Mauri & Pöyhönen, Eveliina (2004) Sosiaalista yritystoimintaa sähkö ja elektroniikka romun kierrätyksen parissa. Teoksessa Grönberg, Ville (toim.) Yhteisötalous ja sosiaalinen yrittäjyys. Stakes. Helsinki, 87-90.

Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu (1997) Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Helsinki: Tammi.

Kukkonen, Tuula (2003) Vajaakuntoisten työllistyminen ja yritysten sosiaalinen vastuu. Yhteiskuntapolitiikan raportteja no 9. Yhteiskuntapolitiikan laitos. Joensuun yliopisto.

Kukkonen, Tuula & Juvonen, Pirjo (1998) Yritysten sitoutuminen työllistämiseen ja työkyvyn ylläpitoon. Kuntoutus-lehti 4. Kuntoutussäätiö. Helsinki, 40-45.

Könnölä, Totti & Rinne, Pasi (2001) Elinehtona eettisyys. Vastuullinen liiketoiminta kilpailuetuna. Tampere: Tammerpaino Oy.

Laki sosiaalisista yrityksistä 1351/2003

Laki julkisesta työvoimapalvelusta 1295/2002

Lehtonen, Heikki (1990) Yhteisö. Tampere: Vastapaino

Lehtonen, Heikki (1996) Sosiaalipolitiikka moraalitaloutena. Tampere: Gaudeamus.

Lehtinen, Pirkko (2005) Pehmeän ja kovan yrittämisen rajamaastossa. Lapin yliopisto. Sosiaalityönlaitos. Tutimukset ja selvitykset 3. Työministeriö.

Lindroos, Outi (2005) Sosiaalisten yritysten laki yskii. Vates-info. Vates-säätiön tiedotuslehti 1, 18-19

Loukola, Eeva-Marja & Pöyhönen, Eveliina (2004) Johdanto. Teoksessa Grönberg, Ville (toim.) Yhteisötalous ja sosiaalinen yrittäjyys. Stakes. Vammala, 9-11.

Lähdesmäki, Merja & Takala, Tuomo (2003) Vastuullinen luontoyrittäjyys. Taloustieteiden tiedekunta. Jyväskylän yliopisto.

Mannila, Simo (1996) Sosiaaliset yritykset Euroopassa. Eräitä käytännön näkökulmia. Euroopan Unionin aloite Employment – Horizon. Kansainvälinen projekti. E.C.H.O Alaryhmä: sosiaaliset yritykset. Stakes. Saarijärvi.

Mannila, Simo & Forsander, Annika & Hummasti, Antti & Vehviläinen, Jukka (2002) Työelämäkynnykset ja haasteelliset ryhmät työllisyyspolitiikan näkökulmasta. ESR-Hyvät käytännöt-sarja. Työministeriö. Helsinki.

Metsämuuronen, Jari (2001) Laadullisen tutkimuksen perusteet. Metodologia- sarja 4. Helsinki.

Niittykangas, Hannu (2003) Yrittäjä ja yrityksen toimintaympäristö. Julkaisuja no 134/2003. Taloustieteiden tiedekunta. Jyväskylän Yliopisto.

Noronen, Visa & Lehtonen, Annika (2005) Tiedotusvälineiden huomio laajenemassa irtisanomisten vastustamisesta maine keskusteluun. FiBS-lehti 1, 25-26

Pajari, Sauli & Kalliopuska, Raimo & Paloniemi, Kaarlo (2004) EQUAL –yhteisöaloitteen sosiaalisten yritysten edistämisen teematyön selvitysosio. Taloustieteiden tiedekunta. PROeNet. Oulun yliopisto.

Piensoho, Tuula (2001) Äitiyden alkumetrit: naisten raskaudelle ja synnytykselle antamat merkitykset ja oppimiskokemukset. Väitöskirja. Helsingin yliopiston kasvatustieteiden laitoksen tutkimuksia 176. Helsinki.

Pihlainen, Aira (2000) Hyvä, ihanteellisuus ja epäitsekkyys arvo ja arvostuskäsityksinä terveydenhuollon koulutuksessa ja työelämässä. Väitöskirja. Terveystieteen laitos. Tampereen yliopisto.

Poikolainen, Jaana (2002) Kasvatustietoisuuden ulottuvuuksia: vanhempien käsityksiä kasvatuksesta ja vanhemmuudesta. Väitöskirja. Helsingin yliopiston kasvatustieteiden laitoksen tutkimuksia 182. Helsinki.

Pättiniemi, Pekka (2000) Kolmannen sektorin liepeiltä – sosiaaliset yritykset. Hyvinvointikatsaus 1, 34-38.

Pättineimi, Pekka (2004a) Pohjoinen Equal – osaamisen kehittäminen oma-apuun perustuvissa sosiaalisissa hankkeissa. Teoksessa Grönberg, Ville (toim.) Yhteisötalous ja sosiaalinen yrittäjyys. Stakes. Vammala, 109-117.

Raunio, Kyösti (1994) Sosiaalipolitiikan lähtökohdat. Tampere: Gaudeamus.

Saarinen, Juha (2005) Työelämä- ja tasa-arvovaliokunta haluaa lain remonttia. Vates-info 1. Vates-säätiön tiedostuslehti, 19.

Siltala, Juha (2004) Työelämän huonontumisen lyhyt historia. Muutokset hyvinvointivaltioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun. Helsinki: Otava.

Siltaoja, Marjo & Takala, Tuomo (2003) Yrityksen yhteiskuntavastuu ja maine –fenomenografinen tutkimus. Taloustieteiden tiedekunta. Julkaisuja no 254/2003. Jyväskylän Yliopisto.

Silvasti, Tiina (2003) Kestävä kehitys – ympäristön, talouden ja sosiaalisen tasapaino. Teoksessa Helne, Tuula & Julkunen, Raija & Kajanoja, Jouko & Laitinen-Kuikka, Sini & Silvasti, Tiina & Simpura, Jussi (toim.) Sosiaalinen politiikka. Helsinki: WSOY, 93-119.

Sinisalo, Uuno (1947) Tampereen kirja. Kuvaus Tampereen vaiheista ja nykyisestä kaupungista. Tampere-seuran julkaisuja 8. Tampere: Tampere-seura.

Sivistyssanakirja (2002). Juva: WSOY.

Sosiaalisten yritysten kansallinen teematyö esite (2003). Stakes. Helsinki.

Sosiaalisen yritystoiminnan edistäminen (2002) Kauppa- ja teollisuusministeriön asettaman työryhmän loppuraportti. Työryhmä- ja toimikuntaraportteja 7. Helsinki.

Sosiaaliset yritykset osaksi valtavirtaa. Sosiaalista yritystoimintaa koskevat kehittämissuositukset (2004) Euroopan sosiaalirahasto. Sosiaalisten yritysten kansallinen teematyö. Stakes. Luettavissa URL> <http://www.elware.fi/teematyo/suosituksset.doc> (viitattu 27.1.2005)

Stenholm, Pekka & Lehto, Johanna (2000) Sosiaalinen yritys Suomessa. Soveltuvuustutkimus sosiaalisen yrityksen mallista. Sarja B tutkimusraportteja. Turun Kauppakorkeakoulu. Yritystoiminnan tutkimus- ja koulutuskeskus.

Suomen ensimmäiset sosiaaliset yritykset (2004) Esite. Työministeriö.

Särkelä, Jussi (2003) Sosiaaliset yritykset tuovat monipuolisuutta työllistämiseen. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus nro 1, 14-15.

Takala, Tuomo (2004) Yrityksen yhteiskuntavastuu globalisoituvassa maailmassa. Teoksessa Kauppinen, Ilkka (toim.) Moraalitalous. Tampere: Vastapaino, 212-232.

Takala, Tuomo (2000) Yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologiat v.2000 – suomalainen yritys globalisoituvassa maailmassa. Liiketaloudellinen aikakauskirja 4, 589-601.

Takala, Tuomo (1987) Yrityksen yhteiskunnallisen vastuun käsite sekä yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ja yritystoiminnan ideologiat vuosina 1930-1940 sekä 1972-1982. Taloustieteiden laitos. Jyväskylän yliopisto.

Teollisuus ja työnantajat (2001) Yrityksen yhteiskuntavastuu. Työvälineitä itsearviointiin ja oman toiminnan kehittämiseen. Luettavissa URL> <http://www.ek.fi/arkisto/ekarchive/20010124-144202-178.pdf> (viitattu 14.11.2004)

Työhön, elämään, työelämään. Vammaisten oikeus työhön on toteutettavissa EU-suomessa. E.C.H.O ja STEPS –projektien loppuraportti (1998). Stakes. Jyväskylä.

Työllisyysryhmän loppuraportti 2003. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2003. Helsinki.

Työministeriö (2003). Tiedote ”Työhallinnon toimialaan liittyvät keskeiset muutokset vuoden 2004 alusta”. 22.12.2003.

Työministeriö (2004) Tiedote ”Laki sosiaalisista yrityksistä tuottanut jo tulosta: Sosiaalisten yritysten rekisteriin kirjattu 6 yritystä.” 11.5.2004

Työministeriö (2004). Tiedote: ”Työministeri Tarja Filatov Sähkö- ja elektroniikkaromun kierrätykseen sopisi hyvin sosiaalisen yrityksen malli.” 13.10.2004

Työttömyysturvalaki 129/2002

Työvoimapalveluasetus 1251/1993

Uljens, Michael (1991) Phenomenography. Qualitative Approach in Educational Research. Teoksessa Qualitative Approaches to Educational Research. Oulun yliopiston opetusmonisteita ja selosteita 39, 80-107.

Uusitalo, Hannu (1991) Tiede, tutkimus ja tutkielma. Johdatus tutkielman maailmaan. Helsinki: WSOY.

Vates-info (2004) Vates-säätiön tiedotuslehti 2, 12-13.

Vehkaperä, Meri (2003) Yrityksen yhteiskuntavastuu – vastuuta voittojen vuoksi? Licensiaattitutkielma. Taloustieteiden laitos. Jyväskylän yliopisto.

Vihreä kirja. Yrittäjyys Euroopassa. 2003. Euroopan Yhteisöjen Komissio. Yritystoimintajulkaisut. Luettavissa http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/green_paper/green_paper_final.fi.pdf (viitattu 11.2.2005)

Ylipaavaliemi, Pasi & Varanka, Marjatta (2002) Työllistävä sosiaalinen yritys – osaratkaisu työllistymisen ongelmiin. Työvoimapolitiittinen Aikakauskirja 4, 57-68.

Ylipaavaliemi, Pasi (2001) Vammaisten ja vajaakuntoisten työllistämisen kokonaiskartoitus. Sosiaali- ja terveysministeriö. VATES- säätiö. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2001:6. Helsinki.

Yrityksen yhteiskuntavastuu (2003) Selvitys. Keskuskauppakamari.

Elektroniset lähteet:

Boikottikampanja Israelin tuotteita ja Israeliin suuntautuvaa lomamatkailua vastaan. Luettavissa <URL: <http://www.aseistakieltaytjialiitto.fi/israel/iboycot.htm> (viitattu 19.2.2005)

Boikotoi Yhdysvaltalaisia tuotteita. Luettavissa

<URL: <http://www.aseistakieltaytjialiitto.fi/irak/usaboikotti.html> (viitattu 19.2.2005)

CEFEC. Confederation of European social Firms, Employment initiatives and social co-operatives. CEFEC: Definition of social firms. <URL: <http://www.cefec.de/activities.htm>. (viitattu 13.12.2004)

Department of trade and industry. Community interest companies. Luettavissa <URL: <http://www.dti.gov.uk/cics/> (viitattu 12.12.2004)

Emes European Network. Research Emes project. Defenition of social Enterprises. Luettavissa < URL: <http://www.emes.net/en/recherche/emes/analyse.php#1> (viitattu 14.12.2004)

Finnish Business & Society ry 2005. Yritysten yhteiskuntavastuun verkosto. Luettavissa < URL: <http://www.businessandsociety.net/> (viitattu 22.2.2005)

Flink, Mari (2004) Tekes: Yritystuet takaisin ulkomaille myydyiltä yhtiöiltä. Digitoday.fi. Luettavissa <URL: http://www.digitoday.fi/showPage.php?page_id=10&news_id=43256 (viitattu 2.6.2005)

Global Reporting Initiative 2005. Luettavissa <URL: <http://www.globalreporting.org/> (viitattu 22.2.2005)

Iltalehti 17.3.2005. Kansalaisjärjestöt: Nokia polkee perusoikeuksia Kiinassa.

Kauppa- ja teollisuusministeriö. Ajankohtaista. Yritystoiminnan kehittämiseen 162 milj. euroa vuonna 2004. Luettavissa < URL <http://www.ktm.fi/503661> (viitattu 16.3.2005)

Kujala, Johanna (2004) Välittävä johtaminen: vuoropuhelua sidosryhmien kanssa. Electronic Journal of Business Ethics and Organizational Studies. Vol 9, No 2. Luettavissa URL > http://ejbo.jyu.fi/index.cgi?page=articles/0801_2 (viitattu 1.6.2005)

Matkaraportti: Britannian sosiaaliset yritykset. Lontoo 17.-18.11.2003. Työministeriö < URL: <http://www.mol.fi/tyoministerio/sosiaalinenyritys/matkaraportti.htm>(viitattu 13.12.2003)

Perheyritysten liitto. Www-sivut luettavissa <URL:<http://www.perheyritystenliitto.fi> (viitattu 2.8.2005)

Pukkio, Matti & Saikkonen, Paavo (2003) Sosiaalisista yrityksistä ja hallituksen lakiesityksestä sosiaalisista yrityksistä. Raportti. Työministeriö. Luettavissa <URL :<http://www.mol.fi/tyoministerio/sosiaalinenyritys/index.htm> (viitattu 17.10. 2004)

Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma 24.6. 2003 Luettavissa <[URL:http://www.valtioneuvosto.fi/tiedostot/pdf/fi/39357.pdf](http://www.valtioneuvosto.fi/tiedostot/pdf/fi/39357.pdf) (viitattu 28.12.2004)

Seminaariraportti. Seminaari sosiaalisista yrityksistä 8.12.2004. Työministeriö. Luettavissa > URL http://www.mol.fi/mol/pdf/fi/01_tyovoimapalvelut/09_yrittajyyssosyritysseminaarraportti.pdf (viitattu 30.4.2005)

Social Accountability International. Setting standards for just world. Luettavissa <URL: <http://www.sa-intl.org/> (viitattu 22.2.2005)

Social Enterprise. Strategy for success. Department of Trade and Industry. Luettavissa < URL: <http://www.sbs.gov.uk/content/socialenterprise/documenta.pdf> (viitattu 13.12.2004)

Sosiaalisen yrittäjyyden kansallinen teematyö. Luettavissa <URL: <http://www.elware.fi/teematyo> (viitattu 10.10.2004)

Tappavaa maitojauhetta. Kehitysyhteistyön palvelukeskus. Kumppani-lehti. Luettavissa <URL: http://www.kepa.fi/kumppani/arkisto/1996_1/394 (viitattu 19.2.2005)

Työministeriö. Työvoimapalvelut. Luettavissa

<URL: http://www.mol.fi/mol/fi/01_tyovoimapalvelut/09_yrittajyys/sosiaalinen_yritys/01_rekisterointi/index.jsp (luettu 20.1.2005)

Työttömät työnhakijat. Työministeriö. Luettavissa <URL:

http://www.mol.fi/mol/fi/06_tyoministerio/07_tilastot/02_aikasarjat/02_tyottomat_tyonhakijat/index.jsp (luettu 20.1.2005)

Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu. Luettavissa < URL: <http://www.ymparisto.fi/> (viitattu 4.5.2005)

Muut lähteet:

Kortteinen, Matti (2004) Kohti uudenlaista luokkayhteiskuntaa ? Esitelmä 18.11.2004. Työelämän tutkimuksen päivä. Tampereen Yliopisto.

Lidlistä taas kohu.(2005) Artikkelit lehdessä PAM. Palvelun ammattilaiset.18.2. nro 3, Palvelualojen ammattiliitto PAM ry. Forssa, 8.

Lidl –kallis halpahalli. Tv 1 MOT. 21.2.2005. Toimittaja Simo Sipola.

Harjunen, Raimo (2003). Sosiaalisen yrittäjyyden mahdollisuudet integroida syrjäytyneet takaisin työelämään. Esitelmä. Sosiaalitalouden seminaari 5.8.2003 Kokkola. Luettavissa http://www.sonetbotnia.net/sosiaalitalous/pdf/st_raimo_harjunen.pdf (viitattu 17.10 2004)

Pättiniemi, Pekka (2004b) Sosiaalinen yritystoiminta ja kolmas sektori. Kemi 12.02.2004. (viitattu 13.12.2004) <http://www.token.fi/sohis/humannet/Pekka%20P%E4ttiniemiKemi%2012.doc>